

ISSN 2074-8167

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

НАУКОВІ ЗАПИСКИ КАФЕДРИ ПЕДАГОГІКИ

Випуск XXXV

Засновані у 1996 р.

Харків
2014

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 4 від 31 березня 2014 р.)

До збірника включено статті, які об'єднує тема виховання як засобу досягнення гармонії і злагоди особистості з довкіллям. Дослідження спираються на культурологічну ідею, що означає розкриття закономірностей освіти через аналіз впливу різних видів культури, мистецтва, мови на вдосконалення морально-духовного розвитку особистості, зміцнення здоров'я та забезпечення активного довголіття через постійний пошук умов злагоди, гармонії студентів, учнів, співробітників на засадах співробітництва. Соціальна ідея та особистісна культура розглядаються з погляду підготовки вихованця до адекватного вибору поведінки та успішної діяльності.

Редакційна колегія:

Нечепоренко Л.С. – докт. пед. наук, заслужений професор Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, лауреат міжнародної премії з педагогіки (головний редактор);

Пономарьова Г.Ф. – канд. пед. наук, проф., академік Міжнародної академії наук педагогічної освіти, заслужений працівник народної освіти України, ректор КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, відповідальний секретар;

Бойко А. М. – докт. пед. наук, професор, член-кореспондент НАПН України, зав. кафедрою загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка;

Вишневський М.І. – докт. філос. наук, професор, проректор закладу освіти «Могильовський державний університет імені А.О. Кулешова», Могильов, Беларусь;

Микитюк О.М. – докт. пед. наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, проректор з наукової роботи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

М'ягченков С.І. – докт. пед. наук, професор, Москва АПН Росія.

Пасинок В.Г. – докт. пед. наук, професор, декан факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Ушакова С.І. – докт. пед. наук, професор, зав. кафедрою мовної підготовки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Адреса редакційної колегії:

61077, Україна, м. Харків, пл. Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра педагогіки. Тел. (057) 707-51-78 к. 6-78
staff@univer.kharkov.ua

Статті прорецензовано

Свідцтво про державну реєстрацію ХК № 34 від 27.06.2001
© Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна,
оформлення, 2014
© КЗ «ХГПА» ХОР, оформлення, 2014

ЗМІСТ

<i>Нечепоренко Л.С., Попельнюх О.І.</i> М.О. КОРФ ПРО ЗНАЧЕННЯ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ЛЮДИНИ	6
<i>Акімова О.М.</i> ОСНОВНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	12
<i>Бєлоліпцева О.В.</i> СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	19
<i>Бєляєв С.Б.</i> ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ	26
<i>Боченко О.В.</i> ГУМАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ	37
<i>Гапон Е.В., Гапон В.І., Ремзі І.В.</i> СУЧАСНИЙ СТАТУС САМООСВІТИ ОСОБИСТОСТІ	43
<i>Гусарова А.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ В ЯПОНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ СТАВЛЕННЯ ДО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ЯК ДО ОСОБЛИВОЇ МОРАЛЬНОЇ ДОГМИ	50
<i>Донцов А.В.</i> ВПЛИВ ДУХОВНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-РЕГУЛЯТИВНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ	57
<i>Єфремов С.В.</i> ЗДІЙСНЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ТАЛАНОВИТОЮ МОЛОДДЮ	67
<i>Зозуля К.В.</i> НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ТАНЦЯМ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ	75

<i>Клочко А.Г.</i> ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДНЗ	82
<i>Краснокутська С.М.</i> ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ	91
<i>Кузнецова О.Ю.</i> ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	96
<i>Малихіна Я.А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВНЗ ЯК ВІДКРИТОЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ	107
<i>Манойло І. С.</i> КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	116
<i>Маренич І.І., Тесленко О.В., Черничко, В.В.</i> ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	121
<i>Нечепоренко М.В.</i> ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА КУЛЬТУРА СТУДЕНТІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	127
<i>Павлова Л.В., Сергеева О.А.</i> ГУМОР В АУДИТОРІЇ: ВИКОРИСТАННЯ ТА РІЗНОМАНІТНІСТЬ ФОРМ	136
<i>Popotaryova H.F.</i> THE ORETICAL ANALYSIS OF CURRENT TRENDS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES	143
<i>Рідкозубова С.О.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ	150
<i>Сердюк В.М., Хіменко Н.Л., Кобзар О.І.</i> КОНФЛІКТ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ У КОНТЕКСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	157

<i>Сєдєнкова Р.В.</i> СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ВНЗ	163
<i>Смертіна А.В., Тесленко О.В.</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ	170
<i>Харківська А.А.</i> КОМП'ЮТЕРНА ГРАФІКА В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ЗАПОРУКА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПІЗНАННЯ	176
<i>Шалаєва В.С.</i> СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА САМОАКТУАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ ИНОСТРАННОГО СТУДЕНТА	184
<i>Шведова Я.В.</i> ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ	190
<i>Шевелева М.О.</i> СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	196
НАШІ АВТОРИ	203

УДК 37 (091)(477.7)

**М.О. КОРФ ПРО ЗНАЧЕННЯ ЖИТТЄВОЇ
ПОЗИЦІЇ ЛЮДИНИ**

Нечепоренко Л.С., Попельнюх О.І.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

М.О. КОРФ ПРО ЗНАЧЕННЯ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ЛЮДИНИ

Нечепоренко Л.С., Попельнюх О.І.

Дослідження спадщини М.О. Корфа свідчить, що його педагогічна і просвітницька діяльність ґрунтувалася на західноєвропейській та вітчизняній педагогічній традиції. При цьому педагогом завжди підкреслювався нерозривний зв'язок виховання та навчання народу з ґрунтом, традиціями, кліматом і звичаями рідної землі. Це дозволяє віднести М.О. Корфа до корифеїв не тільки російської, але перш за все, української педагогіки, розглядати його взаємозв'язок з видатними українськими мислителями та просвітниками.

Ключові слова: сільська школа, шкільна дисципліна, книга для читання.

Н.А. КОРФ О ЗНАЧЕНИИ ЖИЗНЕННОЙ ПОЗИЦИИ ЧЕЛОВЕКА

Нечепоренко Л.С., Попельнюх А.И.

Исследование наследия Н.А. Корфа свидетельствует, что его педагогическая и просветительская деятельность основывалась на западноевропейской и отечественной педагогической традиции. При этом педагогом всегда подчеркивалась неразрывная связь воспитания и обучения народа с почвой, традициями, климатом и обычаями родной земли. Это позволяет отнести Н.А. Корфа к корифеям не только русской, но прежде всего, украинской педагогики, рассматривать его взаимосвязь с выдающимися украинскими мыслителями и просветителями.

Ключевые слова: сельская школа, школьная дисциплина, книга для чтения.

M. KORF VALUE OF HUMAN LIFE POSITION

Popelnyukh O.I., Nечeporenko L.S.

Main features of M.O. Korf's pedagogical ideas and educational activity were defined. These are awareness of constant changing of school working conditions, readiness for self-improvement and self-correction. In «Our Pedagogical Issues» M.O. Korf had addressed the questions of teachers' congresses, Sunday schools and teaching seminaries and became a guide of elementary education in native language in a national school.

Keywords: M.O. Korf, educational, works on pedagogics, Zemstvo school, principles, innovatory ideas.

Детальне й глибоке вивчення посібника М.О. Корфа «Русская начальная школа. Руководство для земских гласных и учителей сельских школ» свідчить про те, що педагог узагальнив і показав теоретичне осмислення та практичне застосування своїх педагогічних вимог і принципів до нового типу народної земської школи.

Звертаючи увагу на роль освіти, навчання й виховання у приватному житті людини та розробляючи модель земської початкової школи, автор прийшов до цікавих висновків:

1. Мета школи визначалась М.О. Корфом як процес збагачення учнів корисними знаннями, спрямований на успішний розвиток їх природних здібностей. Школа повинна дати знання, застосовані у практичному житті. Організація і зміст навчання: трирічний термін навчання; одночасність вступу дітей до школи; тривалість навчального року – 6-7 місяців (з жовтня по травень); заняття проводяться одним учителем з трьома класами (відділеннями) одночасно; допомогу вчителю в роботі здійснює помічник учителя; у школі викладаються закон Божий, читання, письмо, арифметика, предметні уроки, «міроведеніє» (знайомство з навколишнім світом: природа, тварини, польові роботи тощо); уведений сталий розклад занять; ведеться класний журнал; відсутність домашніх завдань; у кінці навчального року проводяться іспити. При школі створена бібліотека, в якій є як підручники та книги для читання учнів, так і література для самоосвіти вчителя. Програма

навчальних предметів побудована за принципом «від найлегшого до найважчого», що було новаторським для того часу. Розподіл учбового матеріалу за роками навчання, як і вся програма школи, витікають зі знайомства з умовами роботи школи та потребами учнів.

2. Необхідність забезпечення шкільної дисципліни, яку М.О. Корф вважає необхідною умовою роботи нової школи. Дисципліна, на його думку, встановлює бадьорість духу і прихильність до школи й учителя і залежить від ставлення його до дітей. підкреслює педагог і важливість морально-релігійних бесід з учнями. вони мають слугувати основному завданню створення й розвитку народної школи – вихованню гідних, свідомо й морально розвинених громадян. Безумовним нововведенням М.О. Корфа була пропозиція організації читалень при школах. Для цього він наводить список книг (понад 170 назв), рекомендованих для читалень. Відстоює педагог і неможливість навчання ремеслам у початковій школі. Окремий розділ присвячений спостереженню за викладанням, акцентується увага на педагогічній підготовці попечителя школи.

3. Принципи навчання, виховання й освіти, які викладені вченими у різних наукових і навчальних книгах, є обов'язковими для виконання. Написана ним книга для читання «Наш друг» (1871) є втіленням принципів педагогічної системи М.О. Корфа. Найбільш виразно погляди вченого на принципи укладання та зміст книги для читання в початковій школі представлено в полеміці з відомим критиком С.І. Миропольським. Детальний аналіз книги для читання С.І. Миропольський надрукував у журналі «Семья и школа» (1872). Він охарактеризував її визначальні риси як утилітарність та практичність, що, за його переконанням, є суттєвою вадою книги, оскільки не виділяє загальні педагогічні принципи. Критик надав перевагу теоретичному осмисленню проблеми над практичною перевіркою теорії в реальних умовах. Тому, на його думку, «Наш друг» не можна вважати зразковою книгою для читання. Далі критик дорікає М.О. Корфу за надмірну увагу до селянського побуту і пристосування до його потреб. Вадю він вважає й поєднання книги для читання та посібника для вчителів. Усього на розсуд читачів він виносить 13 критичних пунктів, серед яких: на його думку, неправильний вибір учбового мате-

ріалу, безпланове його розміщення, слабкість хрестоматії, відсутність зразкових статей, неправильність мови книги, бесіди страждають утилітарним характером і повною відсутністю порядку і плану.

У полеміці з С.І. Миропольським з приводу «Нашего друга» М.О. Корф довів, спираючись на Я.А. Коменського, що педагогіка – це дослідна наука, а отже, тільки та теорія є сильною, яка витікає з життя; призначення школи – виховувати, тому тільки зрозумілий і знайомий дитині матеріал може спонукати її до діяльності; непідготовлений учитель має наслідувати вказівки посібника, наслідування є першим кроком до самодіяльності; розташування матеріалу повинне бути концентричним; книга для читання має відповідати потребам народу, зі зміною потреб та умов буде змінюватись і вона. Відповідальність перед народом є високогуманістичною позицією М.О. Корфа. Високу оцінку книзі для читання «Наш друг» давали як відомі педагоги так і педагоги-практики. У листах до М.О. Корфа С.І. Миропольський також позитивно оцінював останнє прижиттєве видання книги «Наш друг» у переробленому вигляді (1881 р.).

Порівняльний аналіз дозволяє деталізувати педагогічну концепцію М.О. Корфа щодо практичної спрямованості книги для читання: він обстоював ідею розширення обсягу практичних відомостей, пов'язану з появою шкіл з чотирирічним терміном навчання. Концентричність розташування матеріалу та формулювання завдання для самостійних занять спрямовуються на розвиток самодіяльності учнів. Учений наполягав на відповідності навчального матеріалу рівню розвитку дітей. Окремо виділяючи важливість і значення бесід про прочитане, М.О. Корф дбав про майбутнє учнів. Без морального авторитету вчителя, писав М.О. Корф, неможливе виховання. Системність побудови книги для читання допомагала учням засвоювати систему знань та опановувати перевагами індуктивного методу. Наочність у початковій школі ставила своєю метою активний вплив на формування морально-духовних переконань, які в майбутньому могли втілюватись у поведінці, організації повсякденного побуту.

До основних принципів, розроблених М.О. Корфом, варто віднести: зв'язок навчального матеріалу з життям, дослідність, концентризм,

самодіяльність, наочність, доступність, розвивальний характер матеріалу, пошук і можливостей застосування знань у реальному житті.

Найповніше становлення педагогічних поглядів М.О. Корфа та їх обґрунтування можна прослідкувати в роботі «Наше школьное дело» (1873). Основною книги стало ознайомлення з різними теоріями й типами народної школи, що з'явилися в пореформений період, увага освіченої частини суспільства до потреб простого народу й проблем його освіти. Книга об'єднала матеріали окремих статей у цілісне педагогічне дослідження. У збірці розглядаються питання важливості селянської освіти для майбутнього Росії, юридична сторона методів перевірки та інспекції початкової школи, роль земства в організації народної освіти. Пишучи про народні училища герцогства Гота в Німеччині, М.О. Корф відзначає, якої великої уваги там надають учительським з'їздам і доводить їх необхідність у Росії. Він висловлює пропозиції з організації з'їздів та пропонує певні вимоги для складання програм для них.

Великий розділ збірки, названий «Педагогика и дидактика», містить такі статті, в яких аналізуються школи різного типу, відвідані педагогом, а також дається теоретичне осмислення побаченого. Зупиняючись на значенні наочності у викладанні та обов'язі знань, які має давати елементарна школа, М.О. Корф переконує в його обов'язковості. На думку педагога, обсяг знань повинен вимагати оптимального вибору методів викладання в школі. Як приклад приватної ініціативи наводиться недільна школа Х.Д. Алчевської, в якій методично правильна побудова уроків, теплі стосунки, що склалися між ученицями та вчительками, давали високий морально-духовний рівень культури випускниць.

Аналізуючи питання, пов'язані з учительськими семінаріями, М.О. Корф ще раз зазначає, що підготовка вчителів – це наріжний камінь усієї народної освіти, тому розробляє основні принципи безперервної освіти вчителів, починаючи з початкової школи, доводить необхідність обов'язкового навчання, яке має вводиться поступово, з появою соціально-педагогічних передумов.

Дослідження змісту основних праць М.О. Корфа дозволило стверджувати, що педагогічна і просвітницька діяльність ученого мала теоретико-прикладний характер, відзначалася взаємовпливом і взаємозумовленістю практичного й теоретичного її складників.

Пізніше, вже в ХХ столітті можна було спостерігати, як ця продуктивна ідея втілюватися у практичній діяльності початкової й середньої школи та продовжує запроваджуватись у досвід діяльності системи освіти в Україні вже й на початку ХХІ століття. Але розкриття цього аспекту вже стане темою наступної статті.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алчевская Х.Д. Воспоминания о бароне Корфе (1870-1883) / Х.Д. Алчевская // Русская школа. – 1916. – № 7/8. – С. 1-15.
2. Бойко А. М. Виховання людини: нове і вічне / Алла Бойко. – Полтава: Техсервіс, 2006. – 586 с.
3. Джуринский А.Н. История образования и педагогической мысли: учебник для вузов / А.Н. Джуринский. – М.: Владос-Пресс, 2003. – 400 с.
4. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / [уклад.: О.О. Любар за ред. В.Г. Кременя]. – К.: Знання, 2005. – 767 с.
5. Корф Н.А. Наши педагогические вопросы / Барон Н.А. Корф. – М., 1882. – 410 с.
6. Миропольский С.И. К вопросу о книге для чтения в народной школе / С. Миропольский // Семья и школа. – 1872. – Т. – № 2. С. 285-353.
7. Нечепоренко Л.С., Попельнюх О.І. Професійно-педагогічна діяльність М.О. Корфа. Монографія. – Х: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 216 с.

УДК 378.14

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Акімова О.М.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

В статті проаналізовані основні аспекти інклюзивної освіти під час підготовки майбутніх учителів початкових класів. Визначені основні завдання асистента вчителя початкової школи в рамках інклюзивного середовища, охарактеризовані основні напрями інклюзивної-педагогічної освіти під час підготовки для майбутніх вчителів початкової школи.

Ключові слова: інклюзивна освіта, вчитель початкової школи, діти з особливими потребами.

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПРИ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Акимов Е.М.

В статье проанализированы основные аспекты инклюзивного образования при подготовке будущих учителей начальных классов. Определены основные задачи ассистента учителя начальной школы в рамках инклюзивного среды, охарактеризованы основные направления инклюзивного-педагогического образования при подготовке для будущих учителей начальной школы. Отметим, что сложная система инклюзивного образования должна преодолеть все социальные и образовательные противоречия и пройти все этапы, подтверждая высказывание: «Если профессия становится образом жизни, то ремесло превращается в искусство», именно педагогическое искусство станет созидающей силой становления инклюзивного образования в Украине.

Ключевые слова: инклюзивное образование, учитель начальной школы, дети с особыми потребностями.

HIGHLIGHTS OF INCLUSIVE EDUCATION IN PREPARING FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS

Akimova

The article analyzes the main aspects of inclusive education in the preparation of future elementary school teachers. The main problems assistant elementary school teacher through an inclusive environment, outlines the main areas of inclusive teacher education in preparing for future elementary school teachers. Note that the complex system of inclusive education must overcome all social and educational differences and pass all stages, confirming the statement: « If the profession becomes a way of life, then craft transformed into art» is an art teacher becomes creative force an inclusive education in Ukraine.

Keywords: inclusive education, elementary school teacher, children with special needs.

На сучасному етапі розвитку освітнього простору особливого значення набуває проблема підготовки вчителів початкової школи у закладах педагогічної освіти, оскільки їх особистість є визначальною для навчання та виховання юних громадян. Особливої уваги потребує проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи в аспекті реформування освіти дітей з особливими потребами, тобто втілення теоретично-методичних засад інклюзивної освіти в життя.

Виходячи з вище зазначеного, постає проблема визначення напрямів опанування процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Мета – уточнити суть, визначити основні проблеми інклюзивного середовища, охарактеризувати основні напрями інклюзивної-педагогічної освіти під час підготовки для майбутніх вчителів початкової школи.

Перед автором постали такі задачі:

1. Уточнити суть поняття «інклюзивна освіта» для вчителів початкової школи.

2. Визначити основні завдання асистента вчителя початкової школи в рамках інклюзивного середовища.

3. Охарактеризувати основні напрями інклюзивної-педагогічної освіти під час підготовки для майбутніх вчителів початкової школи.

Поняття «інклюзія» уперше зустрічається в Загальній декларації прав людини, які були закріплені в 1948 та знайшли відображення у документах всіх сфер життя суспільства. Інклюзивна освіта є не лише логічною складовою освіти, а і визначає рівень гуманістичних відносин в країні.

Серед країн із найбільш досконалим і розвиненим законодавством у галузі інклюзивної освіти найчастіше називають Канаду, Кіпр, Данію, ПАР, Швецію, Велику Британію, США.

Звернемо увагу не те, що в різних країнах робиться різний акцент на складники інклюзивної освіти, так в Італії більше звертають увагу на аспекти соціалізації, а не навчання, передбачаючи як результат інклюзивної освіти набуття статусу повноцінних членів суспільства людьми з обмеженими можливостями.

У Бельгії інклюзивна освіта впроваджується понад 40 років, рівномірно приділяючи увагу як освітньому, так і соціалізуючому компоненту освіти.

Україна приєдналась до освітнього простору інклюзивної освіти в 2012 році, прийнявши постанову «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 та від 14 червня 2000 р. № 963», розроблену на виконання Плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці приділяли увагу інклюзивній освіті: В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко, які розкривають проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання та виховання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації.

Ми погоджуємось з вченою А. Колупаєвою, яка зазначає про відмінність понять «інклюзія» та «інтеграція» за своїм концептуальним підходом. Зокрема в документі «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» вказується на те, що інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір.

Інклюзія – це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах. Відмінність у підходах полягає у визнанні того факту, що ми змінюємо суспільство, аби воно враховувало й пристосовувалось до індивідуальних потреб людей, а не навпаки. Поняття «інтеграції», «інклюзії» розглядаються як антонімічне щодо «сегрегації» і позначають відповідний поступ у розвитку системи одержання освіти особами з порушеннями [1].

Зазначимо, що А. Колупаєва підкреслює створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

В рамках зміни освітнього середовища інклюзивне навчання постає як гнучка, індивідуалізована система навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом.

Отже, інклюзивна освіта є споруджувальною системою соціалізації особистості на принципах забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання [2].

Вище зазначені зміни обумовили введення в загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивними засадами навчання посади асистента вчителя. Зазначаючи, що посаду асистента вчителя може обіймати особа, яка має педагогічну освіту та пройшла педагогічну перепідготовку щодо роботи в умовах інклюзії.

Основні завдання асистента вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним навчанням полягають в адаптації змісту та методів навчання до можливостей і потреб дитини з особливими освітніми потребами; застосування під час уроку системи корекційних заходів, спрямованих на опанування навчального матеріалу.

Інклюзивні засади передбачають від асистента вчителя тісну співпрацю разом з учителями початкової школи, збагачує навчально-виховний процес імітаційними та не імітаційними методами та допомагаючи учням з особливими потребами набувати знання, вміння та навички, які будуть їм необхідні для повноцінного життя в школі та суспільстві.

Тобто асистент вчителя здійснює педагогічний супровід дитини з особливими потребами. Посада асистента вчителя у класі з інклюзивним навчанням передбачена

Необхідно зазначити, що конкретного переліку обов'язків, які покладаються на асистента вчителя, немає.

На визначення обов'язків асистентів педагога впливають різні чинники, а саме:

- характеристики та особистість вчителя;
- склад учнівського колективу, стосунки між асистентом вчителя та дітьми;
- міжособистісні навички спілкування вчителя та асистента вчителя;
- рівень навичок асистентів вчителя, фізичне середовище класу.

Перед асистентом вчителя початкових класів постануть наступні завдання:

- допомагати окремим учням у виконанні навчальних завдань, розроблених вчителем початкових класів;
- здійснювати нагляд за дітьми з особливими потребами під час їх перебування в їдальні, на ігровому майданчику, на спортивному майданчику, тощо;
- надавати допомогу у здійсненні моніторингу навчально-виховних досягнень дітей;
- допомагати у підготовці навчально-методичних матеріалів;
- допомагати вчителю у розв'язанні проблемних та конфліктних ситуацій серед учнів класу;

Зазначимо, що розподіл видів робіт між учителем початкової школи та асистентом залежить від внутрішніх стосунків та домовленостей, але відповідальність за результат навчально-виховних досягнень лежить на вчителі початкової школи.

Для визначення основних напрямів підготовки майбутніх вчителів початкової школи звернемось до дослідження Л. Хомич, яка звертає увагу на необхідність попередньої психолого-педагогічної підготовки в межах опанування циклів навчальних дисциплін, а саме [4]:

- суть психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів має бути спрямована на досягнення провідної мети навчання: формування творчої, всебічно розвиненої особистості майбутнього фахівця, який прагне до самовдосконалення та займає активну позицію у житті суспільства;

- зміст психолого-педагогічної підготовки має становити єдину логічну систему, яка полягає в цілісному забезпеченні компонентів педагогічного процесу. На перший план виходить системність знань майбутнього вчителя початкових класів. Постає питання раціональної організації підготовки на такому рівні, щоб отримані знання не стали результатом набутих умінь і навичок з окремих дисциплін, а були логічно завершеною частиною цілісної системи підготовки вчителя початкових класів.

Необхідність зміни в підготовці майбутніх учителів початкової школи обумовлена недоліками системи спеціальної освіти, а саме [3]:

- одноманітність, що унеможливорює впроваджувати різноваріативні навчальні програми, вносити необхідні зміни та додатки до навчальних планів в залежності від освітніх умов;

- ізоляваність дітей з психофізичними порушеннями у спеціальних школах-інтернатах, що породжує соціальне відчуження учнів; обмеженість розвитку життєвих умінь та навичок;

- недостатня особистісна орієнтованість навчально-виховного процесу, що обумовлює неадекватні уявлення про свої якості, здібності й можливості;

- низька ефективність корекційних занять;

- недостатнє науково-методичне та навчальне забезпечення освітнього процесу дітей з важкими порушеннями фізичного та психічного розвитку.

Виходячи з вище зазначених основних напрямів підготовки майбутніх вчителів початкових класів, охарактеризуємо основні напрями

інклюзивної-педагогічної підготовки для майбутніх вчителів початкової школи:

- опанування навчально-методичним матеріалом з основних засад інклюзивної освіти;
- опанування основних знань, умінь і навичок з корекційної педагогіки;
- врахування специфіки роботи з батьками дітей з особливими потребами;
- вивчення досвіду впровадження інклюзивної освіти інших країн;
- опанування методик організації спільних колективних творчих справ всіх батьків та учнів інклюзивного середовища;
- опанування методик співпраці вчителя початкової школи з асистентом вчителя.

Зазначимо про необхідність врахування специфіки роботи вчителя початкової школи в інклюзивному середовищі під час підготовки майбутніх вчителів початкових класів, а саме:

- врахування психологічних та фізичних особливостей учнів початкової школи під час планування та проведення навчально-виховних занять;
- відсутність соціального досвіду учнів початкової школи;
- роль авторитету учителя початкових класів;
- виявлення нахилів учнів та видів діяльності, які постають предметом цікавості;
- ознайомлення учнів з формами та видами роботи, які відповідають індивідуальним особливостям учнів інклюзивної початкової школи;
- обов'язкова побудова індивідуальної системи роботи та включення в загальну систему освіти на засадах інклюзивного середовища.

Отже, складна система інклюзивної освіти повинна подолати всі соціальні та освітні протиріччя підтверджуючи вислів: «Якщо професія стає способом життя, то ремесло перетворюється на мистецтво», саме педагогічне мистецтво стане споруджувальною силою становлення інклюзивної освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колупаєва А.А. Основи інклюзивної освіти / А.А. Колупаєва Навчально-методичний посібник. – К: А.С. К., 2012. – 308 с.
2. Колупаєва А.А. Проблеми спеціальної освіти дітей з особливими потребами в Україні / А.А. Колупаєва Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: 36 наукових праць. – К.: Університет «Україна», 2004. – 448 с.
3. Колупаєва А.А. До проблеми понятійно-термінологічних визначень у сучасній спеціальній педагогіці / А.А. Колупаєва Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб. Випуск 8. – К., 2006. – С. 105-109.
4. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л.О. Хомич. – К. : Магістр–S, 1998. – 200 с.
5. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення Алла Колупаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovyanochka.at.ua>.
6. Правительственный портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

УДК 378.013:37.013

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Белоліпцева О.В.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

В даній статті розглядається зміст соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах в Україні. Акцентується увага на таких видах соціально-педагогічної роботи з такими сім'ями, як інспектування та соціальний супровід, соціальне діагностування, соціальна терапія; надання соціальної допомоги; соціальне консультивання, соціальні послуги, соціальна реабілітація.

Ключові слова: сім'ї, які опинилися в складних життєвих обставинах, соціальний супровід, інспектування, послуги, допомога.

**СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РАБОТА С СЕМЬЯМИ,
КОТОРЫЕ ОКАЗАЛИСЬ В СЛОЖНЫХ ЖИЗНЕННЫХ
ОБСТОЯТЕЛЬСТВАХ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОЙ УКРАИНЫ**

Белолитцева Е.В.

В данной статье рассматривается содержание социально-педагогической работы семьями, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах в Украине. Акцентируется внимание на таких видах социально-педагогической работы с такими семьями, как инспектирование, социальное сопровождение, социальное диагностирование, социальная терапия, предоставление социальной помощи, социальное консультирование, социальные услуги, социальная реабилитация.

Ключевые слова: семьи, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, социальное сопровождение, инспектирование, услуги, помощь.

**SOCIAL AND EDUCATIONAL WORK WITH FAMILIES WHO
FOUND THEMSELVES IN DIFFICULT LIFE SITUATIONS
THE INDEPENDENT UKRAINE**

Beloliptseva O.V.

This paper deals with the content of social and educational work with families who found themselves in difficult life situations in Ukraine. Attention is focused on the following types of social and educational work with families as inspection and social support, social diagnosis, social therapy, social work, social counseling, social services, social rehabilitation .

Keywords: family, who found themselves in difficult life situations, social support, inspection, service, help.

Період здобуття Україною незалежності охарактеризувався розвитком соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах на нових політико-правових засадах в контексті

засвоєння світового досвіду та становлення й зміцнення зв'язків із провідними міжнародними громадськими організаціями й благодійними фондами, що спеціалізуються на проблемах функціонування сучасних сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Метою статті є теоретичне обґрунтування змісту соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах в Україні період з 1991 року й по сьогодні.

Аналіз законодавчих актів, соціально-педагогічної літератури вказує на те, що до 2006 року для визначення сімей, які потребують соціальної підтримки, використовувалися такі поняття, як функціонально-неспроможна сім'я (дисфункціональна), сім'я в кризовій ситуації (кризова сім'я), неблагополучна сім'я тощо. З 2006 року в практику соціально-педагогічної роботи було введено новий термін – сім'я, яка опинилася в складних життєвих обставинах.

Відповідно до спільного наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства транспорту та зв'язку України, Державного Департаменту України з питань виконання покарань від 14.06.2006 р. № 1983/388/452/221/56/596/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах» та Закону України «Про соціальні послуги» (2003) визначено, що складні життєві обставини – це обставини, які об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (негативні стосунки в сім'ї, психологічний розлад,

наси́льство, самотність, малозабезпеченість, інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку із старістю або станом здоров'я, безпритульність, відсутність житла або роботи, стихійне лихо, катастрофа, самотність). Серед основних проблем в таких сім'ях виокремлюють: визначення бідності як одного з основних факторів, що негативно впливає на функціонування сім'ї; послаблення системи сімейного виховання, що є наслідком розпаду системи суспільного виховання; зниження рівня відповідальності батьків за народження та виховання дитини

тощо; стрімке послаблення основних функцій сім'ї (репродуктивна, виховна, господарсько-побутова, економічна тощо).

Зокрема, відповідно до проголошених законодавчих актів до сімей, які класифікуються як ті, котрі опинилися в складних життєвих обставинах, належать: сім'ї з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх самотійно, у зв'язку із інвалідністю батьків або дітей, вимушеною міграцією, наркотичною або алкогольною залежністю одного із членів сім'ї, його перебуванням у місцях позбавлення волі, ВІЛ-інфекцією, насильством у сім'ї, безпритульністю, сирітством, зневажливим ставленням і негативними стосунками у сім'ї, безробіттям одного з членів сім'ї, якщо він зареєстрований у державній службі зайнятості, як такий, що потребує працевлаштування; сім'ї, у яких існує ризик передачі дитини до закладів для дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування; неповнолітні одинокі матері (батьки), яким потрібна підтримка; сім'ї, члени яких перебували чи перебувають на державному отриманні.

У контексті завдань нашого дослідження «сім'єю, яка опинилася в складних життєвих обставинах» ми вважаємо малу соціальну групу, члени якої об'єднані виконанням сімейних функцій, емоційними зв'язками, взаємними юридичними та моральними зобов'язаннями та перебувають у таких життєвих обставинах, що не сприяють повноцінному розвитку та задоволенню потреб

кожного члена сім'ї, порушують їх функціонування, права та перешкоджають самотійному виконанню своїх обов'язків.

Українські дослідники О. Безпалько, І. Зверєва, Г. Лактіонова, Ж. Петрович наголошують на тому, що одними із основних видів соціально-педагогічної роботи з такими сім'ями, є їх інспектування та соціальний супровід, соціальне діагностування, соціальна терапія; надання соціальної допомоги; соціальне консультування, соціальні послуги, соціальна реабілітація, як система комплексних заходів тривалої допомоги з метою збереження сім'ї, відновлення родинних стосунків, захисту і реалізації прав членів у родині та її прав у суспільстві.

Дослідниця Г. Лактіонова стверджує, що соціальний супровід є однією з технологій соціальної роботи, тривалим процесом, спрямованим на здійснення системи комплексних заходів різними спеціа-

лістами щодо соціальної реабілітації соціально незахищених верств населення [4, с. 80].

Соціально-педагогічний супровід неблагополучних сімей (за І. Трубавіною) – це довготривала, різноманітна допомога різним типам неблагополучних сімей, спрямована на створення умов для усунення причин неблагополуччя, форсування процесу формування здатності сім'ї самотужки розв'язувати свої проблеми, долати труднощі, виконувати функції, реалізовувати свій соціальний та виховний потенціал, права в суспільстві, корекцію і покращення внутрішньосімейних стосунків сім'ї із мікро- і макросередовищем [5].

Відповідно до законодавства України тривалість соціального супроводу окремої сім'ї залежить від гостроти проблем, які існують в сім'ї, рівня розвитку адаптаційного потенціалу членів сім'ї, ступеню функціональної спроможності сім'ї щодо самостійного подолання труднощів, рівня розвитку зв'язків сім'ї з мікро- та макросередовищем. Соціальний супровід розпочинається на підставі результатів соціального інспектування та інформації, що підтверджує наявність

складної життєвої обставини після рішення дорадчого органу про взяття сім'ї чи особи під соціальний супровід. План соціального супроводу сім'ї або особи складається після здійснення оцінки потреб сім'ї або особи, яка опинилася у складних життєвих обставинах. План повинен охоплювати основні сфери функціонування сім'ї, які спрямовані на забезпечення навчання та розвитку дитини, емоційного комфорту, задоволення потреб здоров'я, соціального та фізичного функціонування, дозвілля, спілкування, інтеграції тощо, та містити комплекс заходів щодо забезпечення умов для подолання складних життєвих обставин сім'ї або особи та терміни їх реалізації. У разі необхідності здійснення супроводу може бути продовжено до одного року. До здійснення соціального супроводу соціальний педагог може залучати інших фахівців та використовувати потенціал громади [3, с. 6-23].

Соціальне інспектування є складовою соціального супроводу, метою якого є контроль соціальним педагогом чи працівником за реалізацією у сім'ї прав її членів, виявлення випадків їх порушення та умов, що цьому сприяють. Визначено, що соціальне інспектування сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах – це візит до сім'ї гру-

пи уповноважених осіб з метою ознайомлення зі станом справ у сім'ї. Метою такої роботи є виявлення причин, які призвели до матеріального, соціального та/або фізичного неблагополуччя, виникнення психологічних конфліктів та характер взаємовідносин між членами сім'ї, проаналізувати її життєві цикли, структуру, виконання нею основних функцій [5].

Соціальна діагностика стану сім'ї є невід'ємною складовою соціального супроводу сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах. Ряд таких дослідників соціально-педагогічної сфери, як О. Безпалько, І. Зверева, Г. Лактіонова, С. Харченко стверджують, що соціальна діагностика – це процес вивчення причини появи соціальних проблем, які створюють складні життєві ситуації для індивіда, сім'ї, окремих груп. До найбільш вживаних методів соціальної діагностики оцінки сім'ї є: бесіда, інтерв'ю, спостереження, аналіз документів, екокарта, карта соціальної мережі, генограма тощо [3, с. 45].

Суть соціальної терапії полягає в проведенні соціальним педагогом бесіди серед членів сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах або декількох сімей із подібними проблемами. Усвідомлення реальної сімейної проблеми має діагностико-терапевтичне значення, при якому виявлене та усвідомлене утруднення змушує членів сім'ї переглянути свою поведінку, допомагає їм подолати бар'єр винятковості ситуації й виробити позитивне ставлення до проблеми, створює можливість для позитивного її вирішення.

Надання соціальної допомоги сім'ї соціальними педагогами ґрунтується на видах і формах соціальної допомоги, мета яких – збереження сім'ї як соціального інституту в цілому та кожної конкретної сім'ї, що потребує підтримки. Соціальна допомога сім'ї тут може бути екстреною, терміновою, тобто спрямована на виживання сім'ї (екстрена допомога, термінова допомога, негайне вилучення із сім'ї дітей, що знаходяться в небезпеці або залишилися без піклування батьків), дії на підтримку стабільності сім'ї, на соціальний розвиток сім'ї та її членів.

Соціальне консультування охоплює такий спектр проблем, як стосунки між подружжям, між ними та їхніми батьками, дітьми і батьками, інформування про можливості вирішення складні життєві обставини тощо. Основними проблемами сімейного консультування є проблема

шкільної успішності дітей у сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах й проблема виховання дітей, які мають вади в психологічному розвитку.

Дослідник І. Зверева визначає соціальні послуги, як комплекс дій держави, відповідних громадських і приватних організацій, спрямованих на створення і поліпшення життєдіяльності молоді, розширення можливостей її самореалізації [1, с. 62]. Так, згідно ЗУ «Про соціальні послуги» визначені наступні види соціальних послуг: психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні, юридичні, інформаційні, послуги з працевлаштування, з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями. За статистичних даних зі здійснення соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах у закладах соціальної допомоги упродовж 2012 року ЦСССДМ було надано 9956539 соціальних послуг, серед яких: 5692778 (57%) – інформаційні, 1549116 (16%) – соціально-педагогічні, 1191109 (12%) – соціально-медичні, 913654 (9%) – психологічні, 314900 (3%) соціально-економічні, 294982 (3%) – юридичні.

Досліджуючи соціальну реабілітацію сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, нами визначено, що мета такої роботи полягає у здійсненні організаційних, економічних, освітніх, правових та лікувальних заходів щодо відновлення прав, освіти та фізичного стану членів таких сімей.

Проведений аналіз розвитку соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах в історії Української незалежної держави дозволяє констатувати, що з розвитком в країні інфраструктури соціально-педагогічної роботи такі види роботи здійснюються при взаємодії соціального педагога з державними закладами та громадськими об'єднаннями, а зміст соціально-педагогічної роботи з сім'ями зазначеної категорії визначається через забезпечення соціального інспектування, соціально-реабілітаційну та соціально-профілактичну роботу, здійснення соціального діагностування, консультування, соціальної терапії, надання соціальної допомоги, співпрацю з різними соціальними агенціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зверева І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика : монографія / Зверева І.Д. ; М-во освіти і науки України ; Ін-т проблем виховання Академії педагогічних наук. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 393 с.
2. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс / [О.В. Безпалько, І.Д. Зверева, З.П. Кияниця, Ж.В. Петрович та ін.]; за ред. І.Д. Зверєвої, Ж.В. Петрович. – К.: Фенікс, 2007. – 528 с.
3. Капська А.Й Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навч. посіб. / [А.Й Капська, І.В.Пеша] ; за ред. А.Й. Капської. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 232 с.
4. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / [І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.] ; за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонові. – К. : Наук. світ, 2004 – 256 с.
5. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: навч. посіб. / Трубавіна І.М. – К. : ДЦССМ, 2002. – 132 с.

УДК 378.14

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Беляєв С.Б.

***Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради***

У статті розглядаються питання забезпечення технологічної підготовки майбутнього вчителя в умовах навчання у вищому педагогічному навчальному закладі. Провідною є ідея визначення місця технологічної підготовки майбутнього учителя в умовах вищого педагогічного навчального закладу.

Ключові слова: системний підхід, технологічна підготовка, професійна педагогічна підготовка.

ПРОБЛЕМА РЕАЛИЗАЦИИ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Беляев С.Б.

В статье рассматриваются вопросы реализации технологической подготовки будущего учителя в условиях обучения в высшем педагогическом учебном заведении. Ведущей является идея определения места технологической подготовки будущего учителя в условиях высшего педагогического учебного заведения.

Ключевые слова: системный подход, технологическая подготовка, профессиональная педагогическая подготовка.

A PROBLEM OF REALIZATION OF TECHNOLOGICAL PREPARATION OF FUTURE TEACHER IS IN THE SYSTEM OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION

Belyaev S.

In the article the questions of realization of technological preparation of future teacher are considered in the conditions of educating in higher pedagogical educational establishment. The leader is the idea of location of technological preparation of future teacher in the conditions of higher pedagogical educational establishment.

Keywords: approach of the systems, technological preparation, professional pedagogical preparation.

Вимоги до якості підготовки сучасного вчителя поступово ускладнюються шляхом введення ряду специфічних знань та умінь, що стосуються його готовності використовувати у власному педагогічному досвіді сучасні педагогічні технології. У зв'язку із цим констатуємо існування протиріччя між реальним змістом професійної підготовки майбутнього вчителя та очікуваннями з боку системи освіти його готовності здійснювати інноваційну педагогічну діяльність у розрізі використання сучасних освітніх технологій. **Метою статті** є розкриття проблеми забезпечення технологічної підготовки майбутнього вчителя в умовах навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Технологічна підготовка у системі професійної підготовки майбутнього вчителя розглядається нами у якості органічної складової зазначеної системи, що потребує деталізації місця та умов своєї реалізації. При цьому загальна концепція організації освітнього процесу має залишатись незмінною і стратегічно орієнтуватись на забезпечення вимог з боку освітньої системи до якості підготовки випускника, які постійно уточнюються, ускладнюються тощо. Конкретизованим шляхом уточнення змісту професійної педагогічної підготовки у контексті даного дослідження є формування готовності до використання сучасних педагогічних технологій.

Наукові підходи до формування галузевих стандартів вищої освіти із конкретизованим змістом освітньо-професійної програми переконають, що аналіз та усвідомлення завдань, які стоять перед системою вищої освіти у розрізі конкретних спеціальностей (галузей знань), обумовлюють вибір освітньої стратегії. У нашому дослідженні сконцентровано увагу на особливостях професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах з позиції потенційних можливостей реалізації системи технологічної підготовки майбутнього вчителя. Вибір даного сегмента обумовлений наявністю прямої залежності між якістю професійної підготовки вчителів та результатами педагогічного процесу, а також протиріччям між станом технологічної підготовки випускника та інтенсивністю упровадження інноваційних освітніх технологій у закладах освіти.

Враховуючи визначені взаємозалежності та протиріччя під час аналізу стану та можливостей реалізації системи технологічної підготовки серед сучасних прогностичних наукових теорій ми взяли за основу сформульовану у роботі О.Ю. Ігнат'євої інформаційно-персоніфіковану концепцію освітнього процесу, як відкритої соціально-педагогічної системи [2, с. 8], що ґрунтується на інтеграції процесів інформатизації та гуманізації освіти у частині розуміння центральної категорії зазначеної концепції, яку науковець позначає як особистісні знання – феномен, якому притаманні властивості розвитку та обмеженості одночасно, що детермінується соціальним досвідом та індивідуальними характеристиками особистості. Одночасно із цим, самокерівництво знаннями розглядається у якості свідомої організа-

ції власної навчальної діяльності і визначається з метою системно-синергетичного керівництва освітнім процесом у вищому навчальному закладі, а практичним механізмами реалізації зазначеної мети визначаються проблемні ситуації, рефлексія, керівництво в режимі «викладач – самокерівництво». Це забезпечує формування у студентів здатності оцінювати власний потенціал, діагностувати проблеми та відшукувати шляхи отримання та генерації нових знань.

З позиції розуміння технологічної підготовки у якості сукупності теоретико-методологічних знань про наукові теорії організації цілісного педагогічного процесу, теорію та методологію системного та технологічного підходів в освіті, умінь тиражувати, модернізувати та створювати освітні технології, прагнення та здатність підвищувати професійний рівень на основі результатів рефлексії професійної діяльності, самооцінки можливостей та прогнозування перспектив розвитку, інформаційно-персоніфікована концепція освітнього процесу є адекватним науковим підходом щодо реорганізації системи професійної педагогічної підготовки.

У той же час вважаємо представлений системно-синергетичний підхід недостатньо обґрунтованим у контексті розуміння педагогічної системи з позицій системного підходу, оскільки самоорганізація зазначеної системи в режимі «викладач – студент» не розкриває усіх аспектів успішного функціонування педагогічної системи, а лише посилює акцент на необхідності реалізації студента суб'єктом навчально-пізнавальної діяльності на усіх етапах його навчання. Одночасно із цим представлений системно-синергетичний підхід не розкриває практичних шляхів (механізмів та інструментарію) реалізації студента суб'єктом навчального процесу та міжособистісного спілкування, а лише пропагує доцільність забезпечення виконання даної вимоги.

Цінним, на наш погляд, у представленому О.Ю. Ігнат'євою дослідженні є інформаційно-персоніфікована концепція освітнього процесу як відкритої соціально-педагогічної системи [2], серед властивостей якої виділяють здатність до самоорганізації та самокерівництва. Наявність зазначених якостей сприяє збереженню вищим навчальним закладом цілісності функціонування в умовах сталого розвитку, у тому числі за умов зовнішніх дестабілізуючих впливів. Одночасно із цим ми

не можемо погодитись із твердженням, що самоорганізація системи знаходиться у прямій залежності від суб'єктів навчального спілкування, і лише вони внаслідок свого прагнення до упорядкованості створюють нові конфігурації динамічної рівноваги у межах системи. Вважаємо, що дане твердження не позбавлене права на існування з позиції оцінки загального впливу суб'єктів освітнього процесу, але не пояснює внутрішніх механізмів функціонування педагогічної системи.

Аналіз праць з проблеми пошуків шляхів удосконалення освітнього процесу (А.Л. Гавриков, В.П. Зинченко, А.М. Новіков, М.Н. Певзнер, В.А. Сластьонін, Р.М. Шерайзіна) засвідчує, що в останні десятиліття були сформовані два основних напрями реформування вищої освіти. По-перше, інформаційний підхід, що поєднує у собі тенденції інформатизації, масовості, фундаментальності, неперервності освіти. Активне використання інформаційного підходу в освіті має наслідком перегляд змісту і технології навчання, оскільки його метою є формування у студента готовності до роботи в умовах неперервно зростаючих масивів інформації. По-друге, персоніфікований підхід, який є орієнтованим на унікальне, неповторне особистісне знання, що є поєднанням тенденцій гуманізації освіти, орієнтації на розвиток особистості, створення умов для забезпечення процесів трансформації: «інформація – знання – інформація» [2].

Сучасні наукові дослідження суті освітнього процесу мають тяжіння до розуміння його у якості системи, що здатна до самоорганізації, є гнучкою у виборі організаційних форм, засобів і методів навчання, потребує спеціального керівництва. При цьому керівництво освітнім процесом ґрунтується на загальній теорії керівництва системами, де керівництво розуміється у якості функції організованих систем, яка забезпечує їх цілісність, функціонування і розвиток. Так, окремі аспекти керівництва освітніми системами представлені у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, що стосуються питань теоретико-історичних аспектів соціального керівництва (В.Г. Афанасьєв, І.В. Блауберг, Д.Макгрегор); керівництва навчальним закладом (Т.М. Давиденко, М.М. Поташнік, Т.І. Шамова); психологічні аспекти керівництва (Б.Г. Ананьєв, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, А. Маслоу); керівництво цілісним педагогічним процесом (В.І. Андре-

єв, С.І. Архангельський, Ю.К. Бабанський, Г.В. Белая, В.П. Беспалько, Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонін, Н.Ф. Тализіна).

Було з'ясовано, що сучасні концепції керівництва освітнім процесом як цілісною системою ґрунтуються на різних методологічних підходах: системному (В.П. Беспалько, Н.В. Кузьміна, С.І. Архангельський, В.П. Сімонов, В.А. Якунін, Ю.А. Конаржевський, М.М. Поташнік, П.І. Третьяков, Г.П. Чепуренко); функціональному (В.І. Загвязинський, Ю.А. Конаржевський, Н.В. Кузьміна, В.С. Лазарєв); кібернетичному (Р.Я. Касімов, Л.Н. Ланда, В.С. Черепанов, Ю.К. Чернова, В.А. Якунін; особистісно-діяльнісному (Ф.А. Зимня, В.Ф. Ломов, В.Д. Шадріков, Т.І. Шамова); ситуаційному (Н.В. Кухарєв, М.М. Поташнік, В.С. Решетько, Г.В. Савельєв); рефлексивному (Г.В. Белая, Б.З. Вульфєв, Т.М. Давиденко, А.А. Найн, Н.Я. Сайгушев, П.І. Третьяков, Т.І. Шамова); ціннісному (І.К. Богачек, Н.О. Ткачова, Е.А. Ямбург); синергетичному (С.П. Капіца, Т.А. Каплуновіч, Є.Н. Князєва, С.П. Курдюмов, Г.Г. Малинецький, А.І. Субетто).

Об'єктивна необхідність забезпечення цілісності функціонування освітнього процесу одночасно із наявністю в нього функцій самоорганізації та самокерівництва привели О.Ю. Ігнат'єву до вибору у якості ключового механізму такого керівництва системно-синергетичного підходу [2, с. 17], у той час як інші підходи (кібернетичний, ціннісний, функціональний, особистісно-діяльнісний, рефлексивний, ситуативний) виконують функції його забезпечення. Така позиція, на наш погляд, повинна мати більш глибоке обґрунтування, оскільки перелічені підходи, що розглядаються як такі, що виконують виключно функції забезпечення, тривалий час були провідними науковими концепціями і виконували на достатньому рівні покладені на них завдання. Розвиток наукових ідей у межах зазначених підходів відповідав існуючим на момент їх упровадження передовим методологічним підходам, а створення нових концепцій, у відповідності до історичної логіки розвитку науки, потребує нових методологічних основ.

Враховуючи попередньо отримані висновки ми вважаємо, що підготовка майбутніх учителів на етапі їх навчання у вищих навчальних закладах педагогічного профілю має відбуватись у повній відповідності до накопичених знань щодо реалізації системного підходу до

організації освітнього процесу. У даному контексті ми знаходимось в опозиції до існуючої принципової думки, що суттєвої різниці між різними шляхами отримання вищої освіти не існує і неважливо яким чином людина отримала диплом про вищу освіту, а важливою є лише якість випускника. Ми підтримуємо в цілому думку Ф. Янушкевича [3, с 10], що кількість годин, які проведені у лекційній аудиторії чи лабораторії пропорційно не визначає цінності фахівця, який випускається з вищого навчального закладу. Процес формування фахівця, творчої особистості у першу чергу передбачає активну навчально-пізнавальну діяльність студента, інтенсивне спілкування із тими, хто може його навчити (викладачі, фахова література тощо).

Конкретизація проблеми забезпечення технологічної підготовки майбутнього вчителя окрім науково-методологічних засад своєї реалізації потребує додаткового вивчення можливостей реформування змісту професійної підготовки. На момент прийняття в Україні рішення про перехід на нові державні стандарти вищої освіти було науковцями було усвідомлено ряд утруднень, що пов'язані у першу чергу із відмінностями у принципах побудови нових державних стандартів вищої освіти. Так, в Україні не існувало Національної рамки кваліфікацій (її прийнято лише у 2011 році постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341), що створювало додаткові утруднення у процесі нормативного визначення кваліфікацій робітничих професій. Іншим нововведенням у процесі створення державних стандартів вищої освіти стало застосування у якості методологічної основи компетентнісного підходу. Зокрема було окреслено перспективою формування нової системи діагностичних засобів із переходом від оцінки знань до оцінки компетенцій та визначення рівня компетентності в цілому, при цьому передбачалось загальне перебудування взаємодії у системі «студент – викладач». Нова методологія успадкувала Європейські традиції вимірювання якості підготовки випускника згідно із якими поняття компетентності розглядається як здатність кваліфіковано виконувати роботу, провадити діяльність. При цьому з метою досягнення зазначених високих показників діяльності у суб'єкта має бути сформований набір знань, навичок і ставлень до виконуваної роботи.

У листі Міністерства освіти і науки України від 31.07.2008 р. № 1/9-484 зазначається, що у визначенні якості вищої освіти випускників вищого навчального закладу в основі зазначеної оцінки має бути покладено аналіз здатності задовольняти відповідно до соціальних норм суспільні вимоги до виконання соціально-професійних ролей, відповідати за свої соціально важливі рішення, задовольняти прагнення соціального статусу та престижу. У результаті, якість особистості випускника вищого навчального закладу представляється у вигляді цілісної сукупності характеристик, що визначає зміст соціально значущих і професійно важливих властивостей особи, яка закінчує вищий навчальний заклад – система компетенцій.

Таким чином, діюче покоління галузевих стандартів вищої освіти прямо не визначає формування системи технологічної підготовки випускника вищого педагогічного навчального закладу, але одночасно із цим створює достатню нормативну базу для вирішення протиріччя між соціально обумовленими вимогами до формування у випускника вищого педагогічного навчального закладу готовності до використання сучасних педагогічних технологій та закладеною у ГСВО системі професійних знань та умінь. У зв'язку із цим постає питання забезпечення об'єктивної оцінки якості підготовки випускника із урахуванням діючих вимог.

Нами було з'ясовано, що створення системи технологічної підготовки потребує поетапної модернізації наявної системи професійної підготовки із конкретизацією змін, які мають відбутись в основних компонентах педагогічної зазначеної системи. При цьому конкретизація змісту освітньо-професійної програми має відбуватись у чіткій відповідності до затвердженої у ранзі Державного стандарту моделі особистості випускника. Основою для цього є аналіз посадових обов'язків фахівця і на цій основі – створення логічно та послідовно структурованих схем з приведенням поетапних результатів у вигляді завершених модулів (навчальних дисциплін тощо). Кожен модуль матиме власне цільове професійно-орієнтоване навантаження, що обраховуватиметься у межах загальної моделі у розрізах професійних педагогічних знань та умінь. Такий підхід за логікою реалізації є близьким до змістовно-компонентного (політехнічного) та особистісного, відпові-

дає методології системного підходу і потенційно створює передумови для реалізації системи технологічної підготовки.

У ході дослідження ми дійшли висновку, що системний підхід до формування змісту професійної підготовки відповідає запропонованій В.П. Беспальком ідеї діагностичного формування цілей функціонування педагогічної системи. Автор розглядає діагностичність як чітке та однозначне визначення цілей, способів їх виявлення та вимірювання. На думку науковця, якщо не виконується вимога діагностичності мети, то елемент мети не може бути використаним у якості системоутворюючого під час вдосконалення педагогічної системи [1, с. 30]. Вважаємо, що вимоги діагностичності визначення мети, які виводяться із базових умов оптимізації і формулюються у системному аналізі, сприяють оптимізації педагогічної системи у напрямку забезпечення оптимальної побудови кожного з її елементів. У такий спосіб унеможлиблюється утворення змісту професійної підготовки на основі декларативно визначених цілей вивчення певних дисциплін, що не мають конкретизованого характеру, внаслідок чого відкривається широкий простір для суб'єктивних суджень, фальсифікацій тощо. Натомість чітко сформульована мета є вузькоспрямованою, цілком досяжною, а висновок про її точність й визначеність може бути зроблений тільки на підставі однозначної оцінки ступеня реалізації.

У межах розв'язання проблеми створення системи технологічної підготовки випускника вищого педагогічного навчального закладу поетапно діагностичне визначення мети професійної підготовки послідовно (на глобальному, етапному і оперативному рівнях) забезпечує переосмислення соціального замовлення, створення моделі сучасного вчителя, який здатен упроваджувати у практику освітнього процесу передові педагогічні технології; конкретизацію комплексу соціальних та професійних властивостей особистості, який необхідно сформувати; конкретизацію змістовних модулів із визначенням оптимального етапу для їх вивчення; визначення цілей окремих навчальних дисциплін, що складають зміст професійної підготовки.

Визначена у такий спосіб мета стає критерієм відбору змістовних модулів (навчальних елементів), доцільність запровадження яких до змісту професійної підготовки визначатиметься конкретизованою ме-

тою вивчення відповідного модуля із зазначенням прагматичних результатів. Поступове накопичення змістовних модулів на основі критерію доцільності та професійної необхідності веде до формування конкретизованої у відповідності до сучасних суспільних очікувань моделі фахівця. Абстрактна вимога забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості за таких умов набуде іншого змісту й представлятиме конкретизований спектр знань, професійних умінь, особистісних якостей, що у контексті нашого дослідження конкретизується у системі технологічної підготовки. Названі характеристики надають можливість для створення наскрізної програми її реалізації упродовж терміну навчання у вищому навчальному закладі.

Таким чином, нами виявлено ряд об'єктивних факторів, які обумовлюють можливість і доцільність упровадження системи технологічної підготовки студента вищого педагогічного навчального закладу:

- об'єктивна інтенсифікація процесу оновлення методичного інструментарію сучасного педагога шляхом розширення системи прийомів упровадження нових педагогічних технологій;
- конкретизація вимог щодо якості виконання професійних обов'язків користуватись сучасними педагогічними технологіями, як складова професійної педагогічної компетентності;
- акцентування уваги наукових досліджень на пошуках продуктивних шляхів мінімізації відмінностей у змісті галузевих стандартів вищої освіти і узагальненому комплексі вимог ринку праці до професійно підготовлених випускників;
- еволюція наукових підходів до створення гнучких та адаптивних до вимог національної системи освіти галузевих стандартів вищої освіти;
- створення достатньої нормативно-правової бази для оновлення змісту професійної педагогічної освіти;
- наявність можливостей щодо інтеграції до змісту професійної педагогічної підготовки системи технологічної підготовки майбутнього вчителя.

Аналіз наукових підходів до формуванні змісту галузевих стандартів вищої освіти, методологічних вчень про організацію системи професійної підготовки, нормативних документів, що керують освітніми

процесами у національній системі освіти дозволив виокремити основні напрямки роботи щодо створення системи технологічної підготовки студента в умовах вищого педагогічного навчального закладу:

- уточнення цілей та змісту професійної педагогічної підготовки із позначенням суті та місця в ній системи технологічної підготовки;

- уточнення системи методів та засобів професійної педагогічної підготовки щодо забезпечення реалізації системи технологічної підготовки;

- вивчення теоретичних засад та практичних шляхів діагностики та моніторингу якості технологічної підготовки випускника вищого педагогічного навчального закладу;

- конкретизація етапів реалізації системи технологічної підготовки в умовах організації освітнього процесу вищого педагогічного навчального закладу.

Таким чином, аналіз діючих нормативних документів дає підстави констатувати наявність об'єктивних факторів створення і упровадження системи технологічної підготовки в умовах вищого педагогічного навчального закладу.

Висновок. Педагогічна система має достатній потенціал для створення достатніх умов щодо реалізації технологічної підготовки майбутнього вчителя в умовах вищого педагогічного навчального закладу шляхом упровадження на основі діагностичного визначення мети професійної підготовки відповідних змістовних модулів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. / Владимир Павлович Беспалько – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
2. Игнатъева Е.Ю. Совершенствование образовательного процесса в современном вузе : автореф. дис. доктора пед. наук: 13.00.08 теория и методика профессионального образования // Елена Юрьевна Игнатъева – Великий Новгород, 2009. – 46 с.
3. Янушкевич Ф. Технология обучения в системе высшего образования: / Ф. Янушкевич [Пер. с польского О.В. Долженко]. – М.: Высш. шк., 1986. – 135 с.

УДК 37.015.31:17.022.1

ГУМАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Боченко О.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Завжди було відомо, що освіта та виховання людини може бути успішним тільки тоді, коли вони йдуть за його природою, враховуючи задатки, потреби та інтереси людини. Гуманістичний педагогічний процес дозволяє людині реалізувати унікальні здібності та привести її до вершин знання та майстерності. На шляху реалізації цієї проблеми гуманізації педагогічного процесу виникли складні перепони, які пов'язані зі знаннями складних законів, які керують соціальною життєдіяльністю людини й особливо функціонування його інтелекту, моральних чинників, що сторіччями не було змоги втілити його у життя.

Ключові слова: гуманістичний педагогічний процес, совість, моральне почуття.

ГУМАНИЗАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Боченко О.В.

Испокон веков было известно, что педагогический процесс может быть успешным только в том случае, если он следует за природой человека, т. е. учитывает его задатки и направленность его интересов. Только гуманистический педагогический процесс позволяет человеку полноценно реализовать заложенные в нем способности и привести его к вершине знания и мастерства. В то же время на пути реализации, казалось бы, простой и очевидной идеи возникли сложные препятствия, связанные со скудным знанием законов, управляющих социальной жизнедеятельностью человека и особенно функционированием его интеллекта, моральных качеств, что веками не удавалось претворить идею гуманизации педагогического процесса на практике.

Ключевые слова: педагогический процесс, совесть, нравственные чувства.

IN THE PEDAGOGICAL PROCESS OF HUMANISM

Bochenko O.V.

It was from time immemorial known that in humanism pedagogical process of a person can be successful only in that case if follows her nature, i.e. considers her dispositions and orientation of her interest. Only humanism pedagogical process allows the person to accomplish in full her initially unique abilities, incorporated by birth, and to lead her to the tops of knowledge and skills. At the same time, on the way of realization of, apparently, simple and obvious idea of humanism pedagogical process have arisen so complex obstacles, connected with formally education have arisen so complex obstacles, connected with poor knowledge of laws, governing the social interaction of the person and, especially, functioning of her intelligence, that for centuries it was not possible to realize this idea into an applied theory and educational methodology, and implement to practice.

Keywords: humanism pedagogical process, the conscience, morals sense.

Нове третє тисячоліття і ті важливі зміни, які відбуваються у нашій країні, завдання, які пов'язані з утвердженням у житті України гуманістичних ідей, прав та свобод, норм життя суспільства, відкрили нові перспективи розвитку педагогічної науки та практики. Людина як самоціль розвитку, як критерій оцінки соціального процесу є гуманістичний ідеалом в сучасному суспільстві, у центрі якого повинна бути людина з її інтересами, потребами та нуждами. Тому гуманізація педагогічної системи зараз розглядається як головний соціально-педагогічний принцип, який відображає сучасні тенденції розвитку виховання молоді.

Реалізація принципів гуманізму у виховному процесі є з'ясування загальнолюдських цінностей, які є головними не тільки для якогось вузького обмеженого кола людей, які мають значення для всього людства. Вони у тій або іншій формі належать усім соціальним спільнотам, соціальним групам, народам, але не для всіх вони виражені однако-вими способом. Особливості їх розвитку залежать від особливостей

культурно-історичного розвитку тієї чи іншої країни, її релігійних традицій, типу цивілізації. Це ті загальнолюдські цінності, які мають характер вічності.

Світова педагогічна теорія та практики вже давно прийшли до висновку, що виховання молоді повинно будуватися на цих постійних та вічних ідеях. саме такими, в основі усієї системи виховання, повинні бути з'ясовані та перевірені практикою принципи гуманізму.

Гуманізм перш за все передбачає любов та повагу до людини та її гідності.

Високий рівень психологічного розуміння закладається у людських співвідношеннях. За багато років поняття гуманізму з'ясовувалося як система ціннісних орієнтацій, у центрі яких знаходиться визначення людини в якості вищої цінності буття, про що писав ще Ян Амос Коменський у XXVII сторіччі. Людина у цій системі поглядів розглядається як головна мета суспільного розвитку, у процесі якого забезпечується здійснення необхідних умов для усієї реалізації усіх її потенцій, досягнення гармонії у духовній та соціально-економічній сфері життя, досягнення найвищого розквіту конкретної особистості.

З позиції гуманізму, кінцева мета виховання полягає у тому, щоб кожна людина могла бути повноцінним суб'єктом діяльності, пізнання та спілкування, бути вільною, самостійною істотою, відповідальною за себе та за все, що діється навкруги. Все це веде до висновку, що у процесі виховання, необхідно здійснити такі умови зовнішнього впливу на дитину, щоб її поведінка здійснювалась за власним бажанням, мотивувалась усвідомленим внутрішнім збуджувачем. Саме відсутність насилля, свобода вибору, доброта, повага сприяє розвитку такого внутрішнього регулятора зовнішніх дій та вчинків як совість.

Совість – це самосвідомість та почуття моральної відповідальності людини за свої вчинки перед суспільством та окремими людьми, моральна самооцінка особистості своїх вчинків та думок з точки зору норм загально людських цінностей, які є внутрішнім переконанням людини.

Совість – це соціальна, конкретно-історична категорія, яка виникла внаслідок взаємовідносин між людьми у процесі історичного розвитку.

М.Монтень в своїй праці «Про мистецтво жити достойно» пише: «Я засуджую всяке насилля при вихованні юної душі, яку зрощують в повазі до честі та свободи. В насиллі є дещо рабське, і я находжу, що те, що неможна зробити з допомогою розуму, обачності та уміння, ніяк неможна добитися силою» [1, с. 134]. І. Кант теж вважав, що волю дитини не треба зламувати, а необхідно тільки направляти, бо «за ломкою волі йде рабський образ життя» [2, 56].

Адам Сміт переконував, що природженої совісті немає, а якщо немає природженої, то немає ніякої, яка б була для людини обов'язковою, бо, що зроблено людиною, те вона може і змінити – бо це її власність, її справа, її річ.

Ж.Ж. Руссо у своїх «Листах про мораль» доводить вродженість совісті. Він пише, що совість надає любов до добра, що здатність до самосвідомості, самооцінка і прагнення до істинної довершеності – прагнення бути довершеним в очах самого себе і є можливість задовольнити це в очах самого себе і є можливість задовольнити це прагнення у вродженому почутті. У листі № 6 Руссо пише: «Совість робка и боязлива, она склонна к уединению, свет и шум отпугивают ее; предрассудки, коих порождением ее считают, суть ее злейшие враги, она бежит либо умолкает перед ними; их вопли заглушают ее шопот и препятствуют ему достичь нашего слуха. И если постоянно отворачиваться от нее, она замыкается в себе, она больше не говорит с нами, не отвечает на наши призывы; а когда совесть засыпает, то пробудить ее бывает так же нелегко, как прежде было трудно усыпить» [3, с. 128].

Бенекке у своїй праці «Про моральне почуття» писав, що моральні почуття є усвідомленням прекрасного у відносинах між людьми, що обов'язок і совість одне і те ж саме, і обидва вони – почуття порівняння між оцінками та прагненнями, які або супроводжують людські вчинки або йдуть слідом. Всяке перед діюче почуття, радить воно або відраджує, називається почуттям обов'язку, а всяке наступне – совістю.

Ф. Фребель дає совісті назву «внутрішнього закону», який діє добровільно та свідомо.

І. Кант дає назву совісті як «дивовижній здатності в нас внутрішнього обвинувачуванню».

Гегель говорить, що совість є «моральною геніальністю та самостійним богослужінням» людини.

В.О.Сухомлинський виділяє такі умови формування совісті:

- урахування природи дитини;
- свобода вибору;
- відсутність насилля в вихованні;
- повага – «людяність та гуманність – джерело моральної чистоти» [3, 533];

- любов до дитини;
- розуміння дитини;
- вміння поставити себе на її місце;
- великодушність;

- милосердя – В.О.Сухомлинський вважав, що виховання в дитині милосердя веде до вершини моральної культури яким є сумління;

- доброта – «Доброта живить дерево дитячої радості – радості ніжного доторкання до живого й красивого. Доброта робить людину чутливою до слова батьків, учителів, товаришів. Доброта робить людину вихованою – сумлінною» [3, 523];

- радість – «уміння поділити радість – один з важливіших стимулів виховання сумління» [3, 535].

В.О. Сухомлинський згадує, що поет П. Антокольський зауважив, що треба виховувати і вчити дітей, радуючи їх, а не лякаючи. «Йдеться не про ту радість, що її переживає маленька людина, коли задовольняють всі її бажання. Йдеться про ту радість, яка розквітає в нашому бутті, в нашій поведінці з тонких, чутливих, ніжних корінців людяності, сердечності, турботи, любові до живого, беззахисного» [3, 522].

Велику увагу вивченню зовнішніх умов, які формують совість, як моральну самооцінку людиною своїх вчинків, приділяли багато і інших вчених, таких як: М.О. Добролюбов, Є.М. Водовозова, К.М. Вентцель, О.С. Левицькі, Д.Н. Тихомиров та інші. Вони вважали, що однією з важливих умов формування совісті у вихованні є надання свободи вибору.

Наукові дослідження проблеми морального вибору впливають на знаходження ефективних засобів формування моральної сутності особистості, мобілізації внутрішніх резервів її самовдосконалення,

поступового саморозвитку, розширення педагогічних впливів на саморозвиток особистості.

За свідомством Платона, ще Сократ стояв біля джерел вирішення цієї проблеми, коли головним у житті людини стає «власна самосвідомість кожного».

Свобода морального вибору є відносна свобода вибору форми та лінії поведінки, яка регулюється відповідальністю перед самим собою та перед іншими людьми за мотиви та наслідки цього вибору, яка відповідає соціально-моральній необхідності.

Процес морального вибору вчинків людини можна поділити на наступні компоненти:

- потреби та інтереси, які стимулюють моральний вибір;
- моральна орієнтація особистості;
- моральні мотиви та цілі;
- рішення моральної ситуації;
- вчинок, засоби його здійснення;
- об'єктивна результативність вчинку;
- особистісна самооцінка.

Можна зробити наступні висновки: необхідно будувати педагогічний процес, щоб вихователь керував діяльністю дитини таким чином, щоб у дитини з'явилося бажання до саморозвитку шляхом здійснення самостійних та відповідальних вчинків.

Педагогічний процес повинен допомогти обрати унікальний та самостійний шлях морального та соціального розвитку. Виховання передбачає в результаті присвоєння соціальних способів та форм діяльності формування орієнтації молоді на визначення цінності, самостійності в рішенні складних моральних проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Монтень М. Об искусстве жить достойно / М. Монтень. – Москва, 1973. – 205 с.
2. Руссо Ж.-Ж. Пед. сочинения в 2-х Т. Т. 2 / Ж. Руссо. – Москва, 1981. – 333 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 Т. Т.1 / В. Сухомлинський. – Київ, 1976. – 654 с.

4. Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів / авт. кол.: В. Андрущенко, М. Бойченко, Л. Горбунова, В. Лутай та ін. – Київ: Педагогічна думка, 2011. – 320 с.
5. Зимняя И. Педагогическая психология / И. Зимняя. – Москва, 2000.
6. Карпова Ю. Инновации, интеллект, образование: монография / Ю. Карпова. – Москва, 1998.

УДК 378.14

СУЧАСНИЙ СТАТУС САМООСВІТИ ОСОБИСТОСТІ

Гапон Е.В., Гапон В.І., Ремзі І.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто сучасний статус самоосвіти особистості. Обговорено складові та властивості повноцінного виховання.

Ключові слова: шкільна освіта, самоосвіта, повноцінне виховання.

СОВРЕМЕННЫЙ СТАТУС САМООБРАЗОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Гапон Э.В., Гапон В.И., Ремзи И.В.

В статье рассмотрен современный статус самообразования личности. Обсуждены состав и свойства полноценного воспитания.

Ключевые слова: школьное и самообразование, полноценное воспитание.

CONTEMPORARY STATUS OF PERSON'S SELF-EDUCATION

E.V. Gapon, V.I. Gapon, I.V. Ramsey

Contemporary status of person's self-education are considered in the article. Structure and properties of useful education are discussed.

Keywords: school formation, self-education and useful education.

Аналіз історичного досвіду та розвитку світової освіти протягом трьох століть «нового часу» дозволяє дійти висновку, що роль самоосвіти як особової складової повноцінної системи виховання підростаючих поколінь не залишалася незмінною.[1, 2, 3, 4]. Отже, суспільний статус самоосвіти й її питома вага по відношенню до державної шкільної освіти з часом змінювались слідом за перебігом політекономічних умов існування суспільства. Суспільний «договір» (устрій) суттєво впливає на якість державних систем освіти. Останні незалежно від своєї ефективності поступово набули чітко означену сьогодні тенденцію щодо посилення своєї домінуючої ролі. Це зумовлено зростанням суспільної значущості освіти як ідеологічного засобу, що поряд з політекономічними засадами забезпечує відтворюваність існуючого державного устрою. Тому педагоги державних шкільних освітніх закладів України сьогодні дістали напівофіційну назву «адмінресурсу», що у той чи інший спосіб транслює освітню політику державної влади. Остання за псевдонаукового та псевдodemократичного вигляду все наполегливіше спрямовує школу у провладне ідеологічне русло, а наука і народ тут «ні при чому»: соціальний «договір» диктує влада [1, 2]. За ліберального новітнього «інформаційного» суспільства до пануючої влади, що має триєдине (правове, виконавче та судове) поле, приєдналася «четверта влада» – засоби масової інформації (ЗМІ). Остання суттєво вплинула на статус та взаємовідносини складових сфери освіти. **Мету** даного дослідження становить уточнення сучасного статусу самоосвіти в незалежній Україні за цільового аналізу суспільних змін в освіті.

Об'єктивно оптимальними (за критерію повноцінності виховання особистості) можна вважати *партнерські* (взаємопідтримки та взаємодоповнення) взаємовідносини, збалансовані поміж зовнішньо керованою державною освітою та власно, внутрішньо керованою самоосвітою [3]. Але успішна взаємодія обох складових, що забезпечує повноцінність становлення кожної особистості, передбачає соціально орієнтований (за інтересів більшості) державний устрій за відсутності непримиренних (антагоністичних) протилежностей виховних інтересів вагомих соціогруп населення [2]. Зауважимо, що незадоволені меншини неодмінно існують за будь-якого політекономічного устрою, тому

що навіть «у сім'ї – не без виродка» (нар.). Антисоціальними «інтересами» маргінальних меншин держава змушена нехтувати, вдаючись до їх пригнічення.

Сьогодні стають очевидними несприятливі суспільні умови розвитку освіти. Сучасні, фінансовані та тотально контрольовані владою, досконало розвинені та технічно високо озброєні ЗМІ стрімко перехопили освітньо-виховні функції сім'ї та школи. Ці традиційні виховні ланки за всеохоплюючої (системної) кризи сучасної Західної цивілізації значною мірою втратили свої генетичні функції повноцінної (різнобічної та багатобарвної) освіти та виховання. Нинішня масова (квазінародна) державна освіта, що становить зовнішню складову освітньо-суспільної соціалізації кожної особистості, за перманентно кризових обставин, що в Україні поглиблені раптовою радикальною зміною загальносуспільної, а слідом і освітньої ідеології на діаметрально протилежну, хутко втратила свою нещодавно високу якість. Посилена державна експансія зумовила її неповноцінність стосовно природно всебічного розвитку більшості громадян України. Отже, виникла нагальна потреба зміни, а саме: підвищення статусу самоосвіти як внутрішньо мотивованої і тому незрадливої відносно власної особистості складової її соціалізації. Він з підлеглого сьогодні має стати рівноцінним або головним чи навіть самодостатнім. За браком збалансованості обох складових і владно узурпованого «зовнішнього» виховання цілком слушно за інтересів загальносуспільного розвитку перенести акцент на самоосвіту і самовиховання. Саме незрадлива самоосвіта здатна відновити повноцінну щодо особистості кожної людини високоякісну освіту. А самовиховання здатне врівноважити лукаво брехливу експансію зовнішнього виховання і тим позбавити усіх громадян України від зазіхань влади на суцільне (фізичне та психічне) поневолення населення шляхом запозичених з Заходу PR-технологій для провладних ЗМІ, що дістали назву маніпуляції свідомістю [1].

Таким чином, за так званого «інформаційного» суспільства пересічному українцю «іншого шляху нема» як удатися до ризикованих за своєї складності, але незрадливих самоосвіти і самовиховання. Звичайно, вони неможливі з колискового віку, бо потребують початкових знань – «порожня голова не мислить» [4]. Тому спочатку неминуче

потрібна допомога батьків і Вчителів (педагогів з «великої літери» за виключенням лукавих пасторів). Але згодом, зазвичай з підліткового віку, вони здатні і повинні посісти провідне місце. Якомога рання здібність до самоосвіти позначає вищий рівень розвитку задатків талановитої особистості. Та оволодіння методологією самостійного навчання – це непроста справа, що потребує навчання. Тому «Гарне майбутнє у тих молодих, що знайшли свого Вчителя» (нар.).

На наш погляд, кожному починаючому, що робить свої перші найважчі кроки на неоднозначному шляху самовиховання, стануть у нагоді щирі поради та досвід М. Рубакіна – гідного сина свого народу, що глибоко проймався його інтересами. Маємо надзвичайного Вчителя, що все життя вірою і правдою служив справі народної освіти, вбачаючи в опануванні науковим світоглядом запоруку майбутнього земного щастя кожної особистості.

Сучасникам постать М. Рубакіна (1862 – 1946) відома як високо-та енциклопедично освіченої людини і популяризатора наукових знань, неперевершеного методиста-консультанта з питань самоосвіти [5]. Неупереджений погляд на його педагогічну спадщину переконує в історичному і водночас непересічному значенні наукового педагогічного знання. Останнє у викладі М. Рубакіна увібрало в себе всю мудрість попередників завдяки справжній високоморальній інтелігентності за наукового світогляду автора. Складається враження, що його дидактичні та виховні поради щодо самоосвіти цілком сучасні. Вони набули значення довічної педагогічної істини та мають фундаментальне значення. Досить послатися на той факт, що М. Рубакін був Вчителем-консультантом вітчизняного Джека Лондона, тобто письменника Новікова-Прибоя. Якщо сприйняти цю гіпотезу, то до безумовно корисних занять будь-якого школяра чи дорослого слід віднести *особисте* знайомство з цими порадами. В них приваблює глибина і разом зрозумілість думок Вчителя, що втілені у загальнодоступну форму. Відсутність псевдонаукових виразів і всебічний погляд на життєві явища схиляє до довіри, цікавить, сприяє свідомому порозумінню і врешті решт призводить до творчого засвоєння методології самоосвіти, що дарує «учню» бажану самостійність. Саме споріднення глибини та якості, дійсної мудрості за емоційним викладом обумовлює

особливу користь порад М. Рубакіна. Вони здатні дійти до свідомості кожного учня безвідносно до його віку, рівня розвитку та освіченості. Але для цього треба знайомитись з *власним викладом думок*, а не їх переказом. Тобто самому читати М. Рубакіна, й читати саме так, як він радить це робити. Можна скористатися вдалою хрестоматійною вибіркою його порад, що складає тематичний збірник праць автора, створений до сторіччя з дня його народження [5]. Він охоплює головні твори М. Рубакіна самоосвітнього напрямку і містить чіткі рубрики: «Що таке освічена людина?», «Самоосвіта та особисті якості читача», «Як чигати книги», «Вибір книги», «Мистецтво читання» та інші. Немає сенсу їх конспективного викладу. Знайомство з ними лишається на *самостійне* ознайомлення читача.

За наведеним збірником розмова з М. Рубакіним починається з загальновідомих понять, які повинні бути спільними у Вчителя й учня, щоб відбулося порозуміння. Що таке освічена людина? Заради чого робити з себе таку? Що є освіта загальна і спеціальна, широко освічена і інтелігентна людина чи вузький спеціаліст і спритний кар'єрист. Про повноту життя і життєві сили, бачення й розуміння життя, вміння діяти. Усвідомлення – що, для чого і для кого. Нарешті, вироблення мети самоосвіти, вибір і планування шляхів її здійснення за умов власного життя та здібностей. А далі – безліч окремих кроків на вибраному шляху, де головна умова успіху – не зупинятися на півдорозі. Конкретна мета передбачає певні завдання і засоби. Наведемо бодай один приклад течії думок М. Рубакіна.

Перше, але не єдине завдання полягає у здобутті різнобічних знань і виробленні вмінь їх практичного застосування. Без них неможливе бачення і розуміння життєвих явищ, котрі мають безліч сторін. Вузький спеціаліст полюбає одну з цих сторін, яку знає краще за всі. Тому для нього завжди існує небезпека однобічного погляду. Наприклад, перукар оцінює вас насамперед з точки зору вашої зачіски. Зрозуміло, що цього недостатньо задля адекватної оцінки вашої особистості. Тоді слідом постають чергові питання: Що означає різнобічне розуміння? Як його досягти? Пропонується головне правило: починай не з книги, а з життя, вбачаючи його з різних боків. Сторони життєвих явищ не відокремлені. Вони існують водночас і разом, а поділяють їх штуч-

но лише за зручності наукового вивчення-аналізу. Тому кращий спосіб перевірки усяких знань – практика цілісного життя, де явища постають у єдності своїх сторін. Застосування знань у життєдіяльності і є їх перевірка, без якої усі теорії, гіпотези і висновки – пусті слова. Тому що різні боки явищ освітлюють різнокольорові ліхтарики – окремі науки. Тоді як найбільш яскраве біле світло складається з усіх кольорів райдуги. Висвітлена ним модель складного явища за синтезу усіх доступних його сторін буде ближче до адекватної. Тому бажано знайомитися з багатьма науками бодай за позитивно дилетантського рівня. Кількість наук за посиленого аналізу невпинно зростає. Як встигнути за їх розвитком? Тут настає черга інших порад.

Сьогодні, як і століття тому, першочергово необхідно відокремити науку від «не науки» (паранауки), що може викривляти істину. Так, наприклад, релігія теж складова людської культури, але вона зовсім не наука. Це – суб'єктивна віра, та й годі. Тоді як наука – це об'єктивне знання. Людина може вірити у що завгодно. Для цього їй зовсім не потрібно переконуватись у правильності своєї віри. Віра – це внутрішнє переконання, що не потребує доказів. Наука навпаки, суб'єктивне переконання навіть «здорового глузду», але без відповідної перевірки, вважає джерелом помилок. Тому наука вивчає те, що існує насправді, а не в особистій уяві. Вона об'єктивно здобуває знання про різні явища. Тому потребує доказів, пошука їх, а ще завжди вдається до сумнівів. Сумнів – прикмета критичного творчого підходу, умова розвитку завжди відносного знання, ворог догматів. Віра ж існує лише доти, доки нема сумнівів. Віра дає самовтіху, але розуму потрібне самоствердження. Насамперед з науки вилучається все надприродне, «чудодійне», що складається з ще не з'ясованих наукою явищ або фантазій. Останні на загальних підставах підлягають дослідженню науковим методом. Лише після перевірки й підтвердження практикою результати досліджень вважаються за істинні знання, котрі доцільно вивчати кожному незалежно від його уподобань чи інтересів. Інша справа, що людина в залежності від домінуючих душевних якостей (позитивних чи негативних) здатна використовувати будь-які наукові досягнення як на користь, так і на збиток суспільству. «Взагалі література, мистецтво і наука, за сутністю, все-таки не більше як знаряддя. А хто, як, з якою

ціллю і за кого або проти кого користується цими знаряддями – це питання моралі, питання свідомості і совісті, а також за дуже значного ступеня – питання соціального устрою та історії» [5]. Тієї ж думки А. Ейнштейн: «Наука не здатна створювати цілі. Ще менше – виховувати їх в людині. У кращому випадку наука може надати знаряддя досягнення певних цілей. Але самі цілі породжуються людьми з високими етичними ідеалами» [2].

Таким чином, крок за кроком вивчаючи різні науки з відокремленим від численних культурологічних історичних напластунків змістом, людина прямує до вироблення власного світогляду, що складає кінцеву мету загальної освіти і самоосвіти. Тоді як мета спеціальної (професійної) освіти має бути суто практичною. Вона за поділу праці у суспільстві обумовлює ефективність професійної діяльності людини, що пов'язана з її фаховою компетентністю. Науковий світогляд фільтрує засмічену зовнішню інформацію, спонукає творче мислення і позбавляє догматизму. А заодно викорінює рабську підлеглість, що особливо небезпечна за підступного «зомбування» людини задля її психічного поневолення [1].

Сьогодні на шляху самоосвіти у нагоді стають не тільки традиційні, а й новітні інформаційні засоби, яких не було за часів М. Рубакіна. Але ними теж треба вчитися користуватися в найліпший спосіб, розуміючи їх можливості, заощаджуючи свої сили і час та уникаючи безсвідомого навіювання. Будь-які засоби здатні полегшити процес, але суттєво не змінюють принципів самоосвіти. У наведеному нами прикладі позначені лише окремі засоби вирішення одного із завдань, а саме: інтелектуального розвитку. Не менш важливим є збалансований фізичний і духовний розвиток. Усі три поєднані всеохоплюючою трудовою діяльністю. За Рубакіним: «Особистість людини – єдине, неподільне ціле. Справа самоосвіти не є тільки справою інтелекту. Це справа усієї особистості з усіма її переживаннями, думками, ... горем, радістю тощо. Це справа всього життя» [5].

Висновки. Сьогодні за браком повноцінного державного виховання має значно вирости статус самоосвіти та самовиховання. На життєвому шляху кожної особистості якомога рання здібність до самоосвіти набула особливого значення. Неоціненну допомогу кожному у її прид-

банні може надати праця М. Рубакіна, що висвітлює суттєву функцію Вчителя як популяризатора науки та самоосвіти. Його поради стануть у нагоді кожному «довічному учню». Неперевершена майстерність відокремлення та педагогічної обробки наукових знань і методологічні поради щодо їх самостійного засвоєння заслуговують на нашу увагу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. – М.: Изд. Эксмо, 2005. – 832 с.
2. Эйнштейн Альберт. Почему социализм? Эссе для “Monthly Review”, №1, май, 1949, США. (публ. еженед. «Время UA», № 43-44 (68-69), октябрь 2011 г.)
3. Посталюк Н. Ю. Творческий стиль деятельности: педагогический аспект / – Изд. Казанского университета, 1989. – 208 с.
4. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. / Пед. соч. В 6 томах. – М.: 1990. – Т. 5.
5. Рубакин Н. А. Как заниматься самообразованием. – М.: Сов. Россия, 1962. – 127 с. (<http://doctorkarov.ucoz.ru/load/1-1-0-16/>)
6. Гапон В.І. Самоосвіта як засіб самовиховання особистості // Наук. зап. каф. педаг. ХНУ імені В.Н. Каразіна. Вип.ІІ. – Х.: Основа, 1997. – с. 106-109.

УДК 37.014

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ В ЯПОНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ СТАВЛЕННЯ ДО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ЯК ДО ОСОБЛИВОЇ МОРАЛЬНОЇ ДОГМИ

Гусарова А.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена особливостям принципів освіти в Японії з огляду на формування в японців моральних та психологічних установок. Розглядаються основні реформи, що зумовили рівноправну освіту для кожного громадянина цієї країни. Аналізуються основні

філософські вчення, що передували створенню світогляду японців. Виокремлюються передумови формування в японському суспільстві існуючого ставлення до процесу навчання в цілому.

Ключові слова: культурні цінності; національна культура; традиційність японського суспільства; мораль та правила поведінки японців; процес навчання; освітні цілі; модернізація системи освіти.

ОСОБЕННОСТИ И ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ В ЯПОНСКОМ ОБЩЕСТВЕ ОТНОШЕНИЯ К ПРОЦЕССУ ОБУЧЕНИЯ КАК К ОСОБОЙ МОРАЛЬНОЙ ДОГМЕ

Гусарова А.В.

Статья освещает особенности принципов образования в Японии с учетом формирования у японцев моральных и психологических установок. Рассматриваются основные реформы, которые обусловили равноправное образование для каждого гражданина этой страны. Анализируются основные философские учения, которые предшествовали созданию мировоззрения японцев. Выделяются предпосылки формирования в японском обществе существующего отношения к процессу обучения в целом.

Ключевые слова: культурные ценности; национальная культура; традиционность японского общества; мораль и правила поведения японцев; процесс обучения; образовательные цели; модернизация системы образования .

THE PECULARITIES AND THE BACKGROUND OF FORMING THE ATTITUDE TO THE PROCESS OF LEARNING AS TO A SPECIAL MORAL DOGMA WITHIN JAPANESE SOCIETY

Gusarova A.V.

The article is devoted to the peculiarities of the principles of education in Japan in view of formation of the moral attitudes of the Japanese. The main reforms that led to the system of equal education for every citizen of this country are considered. The basic philosophies that preceded the creation of the Japanese philosophy are analyzed. The background of formation of the attitudes to learning existing nowadays is given.

Keywords: cultural values; national culture; traditional Japanese society; morals and rules of conduct of the Japanese; the process of learning; educational goals; modernization of the education system.

Особливості розвитку Японії у сфері культури, економіки та соціальної політики висвітлені в роботах таких дослідників, як Ч. Данн, Ю.Д. Кузнецов, Т.В. Семигіна, Г. Пессіна, Дж. Вардамана, П.М. Ігнат'єва, М. Уайт, Х.Т. Ейдуса, А.А. Євдокимова, Л.С. Васильєва, Я. Накасонне та ін. Процес модернізації японської освіти (у другій половині XIX століття) і наслідки впливу Заходу розглядалися М. Дженсеном, М. Токко, У. Дебара, А.Ф. Прасолом, С.Ч. Лім, Х. Уеббом.

Зважаючи на те, що японське суспільство досягло чималих висот у своєму розвитку, і сучасна Японія є однією з передових країн світу, ми пропонуємо приділити належну увагу процесу освіти в цій країні, а саме, розглянути передумови та особливості формування ставлення японців до процесу навчання, оскільки, власне, така гармонійно налагоджена освітня система і передувала бурхливому розвитку країни в цілому.

Споконвіку першою країною, в якій Японія черпала свої ідеї, був Китай, і це, безумовно, пояснювалося територіальною близькістю цих двох країн. За попередні століття таким полем для запозичень були і залишаються досі Західні країни, і Америка в тому числі [2].

Як і будь-яка інша сфера, система освіти в Японії характеризується очевидністю впливу західних культур. Однак ці впливи також зазнали японізації та адаптації до японських вимог. Традиційно японською залишається послідовність у вихованні дітей і поводження з ними, починаючи від виховання дитини всередині сім'ї, продовжуючи відповідною методикою в рамках школи, і закінчуючи директивами з міністерства освіти.

«Незважаючи на ринкові відносини, японське суспільство значною мірою залишається «традиційним», орієнтованим на групи, й зокрема на родину як базову групу суспільства» [7, с 191].

Кожний іноземець, що вперше прибув до Японії, безсумнівно, дивується наступному феномену: це поєднання споконвічно японського,

традиційного і західного. Вражаючим є ще й той факт, що, виявляється, таке поєднання є не тільки можливим, але й гармонійним. Японці вміло користуються такою двоїстістю своєї культури, при цьому, не втрачаючи своїх традицій [2; 4]. Можливо, саме в такому умінні цієї нації поєднувати власні досягнення із зарубіжним досвідом і зберігається секрет її стрімкого процвітання та сталості, як однієї з передових країн світу.

«Японія вважає сама себе як «найперша» нація, що досягла високого економічного розвитку та егалітарного стану завдяки власної культури та відданості імператорові, родині, власній соціальній ланці в суспільстві» [7, с. 191].

В Японії здавна існувала релігія синто, яка в V ст. доповнилася буддизмом в результаті розповсюдження на її території китайської культури. І в наші дні ці дві релігії існують на теренах цієї країни, не заважаючи одна одній, та, власне, вони і є джерелом передумов усієї життєдіяльності японців. Однак, вони не є джерелом моралі для японців. Мораль та правила поведінки в суспільстві були визначені конфуціанством [2], адже в його основі лежать ієрархічні та патріархальні стосунки.

Так серед основних догм адаптованого японцями конфуціанства були:

1. вірність хазяїну (що є вища за вірність власній сім'ї);
2. обов'язок перед батьками (що є вищий за обов'язок перед дружиною і власними дітьми);
3. помірність та бережливість [3].

Такі принципи в якійсь мірі і досі існують в японському суспільстві у вигляді лояльного ставлення до свого роботодавця та визнання обов'язку перед країною.

Період Асікага і Муроматі характеризуються поширенням більш прагматичного ставлення до життя, що обумовлювалося руйнуванням монастирів феодалами, появою явища лихварського капіталу. Поряд з цим, також відбуваються зміни в національній культурі, а саме потяг світського суспільства до раціоналізму, сприйняття та адаптації духовних цінностей культури Китаю, його світоглядної та філософської

думки [1]. Таким чином, даний період є перехідним від буддійської філософії до конфуціанської.

Культурні цінності Японії та її цілі як країни завжди припускали, що «хороша людина» – це та людина, який навчалася, і що «навчання» і «учіння» – це основні добродії. Одним з яскравих прикладів такої людини в історії японської освіти з часів епохи Мейдзі і до нашого часу залишається філософ Ніномія Сонтoku, статуї якого і досі зустрічаються в шкільних дворах Японії [8]. Ніномія Сонтoku будучи сиротою ріс і виховувався в родині свого дядька, який до нестями змушував хлопчика працювати на рисовому полі. Однак Ніномія настільки жадав знань і самовдосконалення, що після важкого робочого дня завжди занурювався у читання конфуціанських текстів під своєю лампадкою. Його дядько лаяв його за марну трату масла для його лампи, внаслідок чого, Ніномія став сам виробувати необхідну кількість ріпаку, щоб виробляти масло для своєї лампадки. Пізніше він став дуже вмілим аграрієм і заробив достатньо грошей, аби піти від свого дядька і працювати на полі, що належало його батькові.

То що ж зробило цього хлопця прикладом для наслідування для багатьох японців? За легендою Ніномії навчання асоціювалося з роботою на полі, і не розглядалося, як спосіб позбутися праці на полі. Навпаки, навчання розглядалося ним як спосіб, за допомогою якого людина будь-якої професії могла реалізувати свій потенціал, удосконалюючи свій характер і набуваючи чесноти. Таким чином, інтелектуальний розвиток тут не відмежовувався від фізичної праці. Так, самодисципліна Ніномії, його бажання добре і продуктивно працювати і прагнення вчитися зробили його блискучим прикладом того, якою «хороша людина» повинна бути.

То ж, як бачимо, «навчання» для японців – це чудова нагода докласти значні зусилля до того чи іншого заняття. Навіть саме японське слово «бенкьо» (навчання) складається з двох ієрогліфів такої конотації: «бен» – вчитися, «кьо» – сильний, старанний. Відповідно, семантика даного ієрогліфічного поєднання є очевидною: навчання – це не просто вивчення, а старання, праця і сили, які необхідно докласти для пізнання будь-чого. Тобто, «навчання» у японців це позитивний процес, це можливість, а не примус і зобов'язання.

І дійсно, починаючи з епохи реставрації Мейдзі (1868 – 1912 гг.), серед інших напрямків політичного курсу японського уряду одним з пріоритетних є розвиток та вдосконалення системи освіти країни [5; 6; 8]. Так, наприклад, на початку вищезазначеного періоду, а саме в 1872 році був проголошений Фундаментальний Кодекс Освіти. У зв'язку з цим, система, що досі спиралася на класову приналежність, була повністю нівельована. Всезагальна грамотність визначалася як перша та найголовніша ціль запланованих реформ. Ця ідея, власне, закладалася в преамбулі до цього кодексу: «Навчання – це ключ до успішного життя... В майбутньому не має лишитися жодної неосвіченої сім'ї, та навіть сім'ї, де є хоча б одна неосвічена людина...» [цит. по: 8, с. 59].

На державному рівні це зумовлювалося таким переконанням: високо мотивований громадянин визначає майбутнє усієї країни, він є цінним для держави, оскільки може бути високопродуктивним.

Таке розуміння стимулу японцями, ймовірно, лежить в основі рівності інституціональної та існуючої освіти. Бо справді, коли, докладені зусилля цінуються більше за можливості, середовище освіти та робоче середовище стають егалітарними, на відміну від умов, коли розглядаються лише індивідуальні можливості.

Таким чином, серед основних передумов формування в японців ставлення до процесу навчання як до особливої моральної догми, ми можемо виокремити наступні: це, по-перше, традиційне вшанування конфуціанської культури та дотримання її основних постулатів; по-друге, це постійний потяг цієї нації до залучення зарубіжного досвіду та подальша його адаптація відповідно до існуючих японських традицій; по-третє, це чітко та коректно сформовані освітні цілі та правильно спланований курс модернізації системи освіти. Окрім цього, особливе місце посідає родинна складова та сприйняття японцями себе як невід'ємної інтегрованої ланки свого соціуму.

І дійсно, відданість певній групі в соціальній ієрархії, гармонічне функціонування та виконання свого обов'язку в межах цієї групи є одними з основних цілей виховання японців. Вже з раннього віку відбувається втілення цих цілей. Таким чином, в суспільстві, організованому за такими принципами, тісно взаємопов'язані та визначають один одного індивідуальні та загальнодержавні цілі та досягнення. Адже зміни,

які відбуваються в результаті такої налагодженої системи, стосуються як кожного окремого індивідууму, так і держави загалом. Так, процес навчання та виховання в Японії, що визначається вищезазначеними цілями, приносить результати не лише на психологічному рівні кожного японця у вигляді стійких життєвих принципів та психологічних установок, але й на загальнодержавному рівні, сприяючи ефективно-му розвитку економіки та соціальної політики країни. «Попри економічну рецесію кінця 1990-х, Японія посідає друге місце в світі після США за загальним розміром ВВП і має один із найвищих у світі рівнів життя» [7, с. 193].

ЛІТЕРАТУРА

1. Буддийская философия в средневековой Японии / Отв.ред. Ю.Б. Козловский . – Москва : Янус-К, 1998 . – 392 с.
2. Данн Ч. Традиционная Япония. Быт, религия, культура / Пер. с англ. О.Д. Сидоровой. – М.: ЗАО Центр-полиграф, 2006. – 222 с.
3. Конфуций. Беседы и суждения / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lunyu.ru/>.
4. Кузнецов Ю.Д., Навлицкая Г.Б., Сырицын И.М. История Японии: Учеб. для студ. Вузов, обучающихся по спец. «История» – М.: Высш. шк., 1988. – 432 с.
5. Лим С.Ч. История образования в Японии. Конец XIX – первая половина XX века. М.: ИВ РАН. 2000. – 367 с.
6. Прасол А.Ф. Японское образование в эпоху Мэйдзи: (1868—1912). – Владивосток: Дальнаука, 2002. – 357 с.
7. Семигіна Т.В. Порівняльна соціальна політика: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2005. – 276 с.
8. White M. The Japanese educational challenge / Merry White. – The Free Press, N.Y., 1988. – 210 p.

УДК [034:011:32]

ВПЛИВ ДУХОВНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-РЕГУЛЯТИВНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Донцов А.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглядаються проблеми впливу духовного компонента на формування морально-регулятивної сфери майбутніх учителів у процесі педагогічної підготовки.

Ключові слова: моральна культура, духовність, навчально-виховний процес, педагогічні умови.

ВЛИЯНИЕ ДУХОВНОСТИ НА ФОРМИРОВАНИЕ МОРАЛЬНО-РЕГУЛЯТИВНОЙ СФЕРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Донцов А.В.

В статье рассматриваются проблемы влияния духовного компонента на формирование морально-регулятивной сферы будущих учителей в процессе педагогической подготовки.

Ключевые слова: моральная культура, духовность, учебно-воспитательный процесс, педагогические условия.

INFLUENCE OF SPIRITUALITY ON FORMING OF MORALNO-REGULATORY SPHERE OF FUTURE TEACHERS

Doncov A.V.

The problems of influencing of spiritual komponentu on forming of moral'no-regulyatyvnoy sphere of future teachers in the process of pedagogical preparation are examined in the article.

Keywords: moral culture, spirituality, uchebno-voospyatel'nyy process pedagogical terms.

Розвиток інформаційних систем і технологій, підвищення рівня інформованості майбутніх учителів з різних галузей наукових знань та сфер життєдіяльності, розширення процесів інтеграції системи освіти в європейський простір об'єктивно зумовлює необхідність подальшого дослідження проблем удосконалення виховного процесу у вищій школі. Відсутність належної уваги до проблем формування моральної культури майбутніх учителів у відповідності до сучасних соціально несприятливих умов негативно відбивається на комплексному вирішенні всіх інших проблем розбудови системи вищої освіти.

Духовне життя майбутнього вчителя слід розглядати як сукупність усвідомлених і емоційно пережитих ідей, поглядів, переконань, уявлень, смислових цілей, культурних цінностей, що поглиблюють і поповнюють сенс людського буття. Духовність має тісний взаємозв'язок з матеріальним, оскільки, з одного боку, кожна ідея як духовне надбання суспільства згодом матеріалізується в поведінці і творчій діяльності особистості, з іншого боку, духовне є відображенням матеріального в художніх образах, витворах мистецтва, інтерпретації історичних подій, створенні матеріальних благ тощо.

Ставлення майбутнього вчителя до об'єктивних, вічних духовних цінностей, його здатність до активної духовно-творчої діяльності характеризує рівень його морально-духовного розвитку. В залежності від впливу стихійних і цілеспрямованих чинників ставлення майбутнього вчителя до тієї чи іншої системи цінностей може бути позитивним, негативним або індиферентним. Духовність науковці розглядають як міру присутності людського в спільноті і окремії людині, а її втрату порівнюють з втратою людяності, тому розвиток духовності і зайняття духовними цінностями високого рівня в ієрархії смислів виділяються як найважливіше завдання соціалізації [2, с. 16] і формування особистісної моральної культури.

Слід зауважити, що втрата людяності є втратою моральності, адже мораль як соціокультурне надбання суспільства, насамперед, концентрує в собі цінності людських стосунків і людського буття у вигляді моральних принципів, ідеалів, норм, традицій правил етикету тощо. Відтак, дотримання майбутнім вчителем загальнолюдських моральних вимог у своїй діяльності та поведінці значною мірою залежить

від того, в якій мірі він засвоїв їхню природну людську сутність, розуміє і усвідомлює їх як соціокультурне і духовне надбання суспільства. З методологічної точки зору, саме розробка цього напрямку розвитку морально-регулятивної сфери майбутнього вчителя зовсім не досліджена, але її вивчення надасть можливість виявити суттєві недоліки і невикористаний виховний потенціал вищої освіти. Отже, **метою статті** є розробка морально-регулятивного напрямку формування моральної культури майбутніх учителів у контексті розвитку їхньої духовної сфери. Такий підхід надасть можливість виявити суттєві недоліки і невикористаний виховний потенціал вищого навчального закладу.

Категорію духовності по відношенню до особистості майбутнього вчителя слід розглядати як його внутрішню, природно зумовлену потребу, яка може бути неусвідомленою, але її незадоволення призводить до руйнування і розбалансованості всіх інших педагогічних й індивідуально-психологічних підсистем і процесів. Підкреслюючи специфічність категорії духовність, Т. Тюріна розглядає людину як складну біоенергоінформаційну систему, яка зосереджує синтез космічного, духовного (духу й душі) і земного (фізичного) начал, втілює в собі матеріальне (біологічне) і духовне, космічне [4, с.156-157]. Рациональний і інтуїтивний шляхи рефлектуються як єдиний процес пізнання, спрямований на осмислення нових ідей на формально-логічному та інтуїтивному рівнях, серед яких, на думку вчених, інтуїтивний рівень пізнання у контексті духовності має синергетичну спрямованість. Тому не випадково, від духовної пустоти, яка зумовлена розбалансованістю раціонального та інтуїтивного пізнання, майбутній вчитель може відчувати психологічний дискомфорт, подавленість настрою, відсутність бажання в активній діяльності і спілкуванні з іншими, отже ніщо так не руйнує природну морально-психологічну структуру особистості як бездуховність.

Щоб формувати духовну сферу майбутнього вчителя, як підґрунтя розвитку моральної саморегуляції поведінки, необхідно мати уяву про об'єктивні, суттєві характеристики духовності з погляду сьогодення. Науковці зауважують, що дослідження природної сутності духовного необхідно розглядати як передумову і пізнавальну установку стосовно дослідження конкретних духовних явищ і духовної життєді-

яльності людини в цілому. «Дух (феномен духовного) охоплює надзвичайно широкий спектр різноманітних явищ – від конкретних духовних утворень (знання, ідеал, ціль тощо) до об'єктивованих, предметних і соціально інституційованих форм духовного життя», – зазначає С. Пролєєв. [5, с. І5 - І7].

Система формування моральної культури майбутніх учителів повинна створювати опосередковані умови для розвитку внутрішньої морально-регулятивної сфери. Однією з таких умов є посилення не на зовнішні примусові дії, що зумовлені механізмами морального регулювання навчально-виховного процесу, а на створення ситуації морального вибору з метою внутрішнього розкріпачення виховання і усвідомлення соціальної цінності об'єктивних моральних вимог і закономірностей розвитку моральних відносин як найбільш справедливих та доцільних.

У загальному вигляді проблема формування морально-регулятивної сфери особистості частково знайшла відображення в наукових розробках філософів, соціологів та педагогів. Зокрема, норми, цілі, ідеали як регулятивні компоненти діяльності особистості розглядалися в роботах С. Логінова, М. Макарова, Л. Нечепоренко, Є. Посичнюка, В. Плахова, М. Победи, З. Стюпіна, Н. Трубікова, Є. Шинкаренка, А. Яценка та інших. Так, М. Победа зазначає, що «цінності і норми є категоріями, які виражають суть потреб і напрямки соціальної регуляції різних сфер суспільного життя...» [3, с. 22].

Ціннісно-нормативна основа потреби як регулятора поведінки майбутнього вчителя утворюється не лише під впливом соціокультурного середовища, а й як наслідок цілеспрямованого і стихійного виховного впливу. Регулятивний потенціал потреб значною мірою зумовлюється індивідуальними особливостями майбутнього вчителя, його природними нахилами, задатками, рисами характеру, рівнем соціальних домагань, набутим позитивним чи негативним моральним досвідом.

Морально-регулятивний аспект проблеми формування моральної культури майбутніх учителів торкається різних сфер їхньої життєдіяльності і передбачає, насамперед, дослідження об'єктивних закономірностей досягнення внутрішньої саморегуляції поведінки. Процес моральної саморегуляції поведінки особистості є основним елементом

формування її моральної культури, оскільки внутрішня моральна мотивованість вчинка є найголовнішим, провідним механізмом формування моральної поведінки.

Моральна саморегуляція поведінки майбутнього вчителя як свідоме ставлення до своїх вчинків і дій – це особливий тип його моральної культури, який утворюється лише на основі високого рівня автономного морального вибору системи цінностей, серед яких центральне місце посідає сама людина. Індивідуальні морально-регулятивні якості майбутнього вчителя утворюються під впливом обміркованого і пережитого почуття обов'язку до інших. Усвідомлюючи гуманне ставлення до інших людей і всього довкілля, майбутній вчитель, насамперед, повинен дотримуватись принципу – не зашкодь собі, іншому, думкою, словом, дією або бездіяльністю, саме в цьому полягає основна сутність гуманістичної моральності, яка здатна сформувати у навчально-виховних системах особливий тип моральних відносин, оснований на довірі, любові та взаємоповазі.

Моральна саморегуляція поведінки майбутнього вчителя як механізм формування моральної культури має багаторівневу структуру, в ній провідну роль відіграють такі критерії, як висока моральна самосвідомість, світоглядна об'єктивність, самодисципліна, моральні вчинки та звички, почуття справедливості, відвертість, щедрість, готовність ділитись з іншим своїми духовними надбаннями. Водночас, через прояву егоїзму, жорстокості й лицемірства спотворюється сприйняття і оцінка соціокультурної цінності загальнолюдських моральних норм. Егоїстичні почуття спотворюють об'єктивне сприйняття моральних цінностей і відносин особистості з іншими і її уявлення про справедливість.

Несформована моральна самосвідомість руйнує внутрішню морально-регулятивну структуру майбутнього вчителя, за даних умов провідними мотивами його поведінки стають:

- посилення на думку інших навіть тоді, коли вона об'єктивно є хибною;
- надмірна довірливість чуткам, пліткам та іншим неофіційним джерелам інформації;

- відсутність потреби в самостійному аналізі вчинків, обміркованні та дослідженні етичних ситуацій;
- підкорення поведінки своїм некерованим почуттям.

Як свідчать дослідницькі бесіди зі студентами з морально-етичної тематики, у формуванні моральної саморегуляції поведінки майбутніх учителів заважають бракує інформованості з питань етики, етикету, культури спілкування. Розвиток морально-регулятивних механізмів поведінки особистості є найбільш сприятливим за умови оптимального поєднання зовнішніх впливових дій з його внутрішніми морально-вольовими імперативами поведінки, таких як совість, гуманізм, чуттєвість до об'єктивності та справедливості, почуття й свідомість обов'язку, прагнення до власної естетичної і моральної досконалості. Зовнішні впливові дії і внутрішні моральні механізми поведінки майбутнього вчителя мають об'єктивний і суб'єктивний зміст, перехід об'єктивних чинників його поведінки (загальноприйнятих моральних норм, цінностей, правил) у його внутрішню морально-психологічну структуру є складним процесом моральної саморегуляції поведінки.

Ставлення майбутнього вчителя до системи морально-духовних цінностей опосередковано механізмами світоглядної самовизначеності і складає невід'ємну частину його світосприйняття. Це відношення проявляє себе у вигляді емоцій, оцінювальних суджень, поглядів, переконань і ідеалів. Воно утворюється цілеспрямовано і стихійно, на емоційному і раціональному рівнях, де емоційна сторона, на думку багатьох дослідників, має мути випереджальною і провідною, оскільки «духовне ставлення до дійсності відрізняється від раціонального тим, що людина здійснюється у світі, перш за все, своїм переживанням різних сторін буття; в переживанні як діяльності «олюднюється» буття... Творче ставлення до буття реалізується у прагненні жити совісно, доцільно, узгоджено, довершено» [2, с. 17]. У виховному процесі важливо домогтися, щоб сприйняття вихованцем довкілля, було пронизане морально-естетичними критеріями (красиве, природне, корисне, доцільне) і містило в собі переважно позитивне емоційне відношення.

На основі розвитку позитивного, оптимістичного світосприйняття у майбутнього вчителя утворюється елементи саногенного мислення, а через нього виникає віра в саму людину, в її необмежені можливос-

ті в соціальній самореалізації і самовдосконаленні. Ця віра по відношенню до інших і самого себе є важливим стабілізаційним чинником особистості, який спрацьовує на рівні естетичної, психологічної і моральної саморегуляції поведінки.

Віра в людяність соціуму майбутньому педагогу конче необхідна, оскільки, щоб впливати на учнів треба мати чітке уявлення про людську сутність з усіма її позитивними і негативними соціально-психологічними властивостями. Майбутній вчитель повинен навчитись сприймати, аналізувати і оцінювати кожного учня, насамперед, як унікальну, неповторну особистість, яка в певній мірі, і частіш за все знаходиться в постійних пошуках духовного сенсу буття. «Конкретна людська особистість...», – зауважує Б.Т. Григорян, – є самостійним і оригінальним суб'єктом культурної творчості, різного роду діяльнісних акцій, що виражають своєрідність і неповторність її індивідуальних потреб, мотивів, духовних моральних установок, цілей» [1, с. 124].

Моральна саморегуляція поведінки майбутніх учителів є унікальним, особистісно орієнтованим процесом, тому її слід розглядати як індивідуально зумовлений, інтегративний, морально детермінований механізм суб'єктизації й інтеріоризації загальнолюдських моральних цінностей, які набувають суб'єктивно практичної дії за умови інтеріоризації не лише на раціональному, але й на емоційному та підсвідомому рівнях, оскільки моральні переживання «виражають духовну силу Я особистості, її здатність діяти понад ситуацію, понад міру, в зоні ризику, персональної відповідальності» – зазначає С. Колісник. Вважається, що серед основних негативних чинників, що викликають розбалансованість процесів саморегуляції поведінки особистості є відсутність вихованості культури почуттів, серед яких провідну роль відіграють переживання високих смислових цінностей, оскільки «неокультуреність індивіда у вигляді смислової бідності переживань частіше, ніж його інтелектуальна нерозвиненість, є причиною критичних переживань у житті...» [2, с. 19].

Смислова бідність переживань як елемент бездуховності призводить до порушення внутрішньої природної психічної саморегуляції особистості, до руйнування захисних емоційно-чуттєвих механізмів. Відсутність культури почуттів гальмує розвиток загальної емоційної

структури особистості, в якій негативні емоції згодом стають домінуючими. Такі психічні стани призводять до соціальної апатії, песимізму, лінощів, втрати сенсу життя тощо. В наукових пошуках духовність особистості все більше розглядається у зв'язку з її правом вибору соціальних і, зокрема, духовних цінностей, стилю життя і поведінки. Але виникає проблема формування здатності особистості до вірного вибору тих чи інших цінностей і сенсожиттєвих орієнтирів в соціально несприятливих умовах при відсутності належного педагогічного контролю. Як показав аналіз, ця проблема ще не знайшла належної уваги в сучасних наукових розробках. Отже можна констатувати, що, насамперед, зауважується існуюча невідповідність, з одного боку, мети і завдань морально-духовного становлення особистості, які впливають з належного як об'єктивно існуючої соціально замовленої необхідності і реального змісту освіти і виховання, які не зазнали суттєвих змін з часів застійного періоду – з іншого.

Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі необхідно розглядати не як формальну самоціль, а як наймогутніший засіб морально-естетичного, інтелектуального і фізичного розвитку майбутніх учителів, а забезпечення їхнього морально-духовного розвитку має бути домінуючим і випередженим по відношенню до розвитку інтелекту і інформованості в галузі природничих наук. Духовний потенціал майбутнього вчителя є важливою педагогічною умовою не лише розвитку моральної саморегуляції поведінки, але й є важливим механізмом утворення, поглиблення і збагачення моральної мотивації різних видів навчальної діяльності, в тому числі науково-пізнавальної, репродуктивної й творчої.

Практика свідчить, що освіта і навчання мають бути індивідуально орієнтованими, відповідати природним нахилам і задаткам особистості й сприяти її природному духовному збагаченню. Потяг до духовності має індивідуальні властивості, оскільки духовне життя майбутніх учителів завжди пов'язане зі специфікою утворення морально-естетичних потреб, які у кожній особистості проявляються по-різному, в залежності від її природних нахилів, задатків і здібностей. Чим більший потяг майбутнього вчителя до зразків художньої творчості і мистецтва, тим

більші потенціальні можливості закладені в нього від природи до повноцінного духовного життя і навпаки.

На основі розвитку художньо-естетичних потреб майбутніх учителів формуються і поглиблюються їхні духовні потреби, від найпростіших (захоплення творами літератури і мистецтва) до різнобічної активної духовно-пізнавальної, репродуктивної і творчої діяльності. За даних умов, духовні потреби майбутніх учителів поступово переходять в потребносно-мотиваційну сферу їхньої поведінки, регулюючи різнобічні пізнавальні, емоційні і вольові процеси. Духовність особистості не може активно розвиватись без формування творчого нестандартного мислення, яке пов'язане з оволодінням навиками системного аналізу природних і соціальних процесів, тієї системи очевидних і прихованих взаємозв'язків, що в них існують. Завдяки загальному інтелектуальному розвитку майбутнього вчителя утворюється його особисте ставлення до нагальних моральних вимог суспільства як до об'єктивної необхідності, що утворилась на конкретному етапі його становлення. У виховному процесі важливо домогтись розуміння майбутнім вчителем належного, яке існує об'єктивно в різних соціокультурних системах і підкрене ідеї утворення повноцінного людського буття на засадах суспільного блага. Розуміння належного як найвищої соціокультурної досконалості в розвитку соціальних систем і того, що існує в соціумі і в природних процесах є розумінням соціальної і природної сутності людини.

Моральна регуляція педагогічних систем у вищому навчальному закладі не може здійснюватись примусово без урахування об'єктивних умов, шляхом впровадження певних моральних норм і соціальних стандартів поведінки, вона майже повністю залежить від морально-духовного і виховного потенціалу системи вищої освіти і суспільства. Враховуючи цю закономірність, слід виділити такі методологічні вимоги в дослідженні зазначеної проблеми:

1) формування морально-регулятивної сфери майбутніх учителів необхідно розглядати як процес, що пов'язаний з духовним життям суспільства і кожної людини, з визначенням сутності категорії «духовність» в сучасних умовах;

2) саморегуляція поведінки майбутніх учителів ґрунтується на їхньому духовному зростанні як повноцінної, естетично, інтелектуально і морально орієнтованої особистості;

3) моральну саморегуляцію поведінки майбутніх учителів необхідно розглядати не лише на соціально-педагогічному, а й на індивідуально-психологічному рівнях: як важливих, провідних елементів формування моральної культури;

4) важливою педагогічною умовою, що активно впливає на формування морально-регулятивної сфери майбутніх учителів є різнобічні духовні потреби, які характеризують їхнє прагнення до повноцінної духовної життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Григорян Б.Т. Человек. Его положение и призвание в современном мире: (Монография). – М.: Мысль, 1986. – 224 с.
2. Колісник О. Духовність як джерело символів людського буття і як виток саморозвитку людини // Наук. вісник Волинського державного університету. Серія: Філософські науки, № 10, 1998. – С. 16-22.
3. Победа М.А. Духовные потребности и реальное поведение: (Монография). – Кишинев: «Штиница», 1990. – 114 с.
4. Тюріна Т.Г. Педагогіка духовності: синергетичний підхід // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Зб. наук. праць / Гол. ред.: Г.П. Шевченко – Вип. 1 (30). – Луганск: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – С. 144-161.
5. Пролеєв С.А. Духовность и поведение человека: (Монография). – Киев: Наукова думка, 1991. – 112 с.

УДК 378.192.36.032.26

**ЗДІЙСНЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ
ТАЛАНОВИТОЮ МОЛОДДЮ**

Єфремов С.В.

*Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені П. Василенка*

Стаття присвячена здійсненню науково-дослідної роботи талановитою молоддю. Встановлено, що науково-дослідна робота здійснюється завдяки організаційним заходам які існують у учбовому процесі. Талановита молодь здійснює науково-дослідну роботу завдяки моральним стимулам.

Ключові слова: вплив, талановита, процес, молодь, існують.

**ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ
РАБОТЫ ОДАРЕННОЙ МОЛОДЕЖЬЮ**

Ефремов С.В.

Статья посвящена осуществлению научно-исследовательской работы одаренной молодежью. Установлено, что научно-исследовательская работа осуществляется благодаря организационным мероприятиям которые существуют в учебном процессе. Одаренная молодежь осуществляет научно-исследовательскую работу благодаря моральным стимулам.

Ключевые слова: влияние, одаренная, процесс, молодежь, существовать.

FULFILLMENT OF SCIENTIFIC-RESEARCH WORK BY GIFTED YOUTH

Efremov S. V.

Article devotes to fulfillment of the scientific-research work by gifted youth. The scientific-research work is determined to be carried out thank to actions of organization which exist in educative process. Gifted youth carry out work by means of moral incentives.

Keywords: influence, gifted, process, youth, to exist.

Постановка проблеми. Для цілеспрямованого й оптимального управління процесуальною стороною пізнавальної діяльності студентів під час самостійної роботи, студенти роблять перші кроки у науковій творчості. Різновиди самостійної роботи студентів різноманітні: це може бути складання тез, бібліографічних карток, робота з книгою, читання наукової літератури, конспектування першоджерел та реферування. Однією з оптимальних форм самостійної роботи є виконання індивідуального завдання. Індивідуальне завдання розробляється з таким розрахунком, щоб навчаючий бачив важність по предмету вивчення.

Аналіз дослідження і публікації. Аналіз історико-педагогічної літератури переконливо доводить, що на початку 50-х років ХХ століття почали з'являтися узагальнюючі публікації, що певним чином розкривали аспекти проблеми науково-дослідної роботи студентів, а саме були зосереджені навколо питань: ролі методичного забезпечення в організації самостійної роботи студентів (Палеева К.М.); особливості формування навиків самостійної роботи при написанні курсових (Прошкина Л.І.); реферативної системи як чинника підвищення ефективності самостійної роботи студентів (Филонич В.С.); організації самостійної роботи студентів при вивченні іноземних мов (Морозова В.М.); проблеми організації самостійної роботи студентів у ВНЗ (Красікова Т.І.); управління студентської наукової роботи (Іванюк Г.Н.). *Мета статті* – здійснення науково-дослідної роботи талановитою молоддю.

Виклад основного матеріалу.

Мета усієї системи вищої освіти складається з підготовки фахівців, яким надається можливість працювати в певних галузях господарства країни та регіону. Але майбутні студенти, приходячи в ВНЗ, переслідують й свої особистості цілі, з яких серйозно можливо розглядати лише дві : задовольнити потреби в отриманні освіти певного профілю та підвищуючи свої здатності на ринці труда. Для реалізації першої цілі ВНЗ повинен надати студентам можливість одержати глибокі знання по фундаментальним и спеціальним дисциплінам. Для реалізації другої мети ВНЗ повинен забезпечити виховання у своїх студентів таких якостей, які б підвищили цінність майбутнього фахівця на ринці труда як спеціаліста. Аналіз в цієї галузі показує, що найбільш оцінюється – здатність приймати рішення в нестандартних ситуаціях. А саме, генерування нових ідей (які не вживаються в літературі) та спроможність до вирішення нестандартних завдань повинно бути відмінною рисою спеціаліста з вищою освітою. А це означає, що у процесі навчання в ВНЗ студенти повинні не тільки засвоїти необхідний обсяг інформації з галузі фундаментальних та спеціальних дисциплін, але й навчитися мислити творчо. Значення науково-дослідної роботи студентів у спільної структурі їх підготовки займає важливе місце за декількома причинами. НДРС дозволяє студентам отримати додаткову інформацію та знання у галузі новітніх напрямів фундаментальних та прикладних досліджень, озброює різноманітними методами дослідження, дозволяє системно, глибоко й різнобічно осмислити сучасні соціально-економічні явища та процеси, навчає публічно презентувати результати наукових досліджень на конференціях и семінарах. Крім того, не слід забувати, що залучення студентів до науково-дослідної роботи має важливе виховне значення. Для системного рішення проблем організації НДРС потрібно виокремити три основних виду науково-дослідної діяльності, що реалізує різноманітні завдання, форми та методи її організації.

По-перше, що науково-дослідна робота, яку впроваджують у учбовий процес, основним завданням якої є активізація процесу навчання по принципу – чим більш ступень, тим більш самостійної

роботи. Зміст даного виду наукової роботи – вивчення літератури, підготовка рефератів, доповідей, курсових робіт та проектів.

По-друге, це наукові дослідження, які доповнюють учбовий процес. Тут основним завданням є вихід за рамки програми навчання, індивідуалізація процесу навчання, створення умов для забезпечення безперервності навчання у магістратурі або аспірантурі. Зміст наукової роботи на цьому етапі – олімпіади, конкурси, наукові конференції, семінари.

По-третє, це наукові дослідження, паралельні учбовому процесі. Основне завдання – наукова професіоналізація студентів під керівництвом висококваліфікованих викладачів та наукових співробітників, тобто спеціалізація, підготовка до конкретної галузі наукової діяльності, вибір наукового керівництва. Зміст роботи на цьому етапі – участь у планових наукових дослідженнях, які виконуються по держбюджетному та господарському домовленостям, грантам. [1, с. 67].

Таким чином, розвиток НДРС дає важливі науково-практичні результати та є в цей час пріоритетним напрямком розвитку учбового процесу та науки.

Важливу роль у роботі з науково-обдарованою студентською молоддю відіграє, на наш погляд, система заохочень. Кращі студенти повинні мати постійну і відчутну мотивацію щодо відмінного навчання, творчих наукових пошуків, досягнення високих пізнавальних результатів, які виходять за межі середнього студентського стандарту. Вважаємо, що існуючий так званий спектр матеріальних і моральних заохочень студентів потрібно суттєво розширити.

Серед організаційних заходів цілком слід передбачити:

а) рейтингову оцінку загального рівня студентів (кращі студенти курсу, факультету, конкурс на кращу студентську групу);

б) затвердження індивідуальних планів для студентів, що успішно займаються науковою роботою;

с) введення в навчальні плани спеціального дня наукової роботи за індивідуальним планом;

д) надання рекомендації стосовно користування бібліотеками м. Києва з оплатою проїзду і добових тощо.

Незважаючи на прагматизм сучасної студентської молоді, вважаємо, що в силі залишаються такі моральні стимули, як:

- подяки ректора університету, декана факультету, завідувачів кафедр, особисті урочисті зустрічі з ними кращих студентів;
- публікація наукової статті за результатами дослідження у збірнику студентських наукових праць;
- рекомендація стосовно впровадження результатів дослідження у практику педагогічної діяльності (з урахуванням запитів загальноосвітніх закладів, відділів освіти);
- участь у Всеукраїнських, Міжнародних конкурсах, конференціях тощо.

Система науково-дослідної роботи як складової професійної підготовки повинна бути спрямована на формування особистості фахівця, який використовує набуті у вищій школі уміння, а саме:

- а) проектувальні (уміння планувати будь-який вид роботи);
- б) адаптаційні (уміння застосувати даний план у конкретних навчальних умовах); в) організаційні;
- г) мотиваційні;
- д) комунікативні;
- е) пізнавальні.

В університеті слід попрацювати і над реалізацією такого напрямку проекту як Концепції наукової, науково-технічної та інноваційної політики в системі вищої освіти України, як включення керівництва студентською науковою роботою (а це також і методичне забезпечення гуртків, проблемних груп, олімпіадних та конкурсних завдань, робота зі студентами за індивідуальним планом тощо) у навчальне навантаження наукових і науково-педагогічних працівників. Практика підтверджує: лише спільними зусиллями, скоординованими діями можна забезпечити безперервність ланцюжка: здібний студент – активний студент – дослідник – обдарований магістрант – талановитий аспірант – видатний науковець. [2, с. 34].

Слід зазначити, що залучення талановитої молоді до науково-дослідної роботи вимагає деякі чинники, а саме:

- посилення напрямку діяльності студентського самоврядування на виховання спрямованої, духовно-розвинутої і фізично-здорової осо-

бистості студента, на формування культурних цінностей, духовних потреб, корпоративних правил поведінки;

- створення умов для творчої самореалізації особистості, для проведення дозвілля студентів у позаучбовий час;

- розвиток системи стимулювання, соціальної підтримки талановитої студентської молоді: розробка Положення про іменних стипендіях Вченої Ради університету для аспірантів, уточнення Положення стосовно диплома з відмінністю, Присвоєння звання «Студент-дослідник»;

- активізування роботи служби по організації регулярних соціологічних досліджень по наступним розділам: соціальна захищеність обдарованих студентів, їх ціннісні установки и орієнтації, професійного самовизначення обдарованих студентів, їх політична та інформаційна культура, дозвілля, відношення до молодіжним проблемам, які дозволяють вивчати соціокультурні установки и ціннісні орієнтації молоді, її соціальне самопочуття, відношення до економічних та політичних реформам, дослідженню характеру взаємовідношення кураторів и студентів університету;

- використання постійної уваги розробці електронних інтегрованих курсів, проводити експертизу результатів експериментів, впровадження інновацій;

- розробляти систему мір по посиленню взаємодії Координаційних рад, Науково-методичних рад та Учбово-методичних об'єднань з Головними радами Міносвіти України;

- ініціювання подальшого обміркування проблем формування особистісно-професійних якостей та компетенцій випускників вузів на всеукраїнських нарадах, наукових конференціях, «круглих столах»;

- щорічно проводити університетський конкурс на кращий проєкт організації роботи з обдарованою молоддю на факультетах, кафедрах;

- розроблювання програмного модуля «Рейтинг студентів» в АИС «Університет», який містить банк даних по студентам, включаючи їх досягнення у різноманітних видах діяльності; [3, с. 50].

- формування колективу студентів-науковців, організованого у формі студентського наукового товариства, здатного розв'язувати окремі

завдання науково-практичного характеру, проводити колективну творчу роботу;

- співпраця та розвиток діяльності студентських науково-дослідних груп кафедр та Студентського наукового товариства ДДФА;

- активне залучення студентської молоді до здійснення наукових досліджень індивідуального та колективного характеру;

- організація роботи та сприяння участі талановитої студентської молоді у конференціях, олімпіадах, круглих столах та інших наукових заходах різного рівня;

- вивчення, узагальнення та впровадження кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду організації студентської науково-дослідної роботи.

Залучення талановитої молоді у науково-дослідну роботу повинні досягатися завдяки:

- створенню районного банку даних про обдаровану молодь;

- сприяння розвитку матеріальної бази навчальних закладів з поглибленим і профільним вивченням окремих предметів;

- випробування і запровадження сучасних методик виявлення, навчання та виховання обдарованої молоді, надання їй соціально-педагогічної підтримки;

- забезпечення ефективної діяльності загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів з метою створення умов для розвитку особистості та вироблення самобутніх професійних якостей;

- проведення підготовки (перепідготовки) і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, які працюють з обдарованою молоддю;

- активне залучення обдарованої учнівської молоді до участі у шкільних, районних, обласних і Всеукраїнських олімпіадах, конкурсах, турнірах, фестивалях, до науково-дослідницької, експериментальної, творчої діяльності в гуртках, відділеннях і філіях Малої академії наук тощо;

- популяризація здобутків обдарованої молоді, кращого педагогічного досвіду роботи з нею;

- консолідація дій відділів райдержадміністрації: освіти, у справах сім'ї, молоді та спорту, культури і туризму в питаннях роботи з об-

дарованою молоддю, у визначенні альтернативних шляхів ефективної реалізації творчих здібностей обдарованої молоді;

- забезпечення стимулювання педагогів у запровадженні сучасних методик виявлення, навчання та виховання обдарованої молоді, розробці психолого-педагогічного супроводу;

- проведення районних заходів щодо відзначення і вшанування учнів-переможців районного, обласного, заключного етапів Всеукраїнських олімпіад з базових дисциплін, учнів – переможців конкурсу – захисту науково-дослідницьких робіт МАН України, вчителів, працівників установ освіти. [4, с. 27].

Виконання цих заходів дасть змогу:

- сприяти зусиллям відділів райдержадміністрації, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в роботі з обдарованою молоддю;

- консолідувати зусилля місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, установ та організацій у роботі з обдарованою молоддю;

- втілити дієвий механізм стимулювання обдарованої молоді, педагогічних працівників, які проводять роботу з нею.

Висновки

Таким чином, науково-дослідна робота студентів відіграє важливу роль у забезпеченні уміннями та навиками наукової діяльності студентів – майбутніх фахівців. Залучення обдарованої та талановитої молоді сприятиме виконанню плану науково-дослідної роботи студентів у вищому навчальному закладі України, де ця молодь є гарантом успіху у виконанні планів роботи ВНЗ.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вивчення шляхів впровадження методики роботи з обдарованою молоддю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крушельницька О.В. Методологія і організація наукових досліджень студентів: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2003 р. – 235 с.
2. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003 р. – 167 с.

3. Шейко В.М. Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково - дослідницької діяльності: Підручник. – 3-тє вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2003 р. – 246 с.
4. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень. – К.: Слово, 2003 р. – 189 с.

УДК [793.3:373.31] “18”

НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ТАНЦЯМ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Зозуля К.В.

*Харківський національний педагогічний університету
імені Г.С. Сковороди, кафедра теорії і методики
професійної освіти*

У статті на основі історико-педагогічної, мистецтвознавчої літератури розглянуто систему навчання і виховання Російської імперії у першій половині XIX столітті. Показано місце навчання танцю в навчальних планах навчальних закладів першої половини XIX століття. У статті також показано як у досліджуваний період в Російській імперії відбувалися значні зміни в галузі освіти, зроблено перелік настановчих документів, які склали нормативну базу системи освіти до якої увійшли: парафіяльні та повітові училища, гімназії та університети. У роботі схарактеризований зміст та навчальні програми навчально-виховної роботи навчальних закладів освіти у першій половині XIX століття на території Російської імперії. Дана коротка характеристика усім танцям, що виконувалися на балах на початку XIX століття.

Ключові слова: навчання танцю, навчальні заклади, навчальні плани.

ОБУЧЕНИЕ ДЕТЕЙ ТАНЦАМ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX СТОЛЕТИЯ

Зозуля Е.В.

В статье на основе историко-педагогической, искусствоведческой литературы рассмотрена система обучения и воспитания Российской империи в начале XIX века. Показано место обучения танцу в учебных планах учебных заведений начала XIX века. В статье также показано как в исследуемый период в Российской империи происходили значительные изменения в области образования, сделано перечень установочных документов, составили нормативную базу системы образования в которую вошли: приходские и уездные училища, гимназии и университеты. В работе охарактеризован содержание и учебные программы учебно-воспитательной работы учебных заведений в первой половине XIX века на территории Российской империи. Дана краткая характеристика всем танцам, выполнявшимся на балах в начале XIX века.

Ключевые слова: обучение танцу, учебные заведения, учебные планы.

TEACHING CHILDREN DANCING IN THE FIRST HALF OF THE XIX CENTRY

Zozulia K.V.

On the basis of historical and pedagogical , art historical literature we consider a system of training and education of the Russian Empire in the first half of XIX century . The place of learning to dance in the curricula of the schools of the first half of XIX century. The article also shows how during the study period in the Russian Empire there were significant changes in the field of education , made the list nastonovchih documents constituted the regulatory framework of the education system which includes : parish and district schools , high schools and universities. The paper described the content of educational and training programs - educational work of educational institutions in the first half of the XIX century in the Russian Empire. The brief characteristic of all the dances that were carried out at the ball at the beginning of the XIX century.

Keywords: dance training, educational institutions, curricula.

Постановка проблеми. Історія людства завжди була пов'язана з яскравим заняттям, як танці і налічує кілька тисячоліть. А навчання дітей танцям завжди було актуальним. Танці – це не лише красиво, але й корисно. Через танець відбувається гармонійний розвиток дитини. Ще в Стародавній Греції дітей навчали не тільки точних наук, але і танців.

У першій половині XIX ст. у Російській імперії мистецтво навчання танцю було надзвичайно актуальним. У цей період навчання танцям ставало необхідним згідно правил етикету, бо вважалося, що танці допомагали становленню світською людиною. Вміння танцювати було обов'язковою умовою для людини, особливо вельможного походження. Тому вважаємо за доцільне розглянути та проаналізувати як відбувалося навчання танцям в Російській імперії у першій половині XIX ст.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової літератури свідчить, що питанню історії хореографічної освіти присвячено небагато робіт. Це книга В.Н. Всеволодського-Гернгросса «Історія театральної освіти в Росії», одного разу опублікована в 1913 році, раритетний двотомник під редакцією М. Борисоглібського «Матеріали з історії російського балету. Минуле балетного відділення Петербурзького Театрального училища (1738-1918 роки)», що вийшов до 200-річчя Ленінградського хореографічного училища, книга Е.В. Бочарникової та О.М. Мартинової «Московське хореографічне училище: короткий історичний нарис», опублікована в 1954 році, збірка «Там, де народжується танець» 1977 під редакцією С.Н. Головіної.

У наш час питанню навчання танцю приділяли увагу такі вчені Є.Я. Александрова «Мистецька освіта в Росії» (1998), Н.А. Догорова «Про становлення і розвиток педагогічних систем в хореографічній культурі з XVII до початку XX століття в Західній Європі» (2006), А.В. Фомкіна «Історичні традиції сучасної балетної освіти (на матеріалі діяльності Танцювальної Її Імператорської Величності школи – Академії Російського балету імені А.Я. Ваганової)» (2008), М.К. Леонової «Про роль московської балетної школи у творчому житті Великого театру в 1945-1970 рр.» (2008), [11] Т.А. Філановська «Хореографічна освіта в Росії першої половини XIX ст.: спеціалізова-

на освітня» (2011) та «Становлення системи хореографічної освіти в Росії: XVII – початок XIX ст.» (2011).

Аналіз та узагальнення сучасної психолого-педагогічної літератури засвідчує, що у ній відсутнє комплексне висвітлення навчання дітей танцям у першій половині XIX століття.

Мета статті – на основі історико-педагогічної, мистецтвознавчої літератури та наукових праць в галузі хореографічного мистецтва показати практику навчання дітей танцям Російської імперії (поч. XIX ст).

Виклад основного матеріалу. Танець, як відомо, супроводжував людину протягом усього життя. Ще стародавні люди відчували потребу повеселитися біля багаття або станцювати ритуальний танець, всі разом, наприклад, після вдалого полювання. Зрозуміло, що вміння правильно і красиво танцювати було необхідним для людини. Тому і навчання танцям в усі часи було актуальним.

Не витрачає своєї актуальності навчання танцям і в першій половині XIX ст. В цей період в Російській імперії в галузі освіти відбувалися значні зміни: створено Міністерство народної освіти (1802), затверджено «Попередні правила народної освіти» (1803), «Статут університетів» (1803) та «Статут навчальних закладів, підпорядкованих університетам» (1804). Ці настановчі документи склали нормативну базу системи освіти Російської імперії, до якої увійшли: парафіяльні та повітові училища, гімназії та університети.

За часів правління Миколи I в парафіяльних училищах мали право навчатися діти міщан і селян; в повітових – купецькі діти, в гімназіях – діти дворян. Соціальний склад учнів впливав на змістовне наповнення навчальних планів цих закладів освіти.

У Російській імперії на початку XIX ст. у навчальних закладах таких як парафіяльні та повітові училища навчальна програма була вузькою і танці до переліку навчальних предметів не входили. Але, як відомо, діти широко брали участь у народних та релігійних святах. Тому, ми дійшли висновку, що дітей селян, міщан та купців навчали танцям вдома.

Навчальний план гімназії був більш різнобічним і обширним. Пріоритетними були суспільні науки, релігійні дисципліни не вивчалися. До навчальних програм гімназій входили дисципліни матема-

тичного циклу, витончені мистецтва, природна історія, іноземні мови, філософські та економічні науки, історія і географія, музика, танці, гімнастика.

Але останні предмети з перерахованих вводилися до навчального плану за бажання керівництва гімназій і якщо для цього у нього були кошти.

Аналіз історико-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що у Російській імперії поширеною була приватна освіта, в системі якої широко дівчаток і хлопців навчали танцям.

Цікаво подивитися як працювала приватна освіта у Російській імперії на початку XIX ст. Наприклад, спеціальна жіноча освіта – Інститути шляхетних дівчат. Навчання було лише для дітей дворянського походження. Дівчата 6-7-річного віку протягом 12 років були повністю ізольовані від сім'ї. Програма загальноосвітніх предметів у ньому була дуже великою, окрім цього, значне місце займали естетичні предмети: музика, танці, малювання.[3]

Не менш популярними були приватні пансіони. Вони ділилися на 3 розряди залежно від навчальної програми: програма пансіонів I розряду відповідала програмі гімназій, II – повітовим училищам, III – паравіальним. Зважаючи на цей поділ ми бачимо, що лише у пансіонах I розряду до навчального плану входило навчання танцям.

Діти вельможного походження також могли отримати домашню освіту. Для цього дітей у віці 7-8 років дітей передавали на виховання гувернерам (хлопчиків) і гувернанткам (дівчаток).[8] Для навчання танцям у системі домашньої освіти до столичних будинків запрошували вчителів танців. У менш забезпечених сім'ях обходилися без вчителів танців, в таких родинах дітей танцям навчали самі батьки. [3]

До приватної освіти відносилися і закриті навчальні заклади для дворянських дітей такі як Царськосільський ліцей. Це було абсолютно особливий навчальний заклад, що не мало аналогів в Росії. [12,13] До навчальних планів царськосільських ліцеїв входив розділ «Витончені науки», у який включалось «танцювання».

Таким чином, для дітей вельможного походження, дітей дворян освіта була більш розвинена і до навчальних планів різних закладів освіти входило більше навчальних предметів, серед яких були

навчання танцям. Дівчаток і хлопців навчали спеціальним танців, які вони згодом виконували на балах.

На початку XIX століття бали та танцювальні свята відкривалися бальним танцем – полонез, корінням якого є польський народний танок. Полонез один з найбільших довгожителів серед танців. Всі бали відкривалися урочистою ходою танцювальних пар, саме така хода називалася полонезом. Пари тримали себе гордовито, підтягнуто, крок м'який, ковзний. Музика звучала дивовижна. На третій чверті кожного такту танцюючи м'яко присідали. Все це налаштовувало на святкову хвилю, очі раділи красивому видовищу, а душа – музиці. [2]

До появи вальсу королем бальних танців вважався мінует. Він танцювався з галантними поклонами і реверансами. Одна з композицій – учасники танцю шикуються у вигляді цифри 8. Музика була урочистою, повільною, і сам танець виконувався в уповільненому темпі. Велике значення мало положення рук, голови, виразу обличчя. Було багато поклонів і реверансів. [2]

При слові «вальс» належить знімати капелюх, оскільки вальс – король танців. Це був головний танець на танцювальних вечорах. Народився вальс в Європі. [7]

Як правило, за вальсом відповідно до правил етикету початку XIX ст. танцюристами виконувалися краков'як, падеспань, кадрили і мазурка.

Краков'як – це польський народний танець у жвавому русі на 2/4 з характерним синкопованим ритмом. Виник в Краківському воєводстві. Так само, як полонез, краков'як називався «великим танцем» і мав урочистий характер військової ходи; з плином часу став більш різноманітним, зберігши, проте, 2-дольність. [7]

Падеспань – був дуже популярний в Росії. Назва перекладається як «іспанський танець». Містить в собі вальсуючі рухи. Поява танцю в XIX століття була сприйнята суспільством доброзичливо, його живі фігури принесли певну свіжість на танцювальні майданчики. [2]

Кадриль – перекладається як «чотири» тому, що танцюючи розташовувалися квадратом. Музичний розмір частіше 2/4, темп рухливий. Музика, зазвичай заснована на популярних мелодіях складалася з 8- або 16-тактових розділів, відповідних певній фігурі танцю. Перед кадри-

лем, як правило, звучить вісім або шістнадцять тактів (ритурнель), які повідомляють танцюючих, що їм пора зайняти свої місця. Після того, як танцюючі зайняли свої місця, музика грає інтродукцію (8 тактів). Таку інтродукцію грали перед кожною фігурою кадрили. [2]

Мазурка (від польського *mazurek*, від назви жителів Мазовії – *мазури*) – польський народний танець. Мазурка була поширена на балах в XIX і навіть в XX століттях. Це стрімкий і запальний танець. Характеризувався швидким темпом, тридольним розміром. Ритміка мазурки своєрідна, акценти, часом різкі, часто зміщуються на другу, а іноді й на третій частку такту, зустрічаються навіть на двох або всіх трьох частках. [2]

Висновки. Значні зміни на початку XIX століття, реформи Олександра I мали значний вплив в галузі освіти. Було створено нову систему навчальних закладів, переглянуті навчальні програми. За новими програмами танцям навчали лише у гімназіях, приватних пансіонах, де навчалися діти з заможних родин. При отриманні освіти в домашніх умовах для дітей багатих дворянин запрошували вчителів танців.

Таким чином, підсумовуючи можна сказати, що на початку XIX століття танці як навчальний предмет входили лише до навчальних планів гімназій, приватних пансіонів та інститутів шляхетних дівчат.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX века / Сост. П. А. Лебедев. – М., Педагогика, 1990. – 608 с.
2. Балетная и танцевальная музыка. Раздел «Танцевальные жанры: танцевальные жанры XIX столетия» / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.balletmusic.ru/dances_6.htm
3. Белова А. «Займусь опять...моим счастливым детством...»: детство дворянских девочек XVIII – середины XIX в. / А. Белова // Родина. – 2008. – №4. – С.110-113
4. Березовая Л.Г.История русской культуры: в 2 ч. Ч. 1 / Л.Г. Березовая, Н.П. Берлякова. – М.: ВЛАДОС, 2002. – 400 с.
5. Блок Л.Д. Классический танец: история и современность. / Блок Л.Д. М.: Искусство, 1987. – 354 с.
6. Ваганова А.Я. Основы классического танца 6-е изд. / Ваганова А.Я. – М.: СПб.: Лань, 2000. – 158 с.

7. История танца / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dance.ho.com.ua/history_dance.html.
8. Лебедев П.А. Вопросы методологии истории русской и всеобщей педагогики в трудах П.Ф. Каптерева // Советская педагогика. – 1983. – № 3.
9. Сергеенкова В.В. Правительственная политика в области начального образования в России XIX века. – М., 1999.
10. Спивакова А. История образования и педагогики / Под ред. А. Спивакова. – М., 2005.
11. Филяновская Т.А. Динамика хореографического образования в художественной культуре России XVIII-XX веков : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора культурологи : спец. 24.00.01 – «Теория и история культуры» / Т.А. Филяновская – Санкт-Петербург, 2011 – 57 с.
12. Чернышевский Н.Г. Избранные педагогические сочинения / Николай Гаврилович Чернышевский. – М.: Педагогика, 1983. – 336 с.
13. Яковкина Н.И. История русской культуры: XIX век. 2-е изд. / Яковкина Н.И. – Санкт-Петербург: СПб.: Издательство «Лань», 2002. – 576 с. – (Мир культуры, истории и философии).

УДК 378.147

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДНЗ

Клочко А.Г.

***Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради***

У статті розглянуто питання розвитку професійного спілкування майбутніх вихователів дошкільних початкових закладів. Визначено поняття «спілкування». Подано основні аспекти структури спілкування. Розглянуто основні види професійного спілкування. Визначено основні компоненти спілкування. Охарактеризовано професійний портрет фахівця.

Ключові слова: спілкування, професійне спілкування, майбутній вихователь, дошкільний навчальний заклад, аспекти спілкування, професійна характеристика.

ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДУЗ

Клочко А.Г.

В статье рассмотрен вопрос профессионального общения будущих воспитателей дошкольных учебных заведений как педагогическую проблему. Определено понятие «общение». Представлены основные аспекты структуры общения. Рассмотрены основные виды профессионального общения. Определены основные компоненты общения. Охарактеризован профессиональный портрет специалиста.

Ключевые слова: общение, профессиональное общение, будущий воспитатель, дошкольное учебное заведение, аспекты общения, профессиональная характеристика.

QUESTIONS OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION OF FUTURE EDUCATORS

Klochko A.

The article analyses the development of professional communication as future educators teaching problem. The concept of «communication». The basic aspects of the structure of communication. The main types of professional communication. The basic components of communication. The characteristic of professional portrait specialist.

Keywords: communication, professional communication, future teacher, kindergarten, aspects of communication, professional characteristics.

Навчально-виховний процес у школі є складним, багатогранним і динамічним явищем. Психолого-педагогічна наука доводить: щоб виховання було ефективним, у дитини необхідно викликати позитивне ставлення до рис, які виховують. А таке ставлення завжди формується в діяльності, через складний механізм взаємин, спілкування. Розвиток індивіда, існування його як особистості неможливі без зв'язку із сус-

пільством, спілкування з іншими людьми. В ізоляції людина не може розвиватися: тільки у спілкуванні з дорослими, своїми ровесниками формується особистість дитини. У процесі спілкування завжди відбувається обмін інформацією, тобто комунікація. Вербальна комунікація за допомогою слова – основна і найдосконаліша форма людського спілкування. Немовні засоби спілкування, супроводжуючи вербальне повідомлення, створюють підтекст, який полегшує, поглиблює і збагачує сприймання інформації, що передається. Отже, проблема питання розвитку професійного спілкування майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів є актуальною.

Аналізуючи розробленість проблеми розвитку професійного спілкування майбутніх вихователів ДНЗ, слід зазначити, що вона знайшла віддзеркалення в працях таких видатних учених як Н. Бабиц, Н. Баранник, Н. Босак, Т. Вижимова, Б. Дяченко, Л. Зазуліна, І. Кухарчук, К. Климова, Г. Клочек, М. Корнілов, В. Лагно, Л. Лучкіна, Т. Окуневич, Г. Олійник, О. Попова, Н. Савельєва, Т. Симоненко, Г. Слезь, Л. Стасів, В. Сухомлинський, В. Усатий, О. Хома, С. Цінько, Т. Чубань, О. Шевнюк та ін.

Основні лінгвістичні аспекти проблеми висвітлено у працях В. Виноградова, К. Горбачевича, Л. Граудиной, В. Ицковича, Н. Пльонкіна, Д. Розенталь, Л. Скворцова, О. Ширяєва та ін. Різним аспектам проблем взаємозв'язку мови і культури, маркованої лексики присвячені роботи В. Червоних, В. Ощепковой та ін.

У психолого-педагогічних дослідженнях з проблематики професійно-педагогічної культури І. Зязюна, Н. Кузьміної, А. Маркової, Л. Мітіної, А. Мудрика, В. Сластьонина та ін. активно вивчаються питання професіоналізму й компетентності; професійні та особистісні якості й здібності педагогів досліджували Ю. Бабанський, Ф. Гоноболін, І. Зимова, Н. Кузьміна та ін. Проблема розвитку мовленнєвої культури педагогів розглядається в роботах В. Артемова, В. Григор'євої-Голубєвої, В. Колесова, А. Ксенофонтової, Т. Ладигенської, В. Соколової, А. Храмченко, В. Чихачева та ін. Проте єдиних поглядів на природу цього феномену ще не вироблено.

Роботи Т. Бочкарьової, І. Гришиної, Л. Хасановой та ін. присвячені проблемам формування професійно-мовленнєвої культури фахівців

сфери підвищеної мовленнєвої відповідальності. Особливу значимість представляють дослідження О. Бурляєвої, І. Гришняєвої, Л. Зоріло, Є. Клюєвої, В. Макарової, Л. Поздняк, О. Радиної, Л. Самборенко, Н. Соколюк, О. Чернеєвої, О. Фролової та інших, в яких розглядаються різні аспекти підготовки вихователів дошкільних освітніх установ.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми.

Визначення основних компонентів спілкування. Характеристика професійного портрету фахівця.

Формування цілей статті (постановка завдання). Розглянути питання розвитку професійного спілкування майбутніх вихователів ДНЗ як педагогічну проблему. Визначити поняття «спілкування». Показати основні аспекти структури спілкування. Розглянути основні види професійного спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Результати спостережень за навчально-виховним процесом у школах, спілкування з досвідченими вихователями й тими, які починають свою професійну діяльність, виявили, що проблема сформованості комунікативності в педагога сьогодні, без сумніву, – одна з найактуальніших для закладів освіти. Водночас підкреслюємо, що підходи у підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до професійного спілкування часто відстають від вимог часу [6]. З огляду на це назвемо деякі з основних недоліків, які сьогодні, як відзначають вихователі, що керують педагогічною практикою, характеризують професійне спілкування майбутніх педагогів. Так, у багатьох студентів виникають труднощі в налагодженні взаємин з дітьми, у вивченні та розумінні дітей, в управлінні спілкуванням. Для деяких студентів-випускників характерна нечітка дикція, невиразність мовлення під час спілкування, скутість у рухах, невміння впливати на особистість, нерозуміння дітей. Низький рівень комунікативності майбутнього вихователя проявляється в ДНЗ, де він починає свою професійну діяльність.

Слід зазначити, що існує низка характеристик, які репрезентують професійний портрет фахівця. Розглянемо їх:

- уміння формувати мету і завдання професійного спілкування;
- керувати спілкуванням, регламентуючи його;

- уміти аналізувати конфлікти, кризові ситуації;
- уміти доводити, аргументувати, заперечувати, оцінювати;
- послуговуватися етикетними засобами для досягнення комунікативної мети;
- бути бездоганно грамотним, реалізуючи як письмову, так і усну форми української літературної мови;
- уміти використовувати слово для коректування поведінки співбесідника.

Це лише частина навичок, без яких не може бути справжнього фахівця. Мати здібності розмовляти так, щоб тебе розуміли правильно інші, слухати і розуміти інших, уміти впливати на рішення співбесідника, ненав'язливо переконувати, створювати атмосферу взаєморозуміння – важливі атрибути комунікативної компетенції [4].

Спираючись на вищезазначені характеристики, можна сказати, що професійне спілкування – це багатоплановий процес налагодження і розвитку контактів між людьми, який передбачає обмін інформацією, певну стратегію і тактику взаємодії, сприймання і розуміння суб'єктами спілкування один одного.

Мова професійного спілкування (професійна мова) – це функціональний різновид української літературної мови, яким послуговуються представники певної галузі виробництва, професії, роду занять. Як додаткова лексична система професійна мова, не маючи власної специфіки фонетичного та граматичного рівнів, залишається лексичним масивом певної мови [1].

Отже, фахова мова – це сукупність усіх мовних засобів, якими послуговуються у професійно обмеженій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері. Особливості її зумовлюють мета, ситуація професійного спілкування, особистісні риси комуніканта і реципієнта (мовна компетенція, вік, освіта, рівень інтелектуального розвитку). Залежно від ситуації і мети спілкування доречно й правильно добираються різноманітні мовні засоби висловлення думки: лексичні, граматичні, фразеологічні тощо [3].

Навчальне спілкування є загальним здобутком усіх і кожного. Усі люди певною мірою зобов'язані навчанню – спільним діям, у яких на межі їх свідомості розгортаються процеси світу. Розуміння завжди ді-

алогічне, воно містить діалогічне мовлення, цілісне висловлювання – одиниці мовленнєвого спілкування, які несуть у собі поряд зі значеннями зміст, який має відношення до цінностей, вимагає розуміння у відповідь і тому є наслідком оцінки висловлювання іншого. У сучасному розумінні комунікація – спілкування, обмін думками, передача того чи іншого змісту від однієї до іншої свідомості, за посередництвом знаків або інформації, зафіксованої на матеріальних носіях. Педагогічне спілкування як професійно-етичний феномен потребує від майбутнього вихователя спеціальної підготовки не лише для оволодіння технологією взаємодії, а й для набуття морального досвіду, педагогічної мудрості в організації стосунків з дітьми, батьками, колегами у різних сферах навчально-виховного процесу. Залежно від змісту і сфери функціонування, воно може бути професійне і непрофесійне. Професійне педагогічне спілкування на рівні майстерності взаємодії забезпечує через вихователя трансляцію дітям людської культури, сприяє засвоєнню знань, становленню ціннісних орієнтацій під час обміну думками, забезпечує формування власної гідності дитини. Професійне педагогічне спілкування – комунікативна взаємодія майбутнього вихователя з дітьми, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків.

У структурі спілкування виокремлюють такі аспекти:

- 1) комунікативний (лат. *communicativus*, від *communicatio* – зв'язок) – обмін інформацією;
- 2) інтерактивний (лат. *inter* – поміж, між і *activus* – діяльний) – організація взаємодії між індивідами, які вступають у спілкування;
- 3) перцептивний (лат. *perceptio* – сприймання) – сприймання людини людиною.

Аспекти спілкування тісно пов'язані між собою. Адже інформацію необхідно не тільки прийняти, а й осмислити. Передавання, приймання, розуміння інформації зумовлюють взаємозв'язок «діяльність – спілкування – пізнання». Обмінюючись інформацією, партнери впливають один на одного.

З огляду на форми взаємодії людей у процесі їх діяльності виокремлюють такі види спілкування: соціально орієнтоване (лекція, роз-

повідь, виступ); групове предметно орієнтоване, яке безпосередньо обслуговує колективну працю; особистісно-орієнтоване спілкування як спілкування однієї особистості з іншою.

У взаєминах надзвичайно важливим є уміння спілкуватися. Це явище багатопланове і охоплює кілька компонентів: комунікабельність – здатність відчувати задоволення від процесу комунікації, володіння комунікативними вміннями й навичками; соціальну спорідненість – бажання перебувати серед інших людей; альтруїстичні тенденції – бажання приносити радість людям, з якими доводиться спілкуватися [2].

Уміння спілкуватися має яскраво виражену емоційну природу, основою якої є бажання ділитися думками, почуття симпатії, повага до учасників спілкування, прихильність, бажання приносити радість і співпереживати тим, з ким людина взаємодіє. Важливий чинник уміння спілкуватися – психологічна культура, яка передбачає вміння розуміти на інших людях, адекватно відгукуватись на їх поведінку, обирати такі способи звертання, які відповідають індивідуальним особливостям учасників спілкування.

Для того щоб навчитися професійного спілкування, треба чітко уявляти структуру цього процесу, знати, які вміння забезпечують його здійснення, яким чином можна удосконалювати виховний вплив на дітей. Визначають чотири етапи комунікації, що становлять структуру педагогічної взаємодії.

Моделювання педагогом майбутнього спілкування (прогностичний етап). Це перший етап, у якому закладаються обриси майбутньої взаємодії: планування й прогнозування змісту, структури, засобів спілкування. Зміст його містить визначення мети взаємодії (для чого?), аналіз стану співрозмовника (чому він такий?) та аналіз ситуації (що сталося?). Плануються можливі способи та тональність комунікації, прогнозується сприймання співрозмовником змісту взаємодії. Цільова установка має вирішальне значення. Саме тут має бути визначальною зосередженість на спільній роботі з дітьми, на розвитку їх. Майбутній вихователь має передусім думати про те, як залучити вихованця до взаємодії, зацікавити його, як створити творчу атмосферу, щоб виявилася його індивідуальність. Для цього педагогові потрібна уява, здатність сприймати та адекватно оцінювати людину.

Початковий етап спілкування. Його мета – встановлення емоційного і ділового контакту в педагогічній взаємодії. В. Кан-Калик називає цей етап «комунікативна атака»; у цей час здобувається ініціатива, що дає змогу керувати спілкуванням. Важливо оволодіти технікою швидкого включення у взаємодію, прийомми самопрезентації та динамічного впливу. Ініціатива необхідна майбутньому вихователеві на цьому етапі для того, щоб організовано передати її в наступному періоді спілкування [5].

Керування спілкуванням – наступний етап. Це свідомо і цілеспрямована організація взаємодії з коригуванням процесу спілкування відповідно до визначеної мети. Здійснюється обмін інформацією, оцінками з приводу цієї інформації, взаємооцінювання співрозмовників. Створюється атмосфера доброзичливості, щоб дати дитині змогу вільно виявляти своє «Я», діставати задоволення від спілкування, підтвердження своїм соціально значущим прагненням. Передаючи ініціативу дитині, вихователь представляє матеріал для аналізу, щоб роздуми, оцінювання фактів школяр здійснював сам за допомогою старшого. Саме тут майбутній вихователь мусить вміти виявляти інтерес до дитини, сприймати інформацію від нього (активно слухати), висловлювати судження з того чи іншого приводу, транслювати дітям свій оптимізм і спокійну впевненість в успіхові, ставити перед ними яскраві цілі і вказувати на шляхи їх досягнення. Аналіз спілкування. Головне завдання цього етапу – співвіднесення мети, засобів, результатів взаємодії, а також моделювання подальшого спілкування. Це етап самокоригування. Майбутньому вихователю потрібно мати педагогічну пам'ять, в якій започатковується виявлене в словах, емоціях і діях ставлення дітей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Ефективна професійна діяльність майбутнього вихователя ґрунтується на вмілому педагогічному спілкуванні. Воно є умовою оптимізації навчання і розвитку особистості дитини. Саме спілкуванню належить найважливіша роль у соціалізації дитини, Ті особистісному зростанні. Тому педагогічне спілкування передбачає спеціальну підготовку майбутнього вихователя, володіння технологіями налагодження оптимальних взаємин з дітьми, їхніми батьками, ко-

легами по роботі, сформованість продуктивного стилю педагогічного спілкування, культури педагогічної взаємодії. Спілкування, що ґрунтується на повазі до особистості, незалежно від її віку чи соціального становища, стає надійною основою співпраці, а отже, є обов'язковою умовою успішної педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С.К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с
2. Пасинок В.Г. Мовна підготовка студентів як загальнопедагогічна проблема: монографія / В.Г. Пасинок. – Харків : Лівий берег, 1999. – 154 с.
3. Беленька Г.В. Вихователь дітей дошкільного віку : становлення фахівця в умовах навчання : [монографія] / Ганна Володимирівна Беленька. – К. : Світлич, 2006. – 304 с.
4. Введенский В.М. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В.М. Введенский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
5. Кан-Калик В.А. Психологические аспекты педагогического общения / В.А. Кан-Калик // Народное образование. – 2000. – № 5. – С. 104–112.
6. Харківська А.А. Інтегральна модель професійної компетентності педагога / А.А. Харківська // IV Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні пріоритети освіти ХХІ ст. : європейський вектор розвитку вищої школи» Вісник ЛНУ ім.Т.Г. Шевченка Частина III №23 (186) (3–5.11.2009 р. м. Луганськ – м. Москва) – С. 277–281.

УДК 613. 96

**ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ
ПІДЛІТКІВ**

Краснокутська С.М.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ

Краснокутська С.М.

В статті розглядаються питання формування здорового способу життя підлітків та фактори ризику, які негативно впливають на здоров'я. Аналізуються засоби фізичної культури, режиму, збалансованому харчуванню та загартовуванню підлітків.

Ключові слова: здоров'я, підлітковий вік, фізичне виховання, педагогічні умови.

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ПОДРОСТКОВ

Краснокутская С.Н.

В статье рассматриваются вопросы формирования здорового образа жизни и факторы риска, которые негативно влияют на здоровье. Анализируются методы физической культуры, режима, сбалансированного питания и закаливания организма.

Ключевые слова: здоровье, подростковый возраст, физическое воспитание, педагогические условия.

FORMING OF HEALTHY WAY OF LIFE OF TEENAGERS

Krasnokutska S.N.

In the article the questions of forming of healthy way of life are examined teenagers and risk factors which negatively influence on a health. Facilities of physical culture are analyzed, to the observance of the mode, feed and tempering of teenagers.

Keywords: health, teens, physical education, pedagogical terms.

Здоров'я є найвищою життєвою цінністю, отже проблему здоров'я можна розглядати як одну з глобальних проблем сьогодення. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, воно характеризується як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороби. Вчені довели, що спосіб життя значно впливає на здоров'я людини, оскільки воно у більшій мірі залежить не від ліків, а від способу життя людини. Соціальна статистика свідчить, що з кожним роком погіршується здоров'я дітей та підлітків, підвищуються показники дитячої захворюваності. За даними Міністерства охорони здоров'я України: У 50 % школярів є відхилення в діяльності різних систем організму, а за даними інституту педіатрії, акушерства і гінекології тільки 7-10 % немовлят народжуються здоровими. За даними Міністерства освіти і науки України у 60 % дітей шкільного віку спостерігаються різкі порушення статури; у 30 % – неврози; у 30-40 % є відхилення від норми у діяльності серцево-судинної системи. Особливо ці зміни відбуваються у підлітковому віці, адже це перехідний вік від дитинства до юнацтва. Таким чином, подальша розробка та реалізація на практиці нових педагогічних технологій залучення підлітків до здорового способу життя є вкрай актуальним завданням, оскільки в останній час захворюваність дітей і підлітків все більше набуває масового характеру, що загрожує повноцінному фізичному оновленню українського суспільства.

Метою статті є аналіз проблеми формування здорового способу життя у підлітків засобами нетрадиційної медицини.

Медицина свідчить про те, що існує багато факторів ризику, які заважають здоровому способу життя, серед яких слід віділити надмірну вагу, вживання тютюну, алкоголю та наркотиків, наявність хронічних захворювань, небезпечна сексуальна поведінка, низька фізична активність. Батькам потрібно додати багато зусиль, щоб з дитинства привчити дитину любити і цінувати своє здоров'я і життя, розповідати про погані шкідливі звички і про їх негативний вплив на здоров'я дитини, розвивати її фізично і психічно.

Важливою педагогічною умовою формування здорового способу життя є дотримання режиму, оскільки воно дисциплінує підлітків і включає у собі раціональне чередування навчальної та позанавчаль-

ної праці і відпочинку, сприяє правильному фізичному розвитку і зміцненню здоров'я підлітків. Порушення режиму наносить непоправимої шкоди і може привести до хронічного перевтомлення підлітка. Найголовнішими вимогами дотримання режиму є перебування на свіжому повітрі і тривалий сон, формування звички лягати спати і прокидатися в один і той же час, перед сном провітрювати кімнату. Тривалість сну для дитини 11-12 років приблизно повинна бути 10 годин, 13-16 років – 9 годин, 17-18 років – 8,5 годин.

Повсякденна ранкова гімнастика є незаперечною умовою формування здорового способу життя підлітків. Не можна недооцінювати вплив гімнастики на фізичний розвиток. Ранок підлітка повинен розпочинатись з виконання гімнастичних вправ. Важливо привчати підлітків до виконання ранкової гімнастики змалку, необхідно роз'яснювати дитині про важливість і необхідність ранкової гімнастики до того часу, поки вона не стане звичкою. Велику роль у вихованні дітей відіграє особистий приклад батьків. Якщо вони самі виконують фізичні вправи зранку, то дитина звикає до такого режиму дня на значний період. Після ранкової гімнастики бажано виконувати водні процедури (умивання, вологі обтирання, контрастний душ, ножні ванни), які, в свою чергу, підвищують захисні сили організму. У режимі підлітків обов'язково повинен бути вільний час для ігор і прогулянок, виконання різноманітних завдань та вправ. Виконання правил особистої гігієни включає у собі привчання підлітків до миття руки перед прийомом їжі, умивань і регулярного відвідування бані, одяг і взуття повинні бути чистими. Батьки, в свою чергу, повинні турбуватися про чистоту приміщення, де проживають, займаються і відпочивають діти.

Збалансоване харчування також є фундаментом міцного здоров'я та гарного самопочуття. Їжа необхідно приймати у один і той же час. Для правильного росту і розвитку дитячого організму, для гарного фізичного і розумового розвитку дуже важливо забезпечити регулярне і різноманітне харчування. Важливо дотримуватись режиму харчування, який поєднує у собі часові інтервали між прийомами їжі, кратність харчування на протязі доби і правильний добовий раціон. Все це впливає на якість переварювання їжі і її засвоєння. Оптимальним є 4 разове харчування з 4 часовим інтервалом. Їжа повинна бути багатою білка-

ми, жирами, вуглеводами, у зимово-весняний період рекомендується їсти більше овочів, фруктів, зелених, овочевих та фруктових соків. Також не треба забувати про м'ясні і рибні страви, молочні продукти, сир, яйця, достатню кількість рідини (компот, чай, вода). Раціон харчування повинен враховувати фізіологічні потреби організму підлітка і включати у собі продукти, які забезпечують правильний і гармонійний розвиток.

Головним фактором здорового способу життя є також фізичне виховання. Правильне фізичне виховання допомагає виховувати здорових, сміливих людей, фізичні вправи і заняття спортом виховують такі моральні якості як витривалість, наполегливість, рішучість, ініціативу, фізичну силу тощо. Фізичні вправи важливі для формування організму підлітків і для різноманітного їх розвитку. Спортивні вправи на свіжому повітрі зимою і влітку є важливим засобом для зміцнення організму. Хокей, ходьба на лижах, катання на ковзанах сприяє розвитку і укріпленню м'язів тулуба, верхніх та нижніх кінцівок, своду стопи, укріпленню вестибулярного апарату. Влітку можна задіяти значно більше факторів, які покращують фізичний розвиток підлітків. Ходьба і біг, велосипедна їзда, стрибки, роликові ковзани, різноманітні спортивні ігри (баскетбол, волейбол, футбол, теніс) – все це позитивно впливає на правильний фізичний розвиток підлітків.

Важливим засобом фізичного виховання є використання сонця, повітря і води для зміцнення ще не сформованого організму підлітка. Користуватися сонцем і водою потрібно правильно. Особливу роль грає плавання, за допомогою якого зміцнюється організм, посилюється його стійкість до простудних захворювань, правильно формується осанка, підвищується стійкість до змін зовнішньої температури. Температуру води можна з часом обережно знижувати (приблизно на 1 градус через 3-4 дня). Повітряні процедури також відіграють важливу роль у зміцненні організму. Найкраще приймати повітряні процедури роздягненим. Сонячні промені відіграють важливу роль у зміцненні організму, але слід остерігатись сонячного опіку. Потрібно адаптуватися до температури повітря, захистити голову, починати з 5 хвилин перебування на сонці, а з часом можна до 1,5-2 годин. Підліткам найкорисніше буде поєднання сонячних ванн з іграми на свіжому повітрі. Підліток

звикає до різких перепадів температури, посилюється обмін речовин, покращуються сон і апетит.

Не усі діти народжуються здоровими. Головним завданням батьків є зміцнювати здоров'я дітей, допомагати їх фізичному розвитку. Здоровий спосіб життя поєднує у собі достатню рухову активність, дотримання правил гігієни, оптимальний режим праці та відпочинку, відсутність шкідливих звичок, збалансоване харчування. Таким чином, якщо підліток буде дотримуватись здорового способу життя, то його фізичний і психічний стан значною мірою впливатиме на загальний інтелектуальний, морально-естетичний і фізичний розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Г.И. Куценко, И.Ф. Кононов «Режим дня школьника» – Москва, «Медицина», 1983. – 96 с.
2. Исаев А.А. «Если хочешь быть здоров» – Москва «Физкультура и спорт», 1988. – С. 8-42, С. 256-273.
3. Соколов Д.К. «Каким быть подростку» – Москва «Советская Россия», 1988. – 157 с.
4. Е.Н. Вавилова «Укрепляйте здоровье детей» – Москва, «Просвещение», 1986. – 126 с.

УДК 37.013

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ**

Кузнецова О.Ю.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ**

Кузнецова О.Ю.

У статті розкрито розуміння індивідуалізації навчання у вищій освіті та схарактеризовано шляхи її реалізації у навчальному процесі на прикладі вивчення дисципліни «Іноземна мова». Наголошено на важливості урахування навчальних стилів студентів. Висвітлено доцільність концепції гнучкого навчання та її провідні принципи.

Ключові слова: навчання, індивідуалізація, навчальний стиль, гнучка навчальна програма, іноземна мова, вища освіта.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
СТУДЕНТОВ**

Кузнецова Е.Ю.

В статье раскрыто понимание индивидуализации обучения в высшем образовании и охарактеризованы пути ее реализации в учебном процессе на примере изучения дисциплины «Иностранный язык». Подчеркивается значение учета различных учебных стилей студентов. Освещена целесообразность концепции гибкого обучения и ее основные принципы.

Ключевые слова: обучение, индивидуализация, учебный стиль, гибкая учебная программа, высшее образование.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF INDIVIDUALIZED TEACHING IN HIGHER EDUCATION

Kuznetsova O. Yu.

The article deals with the description of individualized teaching in higher education and reveals the prospects for individualized teaching realization in the teaching process. The specific features of individualized foreign language teaching are determined. The necessity to consider students' individual learning styles is stressed. The theory of flexible teaching and its principles are analysed.

Keywords: teaching, individualization, learning style, flexible curriculum, higher education.

Актуальність. Провідні тенденції в освіті – інтернаціоналізація і глобалізація – зумовлюють зміни змістових та організаційних освітніх пріоритетів. Інтернаціоналізація освіти акцентує вільний академічний обмін викладачами і студентами між вишами різних країн, створення єдиних професійних навчальних програм. Глобалізація передбачає універсалізацію навчального планування, що враховує попит на фахівців на світовому ринку праці. Однією з найбільш актуальних і у межах тенденції інтернаціоналізації освіти, і у межах тенденції її глобалізації у вищій школі постає проблема організації і забезпечення самостійної та індивідуальної навчальної роботи студентів.

Навчальні плани пропонують чіткий розподіл і співвідношення між навчальним часом, що планується на аудиторну, індивідуальну та самостійну роботу студентів. Інша справа, що у реальному навчальному процесі вищі навчальні заклади по-різному запроваджують реалізацію цих форм навчальної діяльності студентів. Водночас багато аспектів, пов'язаних з індивідуалізацією навчання, залишаються невирішеними і очікують на конкретизацію розуміння та ефективне втілення.

Оскільки у демократичному суспільстві пріоритетом у системі соціальних цінностей є індивідуальність, ті перетворення, які відбуваються у всіх сферах суспільного життя і в освіті, зокрема, зосереджуються на особистості. Відповідно індивідуалізація навчання у вищих навчаль-

них закладах стає одним з провідних напрямів практичного здійснення гуманістичної особистісно орієнтованої парадигми освіти.

Ступінь дослідженості проблеми. Проблемі індивідуалізації навчання присвячено багато досліджень вітчизняних педагогів і психологів, в яких розглядаються історичні аспекти проблеми, її теоретико-методологічні аспекти, питання реалізації індивідуального підходу у навчанні. Утім сьогодні ця проблема не лише не втрачає своєї актуальності, але й знаходить подальший розвиток.

Розуміння значення поняття «індивідуалізація» залежить від того, що вибирається за його сутнісну характеристику: цілі, завдання, форми, методи, засоби навчання тощо. Так, дослідники А. Бударний, І. Закірова, Є. Рабунський розглядають індивідуалізацію навчання як відповідну організацію навчального процесу. С. Рабунський визначає індивідуальний підхід як принцип навчання, а індивідуалізацію – як спосіб реалізації цього принципу у формах і методах навчання. Поряд з цим П. Підкасистий вбачає в індивідуалізації спосіб впливу на окремого учня в процесі навчання і виховання, а М. Скаткін – підхід до окремих учнів з метою залучення до колективної роботи. Л. Кондрашова та В. Буряк розглядають її як спосіб досягти ефективної віддачі від кожного учня, а Н. Савін – як умови для залучення кожного учня у плідну колективну діяльність. Т. Ільїна вказує, що індивідуалізація – це стимулювання інтересів одних до більш поглибленої роботи при обов'язковому доведенні інших до загального рівня.

Тож, розуміння індивідуалізації трактується як метод, форма навчання, самостійна робота, допомога невстигаючим або обдарованим учням.

Метою статті є розкрити розуміння індивідуалізації навчання у вищій освіті та схарактеризувати шляхи її реалізації у навчальному процесі на прикладі навчання дисципліни «Іноземна мова».

Сьогодення акцентує якісні характеристики індивідуалізації як самоосвіти, що має на увазі навчальну діяльність індивіда, що самоорганізується і здійснюється незалежно від педагогічних впливів, спричинена мотивами, цілями, завданнями та змістом навчання, які змінюються в залежності від рівня психологічної готовності учня до навчальної діяльності [2, с. 47].

Єдності поглядів не досягнуто, не дивлячись на прагнення багатьох дослідників розглядати поняття індивідуалізації цілісно і системно. Водночас індивідуалізацію у процесі фахової підготовки студентів можна розглядати як необхідність врахування певних індивідуальних особливостей студентів та організацію гнучкої системи навчання на основі їх виявлення з максимальною адаптацією навчання до потреб і можливостей кожного студента на діагностичній основі через використання гнучких форм, методів, засобів навчання, корегування його змісту, рівня складності. Гнучка система навчання при цьому передбачає створення навчальних програм, методик навчання, навчальних матеріалів, які дозволяють їх широке варіювання з метою максимального пристосування до запитів кожного студента або групи студентів.

Аналіз педагогічних джерел з проблеми індивідуалізації свідчить, що сучасні дослідники розглядають індивідуалізацію як в рамках звичайної академічної форми навчання, так і в контексті самостійної роботи, що припускають різні рівні індивідуалізації.

Це зумовлює ретельне вивчення індивідуальних розходжень студентів (у здібностях, мотивації, вікових особливостей тощо) у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. У провідних країнах світу (США, Канаді, Великій Британії) ці питання акцентуються з 60-х років ХХ ст. Причому проведені дослідження свідчать про те, що у вищій освіті індивідуальні особливості мають враховуватись при навчанні різних дисциплін. Так зарубіжні дослідження, наприклад, британські, виявили суттєвий вплив психолого-фізіологічних особливостей студентів на вивчення ними іноземних мов. Наприклад, дослідник П. Скехан запропонував класифікацію, яка визначає чотири типи стилів у вивченні іноземних мов, що відповідають чотирьом психолого-педагогічним типам студентів [7, с.209]:

конкретний тип, для якого з точки зору психолінгвістики притаманним є: прямий спосіб обробки інформації, орієнтованість на людей, спонтанність, добре розвинута уява, емоційність, антипатія до одноманітної механічної роботи; **відповідний навчальний стиль**: налаштованість на навчання в ігровій формі, на парну і групову роботу, на навчання за допомогою відео матеріалів;

аналітичний тип, якому притаманні схильність зосереджуватися на окремих проблемах, обробці інформації шляхом гіпотетично-дедуктивного міркування, орієнтованість на предмет, незалежність, нетерпимість до невдач; **відповідний навчальний стиль**: налаштованість на логічний спосіб навчання, заняття з використанням підручника, читання і виконання вправ; схильність до самостійної роботи в індивідуальному режимі;

комунікативний тип: студент є досить незалежним, гнучким, легко адаптується, схильний приймати самостійні рішення; **відповідний навчальний стиль**: схильність до комунікативної методики навчання, усних форм роботи в парному, груповому та фронтальному режимі, сприйняття лексики на слух, широкого використання аудіо матеріалів, діалогів, пісень, дискусій і бесід;

авторитарний тип: зорієнтований на викладача, структуроване оточення, послідовне просування, не налаштований на дослідницьку роботу; **відповідний навчальний стиль**: схильність до зорового сприйняття лексики, граматичних завдань і письмових видів роботи, відчуття потреби у вказівках і роз'ясненнях викладача.

Відповідність форми і змісту навчання індивідуальним особливостям студентів має істотний вплив на результати навчання і переконує у доцільності концепції гнучкого навчання, перевагами застосування якої визначають:

- позитивне сприйняття розходжень між студентами, навчальним контекстом, навчальними цілями;
- відмову від універсального методу у навчанні мов;
- пошук відповідності не будь-якій методиці навчання, а потребами кожної окремої групи чи окремого студента, що можна зробити тільки локально, оскільки правильними є тільки конкретні відповіді на конкретні питання;
- сконцентрованість уваги на якості, а не на формі навчання, оскільки засоби, за допомогою яких досягається якість, можуть бути різноманітними і повинні обиратися у співробітництві із самими студентами відповідно до їх особистих характеристик у залежності від конкретної навчальної ситуації;

- відсутність ідеологічних бар'єрів і відкритість для будь-яких методів, форм і джерел більш ефективного навчання для кожного окремого студента в конкретній ситуації;

- нові підходи до формування змісту та вибору форм навчання, що припускають створення гнучких навчальних програм та гнучких матеріалів;

- аналіз потреб студентів. На основі результатів аналізу потреб студентів корегування змісту програми, її обсягу та рівня складності; вибір методики та стратегії навчання, темпу навчання;

- нові підходи до формування навчальних груп (наприклад, для вивчення іноземної мови);

- зміни в системі оцінювання;

- зміни ролі викладача і студента, взаємовідносин між ними [3, с. 51].

Прихильники теорії гнучкого навчання іноземних мов, як свідчить дослідження І. Шестопалової, вважають, що саме такий підхід створює реальні умови для індивідуалізації навчального процесу, оскільки тільки наявність визначеної гнучкості всіх компонентів навчального процесу з певної навчальної дисципліни надає необхідну незалежність викладачу і студенту та дозволяє адаптувати його до кожного студента навчальної групи. За даною концепцією, основними принципами індивідуалізації є:

- 1) необхідність побудови індивідуальної мовної навчальної програми відповідно до потреб кожного студента, які він повинен усвідомлювати;

- 2) залучення студента до вибору змісту, методів і засобів навчання. Ця теорія передбачає зміну ролі студента у навчальному процесі, він має бути його активним учасником й нести відповідальність за власне навчання. При цьому змінюється й роль викладача, який має виконувати роль помічника і консультанта в різноманітних навчальних ситуаціях, володіти навичками співробітництва, створювати атмосферу поваги до особистості, думок студентів [3, с.51-52].

Концепція припускає диференційований підбір програми навчання для кожного студента або групи студентів після відповідної діагностики і передбачає, що студенти мають брати участь у формуванні змісту

програми, у визначенні шляхів її засвоєння, виборі та обговоренні методики викладання.

У сфері вищої освіти не можна беззастережно погодитися з такими думками. З одного боку, у ході здобуття вищої освіти, студентам має бути запропонована можливість вивчення ряду навчальних дисциплін за вибором, але з іншого боку, – неправомірно покладати на студента визначення мети вивчення певної дисципліни, відбору змісту навчання з дисципліни тощо, адже вища освіта, яку здобувають студенти має відповідати конкретним чинним стандартам. Недотримання таких стандартів вело б до зниження якості вищої освіти, що є неприпустимим.

Утім, інформація, отримана за допомогою діагностики студентів, могла б бути використана для диференційованого формування мовних навчальних груп. При цьому розподіл студентів слід було б проводити за критеріями рівня знань та притаманного ним навчального стилю, оскільки розподіл студентів за цим критерієм дозволив би забезпечити більшу зацікавленість студентів у вивченні дисципліни і отримання задоволення від процесу навчання, а отже і більш високі якісні результати.

Крім того для реалізації індивідуалізації у навчальному процесі дослідники рекомендують розробляти додаткові завдання не тільки для «сильних» студентів, але й для студентів, у яких виникають ускладнення при оволодінні навчальною дисципліною. Мова йде про підготовку градуйованих навчальних матеріалів, які безпосередньо враховують специфіку навчальної дисципліни. Так у навчанні іноземних мов доцільно розробляти:

- завдання різного рівня складності до певного тексту: підстановчі, підстановчі за вибором (питання та лексико-граматичні вправи різного рівня складності);

- використання підготовлених друкованих завдань для написання диктантів, що передбачають самостійне написання, тексти з пропущеними для самостійного заповнення, тексти із множинним вибором правильної відповіді;

- однакові типи завдань до текстів різного рівня складності (градування відбувається за рівнем складності тексту);

- завдання, що є різними для різних студентів: робота з картками, ксерокопіями текстів або іншими роздавальними матеріалами. При цьому можуть використовуватись групова, парна, індивідуальна форми роботи. Використання таких завдань надає можливість високого ступеню градування і високий рівень адаптації до індивідуальних особливостей студентів, позитивно впливає на мотивацію студентів, особливо якщо їм надається можливість вибирати для себе рівень і вид завдань, що дозволяє розвивати самостійність, почуття відповідальності, досягати різноманіття і новизни у навчанні, а викладач має більше часу приділити увагу тим студентам, хто потребує допомоги. Перевагами використання цих завдань є те, що кожний студент має можливість просуватися у навчанні у власному темпі, більше уваги приділити власним труднощам і проблемам; зменшується прояв проблеми розходжень між «сильними», «середніми» і «слабкими» студентами;

- однакові навчальні тексти і завдання з передбаченням різного темпу їх опрацювання, встановлюється лише кінцевий термін виконання. Передбачається можливість виконання завдань у будь-якому порядку і власному темпі студента; у встановлений термін студенти здають роботи на перевірку або проходять індивідуальну співбесіду з метою контролю засвоєння навчального матеріалу й аналізу результатів їхньої навчальної діяльності на спеціально відведеному занятті. Як варіант може бути передбачене диференційоване оцінювання результатів виконання студентами завдань, що виконуються на занятті з урахуванням установлених мінімальних вимог, можливостей і зусиль, докладених студентами;

- відкриті завдання, виконуючи які студенти мають представити власні міркування у ході групової, парної, індивідуальної форм роботи:

- творчі завдання (написання твору, завершення певного оповідання, складання розповіді по картинках), що дозволяють їх виконання на будь-якому граматичному і лексичному рівні складності;
- проекти і презентації, які, як правило, виконуються у групах, що складаються з 4-5 осіб, у середині яких відбувається роз-

поділ обов'язків, що й дозволяє реалізувати індивідуалізацію у процесі навчання;

- рольові ігри і драматизація (виконання різних ролей вимагає різного рівня знань, мовленнєвих умінь і навичок);
- щоденники (студентські журнали), у яких студенти записують свої повідомлення на попередньо визначену або вільну тему в аудиторії (у встановлений термін) або вдома, при цьому викладач робить свої помітки тут же у щоденнику студента і щодо змісту повідомлення студента, і щодо лексико-граматичних моментів, що потребують відпрацювання;
- «вибіркові» завдання (студенти після ознайомлення з текстом виписують у словники слова і вислови, які вони вважають найбільш важливим і корисними, хоча не менше встановленого ліміту, а працюючи у парах відпрацьовують та запам'ятовують ці лексичні одиниці);

- персоналізацію змісту навчального матеріалу з метою зробити зміст навчання особистісно значущим для кожного студента (дискусії, вікторини, написання творів, проекти і презентації) [6, с.182].

Використання різноманітних градуйованих завдань дозволяє максимально реалізувати індивідуалізацію у навчальному процесі. Надає можливість студентам працювати у власному темпі, стилі і відповідно до власного рівня підготовки, сприяє розвитку мотивації й атмосфери взаємодопомоги і взаємоповаги.

У дослідженнях К. Кемпбелл, Х. Кружевської, Д. Ньюмана вказується, що застосування різнорівневих завдань має і свої недоліки. Їх підготовка вимагає від викладача значної додаткової роботи і зусиль і, що більш важливо, існує ймовірність навішування ярликів «сильних, середніх, слабких» студентів, що може негативно відбиватися на мотивації останніх, викликаючи у більш здібних студентів відчуття несправедливості від того, що вони мають виконувати більш складні за рівнем і обсягом завдання [4, 5].

Водночас пропонуються й шляхи уникнення цих негативних проявів. Викладачам рекомендують створювати банк даних, над яким спільно працюють і викладачі, і студенти. Це надає можливість зберігати і багаторазово використовувати всі завдання у роботі з різними студен-

тами. А для запобігання наклеювання ярликів можуть використовуватися такі заходи і прийоми: надання студентам права самим обирати для себе рівень завдання; використання нейтральних позначень для градування матеріалів (наприклад, позначки різного кольору); використання викладачем нейтральних і позитивних формулювань щодо здібностей, навчальних можливостей і досягнень студентів.

У стандартній академічній формі навчання викликає стурбованість проблема урахування розходжень у темпі роботи студентів на заняттях. Тому слід особливо наголосити на необхідності її урахування і ретельному плануванні та відборі методів і прийомів навчання під час занять. На думку освітян, у цьому випадку студентів можна залучати до виконання додаткових завдань, перевірки завдань, виконаних іншими студентами, їх перевірки й виправлення помилок у парах, надання допомоги іншим студентам, що у свою чергу сприяє розвитку атмосфери співробітництва й послаблення конкуренції.

Як зазначалося вище, останнім часом все більшого розповсюдження крім аудиторних занять набувають індивідуалізовані форми навчання у позааудиторній роботі студентів, провідні з яких: самостійна робота – як частина групової форми навчання, що здійснюється в індивідуальному режимі за індивідуальним завданням у межах групової форми навчання у позааудиторний час під керівництвом та контролем з боку викладача; індивідуальне навчання – як окрема форма навчання, що здійснюється на модульній основі в індивідуальному режимі (можливо за індивідуальним графіком та індивідуальною програмою) під керівництвом та контролем з боку викладача у ході індивідуальних консультацій. Консультування охоплює всі компоненти навчання – від визначення цілей і індивідуальної навчальної програми до аналізу результатів навчання і корегування навчальної взаємодії.

Висновки. Індивідуалізація навчальної роботи у вищих навчальних закладах є об'єктивним проявом тенденцій інтернаціоналізації та глобалізації в освіті. Організація індивідуалізації навчання має передбачати її реалізацію у межах аудиторної і позааудиторної роботи студентів під керівництвом викладача. Реалізація індивідуалізації навчання студентів у вищій освіті передбачає переорієнтацію на забезпечення гнучкої системи навчання, що охоплює і запровадження можливості

для студентів вибору навчальних курсів для вивчення, і створення варіативних навчальних програм, і застосування різних методик навчання, і врахування індивідуальних навчальних стилів студентів. Водночас визначення мети вивчення певної дисципліни і формування змісту навчання не можуть покладатися на бажання студентів, а мають відповідати конкретним освітнім стандартам.

У цілому завдання підготовки майбутніх фахівців до неперервної освіти і освіти протягом життя орієнтує вищу освіту на кардинальну зміну ролі студента у її здобутті, на перетворення студента в активного суб'єкта формування і підвищення власної професійної компетентності, на прийняття ним відповідальності за власне навчання, його залучення до організації навчального процесу з кожної дисципліни навчального плану, що дозволить студентові навчитись працювати, самостійно вчитися, приймати рішення, оцінювати результати власної навчальної діяльності. Індивідуалізація навчання у досягненні цієї мети, як свідчать теоретичні і практичні розвідки науковців і освітян, має значний потенціал і її реалізація сприятиме підвищенню рівня вищої професійної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецова О.Ю. Питання індивідуалізації навчання у вищій освіті/ О.Ю. Кузнецова/ Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя. – 2011. – Вип.17 (70). – С.294-300.
2. Щукина Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе/ Г.И. Щукина. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.
3. Шестопалова І.О. Індивідуалізація навчання іноземних мов у вищій школі Великої Британії / дис. ...канд.пед наук. 13.00.01/ Шестопалова Ірина Олександрівна. – Луганськ, 2010. – 232 с.
4. Campbell K., Kruszewska H. Learner-based teaching / K.Campbell, H.Kruszewska. – Oxford University Press, 2001. – 215 p.
5. Nunan D. learner-centred curriculum/ D Nunan. – Oxford University Press, 1996. – 196 p.
6. Nunan D. Research methods in language teaching/ D.Nunan. – Cambridge University Press, 2002, 249 p.
7. Skehan P. Cluster analysis and the identification of learner types/ P. Skehan. – Oxford, 1986. – 360 p.

УДК 378.14

ОСОБЛИВОСТІ ВНЗ ЯК ВІДКРИТОЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ

Малихіна Я.А.

*Харківський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України*

У статті розглянуто ВНЗ з позиції відкритої системи. Наведено характеристики відкритої системи. Визначено властивості, що за принципами стратегічного управління притаманні ВНЗ як відкритій системі. Виявлено та проаналізовано взаємодію ВНЗ із зовнішнім середовищем як системний процес.

Ключові слова: ВНЗ, освітня система, зовнішнє середовище, фактори зовнішнього середовища, система управління.

ОСОБЕННОСТИ ВНЗ КАК ОТКРЫТОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Малыхина Я.А.

В статье рассмотрено вуз с позиции открытой системы. Представлена характеристика открытой системы. Определены свойства, которые по принципам стратегического управления характерны ВУЗу, как открытой системе. Автором статьи выявлено и проанализировано взаимодействие вуза с внешней средой, как системный процесс.

Ключевые слова: ВУЗ, образовательная система, внешняя среда, факторы внешней среды, система управления.

FEATURE OF UNIVERSITY AS EDUCATIONAL OPEN SYSTEM

Malyhina Y.

The article deals with the position of the open university system. Shows the characteristics of an open system. The properties that the principles of strategic management inherent in the university as an open system. The

author of the article identified and analyzed the interaction of the university with the environment as a system process.

Keywords: university, education system, of the environment, factors of an environment management system.

Вища освіта в Україні, як й інші сфери виробничої та невиробничої діяльності, все гостріше відчуває необхідність пристосування до умов ринкового середовища. Вищий навчальний заклад (ВНЗ), як і будь-яка організація, вимагає побудови ефективної системи управління. Разом з тим ВНЗ є недостатньо вивченою, з погляду теоретичного й практичного менеджменту, організацією. Сьогодні можна стверджувати, що у керівництва вітчизняних закладів відсутні єдині науково обґрунтовані й емпірично апробовані стандарти та методи управління в умовах ринкової економіки. Це призводить до неефективного виконання ВНЗ своєї головної функції – формування інтелектуального потенціалу шляхом надання освітніх послуг для задоволення суспільних та особистих потреб [11, с. 6].

Окремі теоретичні і практичні аспекти взаємодії різних організацій із зовнішнім середовищем розкриваються в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених (Є. Березняк, О. Виханський, В. Герасимчук, Ю. Конаржевський, М. Кондаков, В. Кричевський, С. Мохначев, О. Наумов, С. Олійник, М. Портер, Р. Фатхутдінов, П. Ясінець та ін.). Розробкою теорії управління ВНЗ займалися такі провідні науковці, як: В. Бондар, В. Бегей, Ю. Васильєв, Г. Єльнікова, В. Зверєва, Ю. Конаржевський, В. Маслов, Н. Островерхова, А. Харківська, Т. Шамова, та ін. Аналіз літературних джерел свідчить про те, що окремими аспектами дослідження систем займалися П. Анохін, В. Афанасьєв, Ю. Конаржевський, Н. Кузьміна, В. Якунін та ін. **Мета статті:** розглянути ВНЗ як відкриту систему; визначити характеристики відкритої системи; проаналізувати взаємодію ВНЗ із зовнішнім середовищем як системний процес.

Структура вищого навчального закладу, як і структура будь-якої організації, не може бути чимось статичним, що не підлягає зміні і розвитку. Особливо динамічно повинна вдосконалюватися структура ВНЗ

в сучасній ситуації: умовах перехідного періоду. Високий рівень динаміки структурних перебудов пов'язаний з наступними факторами [10, с. 23]: підвищення самостійності ВНЗ у вирішенні своїх проблем, обумовлене розвитком багатоканального фінансування, а в правовому плані – появою нормативних актів (Закон «Про освіту», Закон «Про вищу і післявузівську професійну освіту»), що створюють правову основу самостійності ВНЗ у вирішенні питань структурних перетворень; зміна запиту на освітні та науково-дослідні послуги та роботи.

На сучасному етапі ВНЗ не може успішно функціонувати, будучи закритою системою. Тому велике значення набуває вивчення ВНЗ як відкритої освітньої системи, її цілей, завдань та структури.

У спеціальній літературі (П. Анохін, В. Афанасьєв, Ю. Конаржевський, Н. Кузьміна, В. Якунін та ін) зазначається, що будь-яка система має: мету, завдання, функції, ознаки, структуру, атрибути, відносини або взаємодії, наявність двох або більше типів зв'язку (прямого і зворотного), рівні ієрархії [1, с. 16].

Розрізняють закриті і відкриті системи, що відображають характер зв'язку системи і середовища. Системи вважаються відкритими, коли між системою і середовищем відбувається обмін (введення, висновки), або закритими, коли такого обміну не відбувається. Під введенням мається на увазі все, що надходить у систему ззовні. Мова в цьому випадку може йти про матеріали, енергії та інформації. Шляхом переробки матеріалу, що надійшов в систему, виробляється новий матеріал, що передається до зовнішнього світу (висновки).

Педагогічна система є «соціально обумовлена цілісність, що взаємодіє на основі співробітництва між собою, навколишнім середовищем, духовними та матеріальними цінностями учасників педагогічного процесу, спрямована на формування і розвиток особистості». Це «відносно стійка сукупність елементів, організаційне об'єднання людей, сфер їх дії, порядку виконання функцій, просторово-часових зв'язків, відносин, способів взаємодії та структури діяльності в інтересах досягнення певних освітньо-виховних цілей і результатів, рішення запланованих культурно-розвиваючих завдань виховання і навчання людини».

Кожна окремо взята педагогічна система (зокрема, ВНЗ як освітня система) є складною тому, що в своєму складі має підсистеми у вигляді

ді груп, класів тощо, але й сама ця система входить в якості підсистеми в систему освіти. П. Вяткін підкреслює, що педагогічну систему щодо закритого типу характеризує чітко виражена внутрішня структура, часто ієрархічна; вона будується за певними правилами, і індивід підпорядковується в ній групі [3]. Навпаки, для відкритої педагогічної системи характерні висока ступінь індивідуалізму, мінімум прагнення членів колективу до підтримки як внутрішніх, так і зовнішніх кордонів [3].

Під внутрішніми кордонами можуть матися на увазі, наприклад, межі між адміністрацією та працівниками, між старшими та молодшими співробітниками тощо. Під зовнішніми кордонами мається на увазі те, що відокремлює колектив від решти суспільства.

Відносна відкритість і відносна закритість впливають на процеси, що відбуваються в системі. У рамках освітніх установ це видно досить чітко. ВНЗ, що має характер порівняно замкнутої системи з чітко окресленими кордонами по відношенню до оточення, характеризується, зокрема тим, що має слабкі контакти із зовнішнім світом, рідкісну зміну персоналу, рідко або ніколи не бере участь в обміні досвідом, відкидає нові ідеї, ідеології і методи навчання. Освітня структура відкритого типу динамічна, відкрита досвіду, має широкі контакти із зовнішнім світом.

ВНЗ як відкритій системі за принципами стратегічного управління повинні бути притаманні такі властивості:

1) цілісність (професійний рівень викладацького складу, його мотивація, організаційна культура, рівень освоєння новітніх навчальних технологій, розуміння місії і стратегії закладу тощо), тобто врахування впливу зміни однієї складової на інші;

2) диференціація (різні структурні підрозділи ВНЗ мають виконувати властиві тільки їм функції);

3) централізація (домінування однієї з частин системи – соціальної, економічної);

4) інформаційний вхід, зворотний зв'язок (вхідний потік інформації або сприймається і використовується, або не сприймається);

5) динамічність, адаптивність (ВНЗ як відкрита система повинен безперервно розвиватися);

6) наявність граничних можливостей (відповідно до наявних ресурсів);

7) унікальність (освіти, методик навчання, пропонованих напрямків підготовки, рівнів навчання тощо);

8) здатність змінювати структуру, мобільність;

9) цілеспрямованість.

В. Ашумов підкреслює, що сьогодні при розробці стратегії розвитку ВНЗ перевага повинна надаватися особистісному підходу. Головною метою кожного ВНЗ має бути досягнення дедалі вищої якості освітніх послуг і забезпечення на цій основі високої конкурентоспроможності випускників. Саме якість повинна виступати як інтегральний показник оцінки діяльності ВНЗ, найважливіший чинник формування його «інституціонального» іміджу в освітянському середовищі та у суспільстві в цілому [1].

До числа найбільш істотних факторів, що визначають можливості того чи іншого закладу освіти у проектуванні структурних підрозділів відносяться стан зовнішнього середовища, стратегія ВНЗ у виборі моделі свого розвитку, рівень підготовленості персоналу до інноваційного процесу у сфері організаційного розвитку. Стан зовнішнього середовища ВНЗ може бути оцінений за двома параметрами: ступінь складності зовнішнього оточення; ступінь динамізму зовнішнього оточення [5].

Нам імпонує позиція С. Мохначева, який визначає взаємодію як самостійну систему, структурними елементами якої є взаємодіючі суб'єкти, відносини, що виникають у процесі їхньої спільної діяльності, об'єкти і мета спільної діяльності взаємодіючих суб'єктів [6].

Системний підхід дозволяє розглянути діяльність всіх підсистем, кожна з яких зберігає всі властивості системи, з огляду на оптимальний результат, що досягається в процесі взаємодії керуючої та керованої підсистем. На думку Є. Хрикова, така взаємодія повинна включати і прямі зв'язки (вплив), і зворотні зв'язки (одержання інформації), і субординаційні (вертикальні зв'язки), і координаційні (горизонтальні зв'язки) [9]. Взаємодію як управлінське поняття можна розглядати як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємно доповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування всієї системи в цілому. Причому необхідно мати на увазі, що

взаємодія як управлінська категорія виявляється не тільки у внутрішньоорганізаційній діяльності системи, але й в зовнішніх її функціях. Аналіз визначень взаємодії, які використовуються в теорії та практиці управління дає змогу виділити такі його ознаки: взаємодія – це діяльність; наявність декількох (не менш двох) суб'єктів взаємодії; погодженість заходів за метою, місцем, часом, методами; спрямованість функціонування взаємодіючих суб'єктів; наявність нормативної (правової) бази взаємодії; становище, що обіймають суб'єкти взаємодії в ієрархії системи; зміст завдань, що виконуються суб'єктами взаємодії; спільна діяльність.

Аналізуючи думки вчених стосовно взаємодії організацій різного типу з об'єктами та суб'єктами зовнішнього середовища ми розглядаємо взаємодію ВНЗ із зовнішнім середовищем як системний процес, що ураховує чинники макро- і мікросередовища і якому властива сукупність взаємопов'язаних між собою форм та методів роботи суб'єктів управлінського процесу, що зумовлюють цілісність, неперервність і наступність управлінського процесу в ланці «ВНЗ – зовнішнє середовище».

При цьому, взаємодія ВНЗ із зовнішнім середовищем передбачає врахування та аналіз чинників макросередовища (економічні, політичні, правові, соціокультурні, науково-технологічні, природно-кліматичні, демографічні) при розробці місії та визначенні завдань ВНЗ; налагодження взаємодії з постачальниками (загальноосвітні школи, інші ВНЗ), партнерами (організаціями, що співпрацюють з ВНЗ), споживачами (потенційними абітурієнтами), споживачами освітньої продукції (потенційними працевлаштувачами), «контактними аудиторіями» (державними органами управління, установами сфери освіти, замовниками освіти, засобами масової інформації тощо). А також, безперервний аналіз конкурентноспроможності ВНЗ за наступною схемою: кількість конкурентів, тенденція зміни попиту послуг, схожість продуктів, наявність домовленостей з конкурентами, наявність вертикальної інтеграції, найбільш сильні сторони конкурентів, недоліки конкурентів.

Також спостерігається двосторонній зв'язок ВНЗ та зовнішнього середовища. З одного боку, функціонування ВНЗ, як суб'єкта господарювання, залежить від впливу зовнішніх чинників, а саме: держави,

бізнесу та суспільства [6]. Вплив держави на вищі навчальні заклади можна розглядати:

- за формою прямого впливу: правотворча функція, шляхом розробки нормативно-правових документів, що є обов'язковими для виконання; встановлює розмір державного замовлення, здійснює ліцензування, акредитацію, встановлює освітні стандарти, квотування та пільги;

- за формою опосередкованого впливу: амортизаційна політика, кредитування, оподаткування.

Також фактори впливу держави на вищі навчальні заклади можна згрупувати за способами впливу, а саме:

- правові: встановлення єдиних етичних правил та норм суб'єктів закладів освіти;

- економічні: оподаткування, кредитування, фінансування (що враховують державні пріоритети);

- адміністративні: ліцензування, сертифікація, акредитація тощо;

- донорські: заохочення до благодійництва, меценатства, спонсорської допомоги;

- етичні: популяризація та роз'яснення цілей та змісту освітньої політики [7].

Бізнес забезпечує вищі навчальні заклади матеріально-технічними ресурсами, а саме: навчальним та науковим обладнанням, навчальною та науковою літературою, програмним забезпеченням. Бізнес частково фінансує діяльність ВНЗ, враховуючи комерціалізацію інноваційних проєктів, а також спонсорські надходження. Крім того, фактором впливу є партнерство, що спирається на працевлаштуванні студентів та випускників, впровадження наукових розробок у практичну діяльність суб'єктів господарювання [4]. Вплив суспільства на ВНЗ проявляється через потік абітурієнтів і частки з них бюджетників та контрактників, потік осіб, які підвищують свою кваліфікацію та науковий рівень, тобто аспірантів, докторантів, студентів факультетів підвищення кваліфікації, слухачі курсів перепідготовки; трудові ресурси – професорсько-викладацький склад, допоміжний та адміністративно-господарський персонал а також, саме суспільство є тією складовою зовнішнього середовища, що формує загальний імідж та визначає конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. Зі свого боку, вищий навчальний

заклад впливає на зовнішнє середовище, визначаючи його інтелектуальний розвиток та конкурентоспроможність. Вважаємо не доцільним здійснювати поділ зовнішнього середовища при визначенні факторів, оскільки існує єдиний вплив, що проявляється через: випуск кваліфікованих фахівців та підготовку науково-педагогічних кадрів, перепідготовку та підвищення кваліфікації, виконання науково-дослідних робіт та впровадження результатів наукових досліджень у виробництво та навчальний процес. Дані фактори впливають на усі три елементи зовнішнього середовища.

Підприємство може по-різному взаємодіяти із зовнішнім середовищем. Це залежить не тільки від об'єктивних, але і суб'єктивних аспектів її діяльності. До об'єктивних можна віднести поєднання динаміки і складності зовнішнього середовища, інформаційну забезпеченість, кількість і якість використовуваних ресурсів і технологій. До суб'єктивних чинників, що визначають стиль «спілкування» із зовнішнім середовищем, зазвичай відносять професіоналізм і компетентність менеджерів, готовність підприємства йти на ризик, систему внутрішньо-організаційних відносин і організаційну культуру. О. Віханський зазначає, що стратегічний аналіз не може достовірно передбачити майбутнє, оскільки неможливо врахувати всі зміни факторів зовнішнього середовища функціонування підприємства [2].

Тому необхідними є розробка та реалізація механізму стратегічної адаптації підприємства до зовнішнього середовища як сукупності елементів, що забезпечують здатність підприємств вчасно виявити зміни в середовищі, ідентифікувати тенденції їхнього розвитку, розробити й реалізувати систему заходів щодо ліквідації або зменшення негативних наслідків впливу його факторів та використання сприятливих умов. В основі такого механізму лежатиме принцип адаптивності, згідно з яким підприємство розглядається як адаптивна система, тобто така, що зберігає життєздатність за непередбачуваних змін його цілей та характеристик чи оточуючого середовища шляхом зміни алгоритму функціонування або пошуку оптимального стану. Адаптивність, тобто постійне пристосування, системи до зовнішніх факторів досягається за рахунок інформації зворотного зв'язку та негайної адекватної реакції на зміни, що відбуваються [8].

Висновки. Сьогодні ВНЗ, на нашу думку, повинен розглядатися як відкрита, складна та динамічна система, яка змінює у часі та просторі свої параметри, підлягає впливам з боку зовнішнього середовища і справляє вплив на це середовище за принципом зворотного зв'язку. Головна мета взаємодії ВНЗ із зовнішнім середовищем полягає у врахуванні та аналізі чинників макросередовища, налагодженні взаємодії з мікросередовищем для підвищення ефективності функціонування ВНЗ, що проявляється в наступних показниках:

- рівень сприйняття вищого навчального закладу суспільством;
- розвиток партнерства, задоволеність студентів, викладачів, працівників, станом справ у ВНЗ;
- авторитет вищого педагогічного навчального закладу за відгуками студентів, батьків, випускників, керівників установ та організацій, громадськості;
- рейтинг вищого навчального закладу у країні;
- представлення ВНЗ на: конференціях різних рівнів, участь професорсько-викладацького складу у науковій роботі;
- співпраця педагогічного ВНЗ з установами, організаціями, підприємствами міста;
- рівень працевлаштування випускників за фахом;
- наявність міжнародних зв'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ашумов В.Р. Якість освіти у ВНЗ / В.Р. Ашумов – К.: Наукова думка, 2010. – 122 с.
2. Виханский О.С. Стратегическое управление: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гардарики, 1999. – 296 с.
3. Вяткин П.В. Качество образования / П.В. Вяткин – М.: Педагогика, 2010. – 153 с.
4. Градова А.П. Стратегія економічного управління підприємством: учбовий посібник. – К. – 1999. – 211с.
5. Лукашенко М.А. Высшее учебное заведение на рынке образовательных услуг: актуальные проблемы управления. – М.: Маркет ДС, 2003. – С. 137-141.
6. Мохначев С. Управление конкурентоспособностью вуза: современные особенности// Высшее образование в России. – 2007. – № 10. – С. 39-43.

7. Романова И.Б. Управление конкурентоспособностью высшего учебного заведения / И.Б. Романова. – Ульяновск: Средневолж. науч. центр, 2005.
8. Третьяков П.И. Адаптивне управління педагогічними системами. – М.: Академія, 2003. – 368 с.
9. Хриков Є.М. Управління навчальним закладом / Є.М. Хриков. – К.: Знання, 2006. – 365 с.
10. Яременко П.С. Якість освіти в Україні / П.С. Яременко – К.: Лібра, 2011. – 157 с.

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Манойло І.С.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто сутність і завдання мовленнєвої культури. Методику використання мовленнєвої культури та її принципи. Взаємозв'язок мовленнєвої культури з загальним рівнем професійної культури педагога.

Ключові слова: культура, мовленнєва культура, педагогічна культура.

КУЛЬТУРА РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Манойло І.С.

В статье рассмотрены сущность и задачи речевой культуры. Методика использования речевой культуры и ее принципы. Взаимосвязь речевой культуры с общим уровнем профессиональной культуры педагога.

Ключевые слова: культура, речевая культура, педагогическая культура.

CULTURE SPEECH ACTIVITY STUDENTS

Manoilo I. S.

The article focuses on the problem of speech culture as a factor of a student's personal culture. The development of personality suggests a complex of a teacher's pedagogical impact and a student's desire for self-improvement. The individual approach contributes to the formation of speech culture, communication skills, application of proper positive experience.

Keywords: personal speech, self-improvement, culture of communication.

Поняття «культури» як особливий аспект життя і діяльності життя окремої особистості й суспільства набуває все ширшого застосування.

Відомі ідеї класиків наукової думки узагальнюються дослідниками історичної науки з погляду їх внеску в розвиток теорії і практики відповідної науки. наш історико-педагогічний матеріал розглядається як теоретико-методологічний компонент, що здатний активно впливати на сучасний процес формування нових технологій. Можливості такого впливу пояснюються кількома чинниками, якими є, наприклад, високий рівень узагальнення минулого позитивного досвіду, наявність оригінальних методик навчання, створення умов, щоб діяти за принципом асоціації та ін. Крім цього, останні відкриття екологів і валеологів, філософів, природознавців, майже всіх галузей науки дають в руки педагога таку корисну інформацію, яка здатна діагностувати майбутні події та запобігати переважної більшості небажаних з допомогою педагогічних засобів.

Важливим компонентом сучасних технологій виховання є оволодіння вчителем системою інформаційних даних про нові галузі науки, особливо педагогічної. До них можна віднести такі її напрямки, як: теологія педагогіки, онтопедагогіка, інвайроментальна педагогіка, акмеологічна педагогіка. та ін.

Культура мовленнєвої діяльності має своїм завданням дослідження самої сутності процесу взаємодії особистості з довкіллям природним,

соціальним, культурно-історичним. Ідея К. Юнга щодо архетипу використана нами для тлумачення сучасного розуміння. А спираючись на відкриття В.І. Вернадського про ноосферу, місце і значення світогляду як «моноліту життя», який формується не тільки вчинками, ділами, але й людськими відносинами, взаємовідносинами, думками, почуттями, стає зрозуміло, що сутність довкілля є набагато вужчим поняттям, ніж інвайроменталізм. Поняття інвайроентальна педагогіка виходить за рамки того наукового поля, яке називає наш опонент. Довкілля – це конкретне оточення, а інвайроменталізм – це цілий світ (Земля, атмосфера, ноосфера, біосфера, ноосфера, космос і т. д.).

При розгляді поняття педагогічна культура, провідним елементом якої є майстерність говорити, слухати, можна використовувати в численних випадках систему засобів і прийомів праці з акторами К.С. Станіславського. Методика її використання будується на таких принципах, які стають елементами педагогічної технології, якими є:

- створення власного іміджу й зміна його у відповідності до педагогічних завдань чи певних обставин;
- використання можливостей костюму для підкреслення переваг своєї фігури, настрою, намірів, переваг своєї постаті взагалі;
- оволодіння посмішкою. Усміхнене обличчя як перепустка до класу;
- легкість ходи і опанування красивою поставою;
- оволодіння технікою голосу; пошук власного тембру звучання голосу; зміна звучання голосу в залежності від настрою і поведінки класу;
- опанування магією погляду, впливу на загальний настрій класу;
- прямий і боковий погляди, недоліки й переваги кожного з них;
- вибір костюму й зміна аксесуарів у залежності від місця, часу, оточення;
- визначеність педагогічних завдань і зверх завдань – це те, що традиційно в педагогіці називається постановкою мети уроку, виховного заходу;
- можливість (право) помилки і діалектичність її усунення;
- сміливість визнання і уміння брати на себе відповідальність;
- ставлення учителя до моди;

- комунікабельність педагога;
- право на творчість.

Маючи на увазі надзвичайно широку інтегрованість навчально-виховного процесу, нами для визначення сутності педагогічної культури запозичувались елементи дипломатії, знання екології, права, культури мови, народної педагогіки, інформації про мовознавчі закони театральної педагогіки та ін.

Використовуючи літературу не тільки педагогічну, але й філософську, медичну, психологічну, теологічну, мовознавчу та ін. ми пропонуємо сутність культури мовленнєвої діяльності розглядати з погляду входження в нього таких (тісно між собою поєднаних) складників, як:

- особистісна морально-духовна культура, що спирається на систему наукових, світоглядних знань;

- озброєність інформацією про світ, людину в ньому та знання законів і закономірностей свого навчального предмета, уміння використовувати навчально-розвивальними й виховними можливостями навчальної дисципліни через мову;

- оволодіння технікою і технологією міжособистісних виховуючи і виховних відносин, в яких спілкування і комунікація, уміння постійно забезпечувати гармонізацію і злагоду в учнівському колективі та готувати вихованців до правильного вибору поведінки, який би забезпечував успіх і залишок у житті.

Провідним елементом перерахованих складників є слово, мова, голос. У зв'язку з цим нами пропонується тлумачити культуру мовленнєвої діяльності як основний шлях навчально-виховної роботи в школі, ВНЗ, виробництві морально-духовних і мистецтвознавчих (художньої літератури) цінностей.

Культура (лат. cultura) – обробіток, догляд, шанування, виховання, освіта, розвиток) – система програм людської діяльності, поведінки і спілкування людини для зміни та удосконалення суспільного життя в усіх його основних виявах.

Як термін у філософії, історії, педагогіці поняття «мовленнєвої культури» набуло поширення з 2-ї половини XVIII ст. як особливий аспект життя суспільства в царині здійснення людської діяльності,

як показник відмінності людського життя від життя тваринного світу. Виникає кілька напрямів у розробці проблем культури в історичній площині:

- розвитку розумових і дослідних ремісничих начал людини за висхідними параметрами від менш до більш досконалого (ранній, середній і пізній);

- удосконалення духовних, тілесних, душевних сил і здібностей людини.

В усі часи розвитку людської цивілізації проблеми мовленнєвої культури мали першочергове значення. Передусім тому, що мовленнєва культура завжди була могутнім чинником соціального розвитку. Вона відбивала якісну характеристику суспільного життя, уособлювала в собі специфічний спосіб розвитку людської життєдіяльності, зафіксований в результатах діяльності, в системі соціальних норм. Головне у змісті мовленнєвої культури – не речі, а людина, суспільство. Усі різноманітні види культури – виробництва, управління, політики, міжособистісних стосунків – утворюють єдине ціле як форми існування та розвитку людської природи та суспільства. Мовленнєва культура пронизує всі напрямки людської життєдіяльності – від основ матеріального виробництва і людських потреб до найвеличніших виявів людської творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 140 с.
2. Нечепоренко Л.С. Воспитание личности. (Путь к профессиональному успеху). Спецкурс для студентов, аспирантов. – Харьков: ХНУ, 2012. – 28 с.
3. Нечепоренко Л.С. / науковий керівник авторського колективу / Педагогічна культура. – Харків: ХДУ, 1993. – 145 с.
4. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність. Монографія. Харків: Видавничий центр ХНУ, 2009. – 276 с.
5. Нечепоренко Л.С. Педагогічні технології виховання. спецкурс. – Х.: ХНУ, 2005. – 24 с.
6. Нечепоренко М.В. Емоційно-вольова культура студента / Монографія. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 180 с.

7. Нечепоренко М.В. Формування естетичної культури студентів класичних університетів / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – Х.: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2005. – 23 с.

УДК 371. 31

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Маренич І.І., Тесленко О.В., Черничко, В.В.

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харківська загальноосвітня середня школа №104 II-III ступенів*

У статті йдеться про необхідність реалізації комплексу освітніх і виховних завдань на уроці рідної мови згідно з вимогами чинної концепції мовної освіти; підкреслюється необхідність гармонійного поєднання усіх аспектів навчання мови; визначаються завдання вчителя в реалізації комунікативної змістової лінії; пропонуються завдання і вправи з розвитку зв'язного мовлення молодших школярів.

Ключові слова: виховний аспект, комунікативні навички, розвивальні цілі уроку, комунікативно-ситуативні вправи.

ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Маренич И.И., Тесленко О.В., Черничко В.В.

В статье речь идет о необходимости реализации комплекса образовательных и воспитательных задач на уроке родного языка согласно требований современной концепции языкового образования; подчеркивается необходимость гармоничного сочетания всех аспектов обучения языку; определяются задачи учителя в реализации коммуникативной смысловой линии; предлагаются задания и упражнения по развитию связной речи младших школьников.

Ключевые слова: воспитательный аспект, коммуникативные навыки, развивающие цели урока, коммуникативно-ситуативные упражнения.

FORMATION OF COMMUNICATIVE SKILLS IN PRIMAR SCOOOL CHILDREN

Marenich I.I., Teslenko O.V., Chernichko V.V.

The article focuses on the need to implement a set of educational and training problems in the classroom according to the requirements of the native language of the modern concept of language education, emphasizes the need for a harmonious combination of all aspects of language learning, the tasks for teachers to implement communicative sense line; offered assignments and exercises to develop coherent speech of younger schoolchildren.

Keywords: educational aspect, communication skills, developing lesson objectives, communicative and situational exercises.

Сьогодні вимагає від випускника школи не лише знань, але й достатнього рівня життєво необхідних компетентностей, таких особистісних якостей, які допоможуть знайти своє місце в житті, визначитися з колом власних інтересів, уподобань, стати активним членом суспільства.

Упровадження нових Державних стандартів початкової загальної середньої освіти і базової, повної загальної середньої освіти, зміни в суспільному житті і свідомості вимагають від педагогів пошуку нових шляхів організації навчання школярів, які б забезпечили розвиток інноваційної особистості, здатної до життєтворчості та самореалізації в нових соціальних умовах. Провідною метою навчання і виховання є формування цілісної, життєво активної особистості, здатної пізнавати себе і світ, розвиватися і вдосконалюватися, ефективно взаємодіяти з іншими людьми і соціальним середовищем, до якого вона належить. Виховання і навчання цілеспрямовано впливають на розвиток особистості дитини, сприяють розвитку фізичних і природних здібностей, психічному, інтелектуальному, творчому вдосконаленню особистості.

Мета статті: представити досвід роботи педагогів ХЗОШ №104 щодо навчання молодших школярів та учнів 5-6 класів побудови зв'язних висловлювань на уроках рідної мови. Ця робота ґрунтується на реалізації принципу наступності у навчанні в початковій та основній школі.

Навчання рідної мови у початковій школі на уроках рідної мови полягає не лише в опануванні грамоти, а й у мовленнєвому розвитку учнів – умінь висловлюватися в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення.

Саме уроки рідної мови, особливо заняття з розвитку зв'язного мовлення, покликанні прищеплювати школярам високі моральні якості, виховувати ці ціннісні ставлення, формувати громадянську активність.

Під час формування комунікативних навичок учнів початкової, основної школи (5-6 класи) дитина вчиться навичкам розуміння інших людей і себе.

У спілкуванні як формі взаємодії вона засвоює різні види поведінки, визначає своє місце в колективі. Розвиток мовлення має набути статусу провідного навчання у загальноосвітній школі, зокрема в її початковій ланці. У структурі Державного стандарту марно на перший план виведено комунікативну змістову лінію, коли результатом навчання відповідно до цієї лінії є сформовані в учнів вміння і навички ставити запитання, слухати, розуміти, говорити, давати аргументовану відповідь, правильно висловлювати власні думки, складати усні й письмові висловлювання. М. Вашуленко зазначає, що мовленнєва особистість – це людина, яку розглядаємо з точки зору її готовності виконувати мовленнєві дії, вона може використовувати знання з мови [1]. На думку М. Пентилюк, розпочинати роботу з формування в учнів комунікативних навичок, умінь розв'язувати мовленнєві завдання з метою оволодіння спілкуванням необхідно з початкових класів, оскільки саме в початковій школі закладаються основи комунікативного виховання особистості [4]. Л.О. Варзацька пропонує розглядати рідну мову й мовлення у взаємозв'язку для забезпечення навчання молодших школярів побудови зв'язних висловлювань [2].

Керуючись технологією особистісно орієнтованого навчання, необхідно забезпечувати психологічний клімат уроку, благополучний

емоційний стан учнів, що сприятиме успішній реалізації завдань формування комунікативних умінь учнів початкової школи і учнів 5-6 класів, не забувати про реалізацію принципу наступності. На уроках рідної мови вчителі повинні добирати такі методи, прийоми роботи, які б забезпечували сприйняття навчального матеріалу не лише розумом, а й серцем, намагатися відчувати живу картину, перейнятися почуттям й уміти висловити власні думки про почуте, побачене. Отож, формування комунікативних навичок молодших школярів і учнів 5-6 класів необхідно поєднувати разом із мовленнєвою діяльністю, формуванням мовних умінь на уроках рідної мови. Учні повинні вчитися висловлювати власну думку, збагачувати свій словниковий запас, набувати умінь добирати найбільш влучні слова, використовувати синоніми, антоніми, фразеологізми.

Державним стандартом початкової загальної середньої освіти визначено структуру змісту початкової освіти, який ґрунтується на принципах науковості, доступності, перспективності, полікультурності, взаємозв'язку навчання й виховання й розвитку особистості дитини [4]. Освітніми результатами з мовної освіти є повноцінні читальні, мовленнєві вміння, здатність до творчого самовираження. Учні на уроках рідної мови мають опановувати ключовими компетентностями: освітня, загальнокультурна, інформаційно-комунікативна, здоров'язбережувальна, громадянська, соціальна, які формуються на міжпредметній основі.

Вже у початковій школі на уроках рідної мови в учнів формуються загальномовленнєві навички за принципом «від простого до складнішого», а саме: говорити в належному темпі, дотримуючись інтонування, визначати головне в тексті, знаходити і пояснювати причинно-наслідкові зв'язки, виділяти нові факти, розпізнавати невідоме, переказувати прочитане, ставити запитання до тексту, виконувати навчальні творчі завдання [4].

Зважаючи, що роль рідної мови в нашому суспільстві значно зросла, мовна і мовленнєва компетенції учнів 5-6 класів ґрунтуються на комунікативній функції мови, яка забезпечує мовленнєву діяльність, впливає на духовний розвиток. Комунікація, або спілкування людей, відбувається у процесі мовленнєвої діяльності. Основною метою мов-

ної освіти має бути навчання легко і вільно спілкуватися рідною (державною) мовою. Сучасний учитель повинен навчити учнів давати відповіді на запитання: *Чому я спілкуюся?* Це необхідно для розуміння учнями суті і потреби спілкування, висловлення свого ставлення, з'ясування ставлення інших, уміння вибирати адресата спілкування, мету спілкування.

У навчальній програмі для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою 1-4 класи, яка розроблена відповідно до державного стандарту початково-загальної освіти, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462 з української мови зміст навчального матеріалу розподілено за змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною з метою формування предметних компетентностей. Виконання державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів має здійснюватись інтегровано впродовж року. Навчальною програмою передбачено роботу учнів з текстом, створення усних і письмових висловлювань, ознайомлення зі словами-назвами предметів, ознак, явищ, поділ тексту на речення, речення – на слова, засвоєння значення, вимови і написання слів типу: *загадка, квартира, посередині, подруга, танок, новий, олень*. Основні мовні одиниці, з якими знайомляться учні початкової школи, «звуки і букви», «слово», «речення», «текст». Вони отримують уявлення про мову як засіб людського спілкування, про поповнення мови новими словами, ознайомлюються зі словами ввічливості, словами-звертаннями.

Вчителям доцільно добирати приклади із життєвих ситуацій, із урахуванням ціннісних орієнтацій учнів для розв'язування комунікативно-ситуативних завдань, звертати увагу на те, що є цікавим, цінним для учнів початкової школи, 5-6-х класів (різних вікових груп). Відомо, що вони насамперед виражають своє ставлення до того, що їх цікавить.

Для учнів початкової школи цікавим і корисним є виконання тренувальних вправ та мовних ситуацій, що сприяють розвитку комунікативних умінь та мовленнєвої культури типу: телефонна розмова, де використано парну форму навчання та діалог; добір слів «Хто більше?», прикметників до іменників, наприклад, *«весна» – радісна, тепла, рання, квітуча*, – написання твору з використанням опорних слів і сло-

восполучень (*Закінчилась...зима. Настали...дні...світить...сонечко. Виткнулись із землі... На деревах з'явилося... Зацвіли перші...*), добирання заголовків до віршів. Під час проведення хвилинок каліграфії за допомогою методів бесіди та спостереження за мовним явищем можна поповнити словниковий запас учнів новими словами. Наприклад: *Запишіть слово «квітень»: розбийте його на буквособолучення. Як у народі називають квітень? (цвітень, красень, водолій, лелечик). Як ви вважаєте, чому? Аргументуйте. Доберіть до слова «квітень» споріднені слова. Складіть речення* [3].

Виконання завдань такого типу сприяє поетапному формуванню в учнів комунікативних навичок. Весною чи восени доцільно провести урок розвитку мовлення «Квітковий вернісаж». Метод бесіди за запитаннями допомагає послідовному розвитку думок учнів. Наприклад: *Яку квітку описуватимеш? Коли вона цвіте? Які в неї пелюстки, колір, стебло, листя? Чим подобається тобі ця квітка?*

Або «Улюблена пора року»: *Яку пору року будеш описувати? Чому саме її? Що є характерним для неї? Які у тебе виникли асоціації?*

Чи «Пісні мого краю»: *Чим подобається тобі українська пісня? Яку з них ти знаєш? Про що в ній ідеться? Хто її автор? Що можеш про нього розповісти?*

Роботу з виконання комунікативно-ситуативних вправ необхідно продовжувати і в основній школі на уроках рідної мови, що також передбачено новим Державним стандартом базової загальної середньої освіти.

Отже, опанування мовленнєвими навичками здійснюється у процесі навчання мови на комунікативній основі, що включає слухання, говоріння, читання і письмо. Саме ця мовленнєва діяльність має бути покладена в основу навчання рідної мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання // Початкова школа. – 2001. – №1. – С.11 – 14.
2. Варзацька Л.О. Взаємопов'язане навчання мови й мовлення на основі тексту. – К., 1986. – 103 с.

3. Дідук Г.І. Українська мова. Лінгвостилістичні та комунікативно-ситуативні вправи (5–7 класи). – Тернопіль, 2004. – 80 с.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти. – К., 2011.
5. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – К., 2012.
6. Пентиліук М.І. Основні аспекти навчання рідної мови // Початкова школа. – 1987. – № 7. – С.16 – 19.

УДК 378:37.0134:37.036

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА КУЛЬТУРА СТУДЕНТІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Нечепоренко М.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто роль і значення емоційно-вольової культури особистості студента з погляду підготовки його до майбутньої професійної діяльності. Подано обґрунтовану систему принципів і прийомів впливу на емоційно-вольовий компонент особистості з метою його професійно-педагогічної підготовки до злагодженої, узгодженої діяльності з учнями і батьками.

Ключові слова: емоційно-вольова культура, естетичне виховання, морально-естетичне виховання.

ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВАЯ КУЛЬТУРА СТУДЕНТОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Нечепоренко М.В.

В статье рассмотрены роль и значение эмоционально-волевой культуры личности студента с точки зрения подготовки его к будущей профессиональной деятельности. Подано обоснованную систему принципов и приемов воздействия на эмоционально-волевой компонент личности с целью его профессионально-педагогической подготовки к слаженной, согласованной деятельности с учащимися и родителями.

Ключевые слова: эмоционально-волевая культура, эстетическое воспитание, морально-эстетическое воспитание.

EMOTIONAL AND VOLITIONAL CULTURE OF STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Necheporenko M. V.

The author suggests a new system of pedagogical conditions providing for the development the required level of students' sound ecological and emotion in the process of education the system has been developed to be applied for elementary level teacher's training. The contents, components and the strategy for students' sound ecological outlook development have been determined.

Keywords: educational values, determinants, educational thought, educational heritage.

Проблема засвоєння духовних цінностей народу з метою посилення морального й фізичного виховання та формування емоційно-вольової й естетичної, фізичної культури студентів класичних університетів на даному етапі набуває державного значення. Сьогодні переважна більшість офіційних документів таких, як: Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Указ Президента «Про основні напрями реформування професійної освіти в Україні», Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, «Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти», «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» питання загального, фізичного, морально-естетичного виховання і формування загальної особистісної культури визнаються винятково важливими та стають наскрізними завданнями реформування середньої і вищої школи. Підготовка національних кадрів стає завданням державного й міжнародного значення. А тому що Україна лише два десятиліття є незалежною і суверенною країною, то і всі питання її розвитку та входження до міжнародної спільноти цивілізованого світу розв'язуються своїм самотутнім шляхом. В той же час Україна має велику й цікаву історію, а її народ є од-

ним із найдавніших, тому й історія розвитку культури, мистецтва, мови, мовленнєвої культури, а також педагогіка та методика формування емоційно-вольової і естетичної культури студентів має свою специфіку. А тому що сучасний стан соціальних відносин захопив потік насильницьких та деструктивних процесів з відповідним їх відтворенням у творах масового мистецтва, морально-духовне виховання та формування загальної культури є питанням таким же актуальним і важливим, як і створення матеріальних цінностей України.

У філософських ідеях Сократа, Платона, Аристотеля можна знайти роздуми про силу й красу, прекрасне і потворне в реальному світі та творах людського розуму. Так, наприклад, Платон вважав, що людську діяльність прекрасною робить ідея, яку можна пізнати та збагнути тільки розумом. А учень і послідовник Платона Аристотель вважав, що прекрасне існує в навколишньому світі, а найвищим вираженням і носієм є людина. В живій і неживій природі можна знайти прекрасне. Цінним є намагання Аристотеля розширити емоційно-естетичне на діяльність людини, на моральні його засади. Мета доброчинності, на думку Аристотеля, – це прекрасне. Він визначає, що естетичне вдосконалення людини є шляхом до досконалості. Мета діяльності в філософії Аристотеля полягає в пошуках досконалості, а у Канта знаходимо відповідь, що тільки прекрасні цілі, завдання, мета ведуть до досконалості і що виникає тільки під впливом краси й прекрасного. Гегель же в своїй «Естетиці» її предметом визначає царство прекрасного, художню творчість. Красу мистецтва він ставить вище реального життя, тоді як М.Г. Чернишевський називає джерелом і сутністю краси – саме життя і все, що нагадує його.

Водночас у добу Середньовіччя все яскравішою стає думка про раціональну сутність прекрасного. Спіноза, Декарт, Лейбниц поставили почуттєві процеси в залежність від раціонального. З'явилося цікаве вчення, що увійшло в історію за назвою класицизм. Суть його полягає в тому, щоб довести, що краса в світі існує і створюється розумним духом, який є вічним та незмінним. Піднесеність духовності, фантазія протиставляються дисципліні творчості, суворому дотриманню естетичних законів і правил. Спрямовуюча роль розуму, на думку

Буало, повинна домінувати і в композиції, і в співвідношенні частин твору один до одного.

Досить складним є питання щодо істинності одного з напрямків та заперечення усіх інших. Емоційно-вольові та естетичні почуття, досвід відносин особистості зі світом прекрасного є таким безмежним, різним за характером сприйняття і оцінки, що в кожен даний момент життя він може змінюватись. Враховуючи відомі нам підходи до даної теми та шукаючи позитивне в кожному з них, ми вважаємо, що сьогодні завдання стоїть так: розв'язати питання у такий спосіб, щоб по-перше, визначити найбільш загальні педагогічні умови засвоєння емоційно-естетичних знань та формування умінь, а, по-друге, намагатись озброїти студентів класичних університетів загальним підходом до відбору педагогічних технологій щодо впровадження основ культури повсякденного життя у досвід навчально-виховної діяльності освітньої установи.

Матеріалістичні позиції французьких просвітителів Д. Дідро, К.А. Гельвеція, Ж.-Ж. Руссо, які розвивали сенсуалістичні ідеї, починали втілюватись у сентиментальних творах мистецтва. Для нас є цікавими й корисними ідеї захоплення благородством дій і помислів, які є безцінними для педагогічної практики, бо дають підстави для визнання високості емоційно-почуттєвого ставлення до світу та уважного й поблажливого ставлення до кожної особи.

XIX століття взагалі можна вважати піком розквіту літератури, мистецтва й культури в світі, а особливо в Росії, до складу якої входила тоді Україна. Імена російських та українських революціонерів-демократів є не тільки символами боротьби за рівні права для усіх громадян, а й взірцями зразків служіння батьківщині, народу, справі виховання дітей і дорослих кращими творами мистецького й публіцистичного характеру.

З шаленою енергією проповідуються ідеї краси, доброчинності, громадянськості. В потоці друкованих праць морально-естетичні ідеали посідають не останнє місце, а іноді ставляться на одне з перших, як це було, скажімо, у В.Г. Белінського. Почуття вишуканості (рос. «чувство изящного») на думку В. Белінського, як важливого елементу людяності, належить розвивати з наймолодшого віку. Почуття витонченості є

умовою людської гідності. Тільки з ним можливий розум. Тільки з ним учений піднімається до світової ідеї, розуміє природу та явища в їх єдності; тільки з ним громадянин може принести в жертву вітчизні і свої особисті надії, і свої власні вигоди; тільки з ним людина може зробити із життя подвиг і не прогнутись під його вагою. Без нього, без цього почуття, немає генія, хисту, розуму, залишається банальний, «здоровий глузд», необхідний для домашнього обіходу життя, для дрібних розрахунків егоїзму. Хто відгукується на одну танцювальну музику, відкликається не серцем, а ногами, чию душу не хвилює музика, хто бачить у картині галантерейну річ, придатну для прибирання кімнати й захоплюється тільки її оздобленням; хто не полюбив поезії змолоду; хто вбачає у драмі тільки театральну п'єсу, а в романі казку, придатну для заняття від нудьги, той не є людиною...».

Глибока емоційна оцінка значення емоційно-естетичного почуття, що його дав В.Г. Белінський, є справедливою і художньо насиченою: у ній дійсно втілюється універсальний характер і розуміння загального впливу на всю діяльність людини.

Неперевершеною залишається позиція М.Г. Чернишевського (3), яку він запропонував у дисертації «Естетичні відношення мистецтва до дійсності» (1855 р.). Він визначив, що самою сутністю прекрасного є життя. Він відстоює позиції про те, що прекрасне задовольняє людину, а все, що є потворним і трагічним, то є для неї жахливим, небажаним, шкідливим. Із усього, що оточує людину, її захоплює і зміцнює те, що допомагає зміцнити, прикрасити, продовжити життя та мати задоволення.

Емоційно-почуттєвий характер прекрасного продовжував надихати та хвилювати вчених і мистецтвознавців у наступні роки й століття. Проблема емоційно-вольового естетичного виховання та формування загальної культури належать до того кола питань, які всіх цікавлять, бо вони є корисними й бажаними, а результати впливу бувають тільки позитивними, бо вони торкаються самого життя. У літературних джерелах представлені різні аспекти проблеми: від роздумів, що є прекрасне, як його пізнати та аж до практичного розв'язання того, щоб зробити буття і життя не просто заможним, а й прекрасним, красивим, від якого завжди можна відчувати насолоду. Другий аспект торкається кола пи-

тань педагогіки: навчання, виховання, уміння жити за законами краси та мати від того втіху й насолоду, а в світі забезпечувати мир та злагоду між людьми, народами, між природою і цивілізацією.

Із кола авторів XX століття, які розглядали практичний напрямок емоційно-вольового й морально-естетичного виховання розв'язувалися реально його завдання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка (4) і В.О. Сухомлинського (5). Обидва автори, хоч і досліджували навчання і організацію життєдіяльності вихованців у різних соціально-побутових умовах, але стояли на спільних позиціях, а саме: шукали теоретичні засади та створювали реальні педагогічні умови для розвитку естетичного сприйняття світу, естетичного смаку й культури поведінки. В педагогічній системі А.С. Макаренка всі позиції пов'язані ідеєю краси: красивий вихователь, красивий вчинок, зовні красивий колектив, у якому всім приємно жити. Навіть вимогливість, пред'явлення покарань він обґрунтовує педагогічним законом про якнайбільшу повагу до вихованця. І в усіх випадках педагогічної діяльності існує неписане правило: учитель повинен володіти добре поставленим голосом, відповідною мімікою, красивими манерами, бути вольовою людиною, дисциплінованим і стриманим. Вимога А.С. Макаренка щодо пошуку гармонії в усіх видах педагогічної діяльності є ознакою високого рівня його емоційно-вольової і естетичної освіченості та вихованості. В.О. Сухомлинський писав: «Я домагався, щоб діти вбачали в праці джерело духовної радості. Хай людина працює не тільки для того, щоб добувати хліб і одяг, збудувати житло, але й для того, щоб поруч з його оселею цвіли квіти, які б приносили радість і йому, і людям, щоб уже в дитинстві людина трудилась для радості». Величезна сила праці, діяльності, спрямованої на створення матеріальних і духовних цінностей, дає високий морально-естетичний ефект: праця дійсно переростає у красу. Такий же аспект естетизації трудової діяльності теоретично обґрунтував і практично перевірів А.С. Макаренко. Він працював з іншим контингентом дітей і молоді – правопорушниками. Але красою праці, трудової діяльності й прекрасним своїм ставленням до дітей переконав, переломив свідомість неповнолітніх занехаяних дітей на бік красивого життя. Його педагогічна концепція щодо форми, зовнішнього вигляду колективу й приміщення, уміння красиво стояти, ходити,

говорити стала міцним підґрунтям для конкретної виховної перемоги. Питання вольової культури педагогіки розв'язувались з погляду побудови розумного розпорядку та режиму праці й відпочинку молоді. Прикладом такого підходу є навчальний досвід С.Т. Швацького в його «Школі радості», А.С. Макаренка в колоніях неповнолітніх, результати роботи яких представлено в педагогічній поемі, О.В. Сухомлинського з його любов'ю до дітей, про що яскраво написано в «Павлишській середній школі», переможне навчання В.Ф. Шаталова в його публікаціях «Куда и как исчезли тройки» та ін. Педагогіка співробітництва заснована на засадах високої емоційно-вольової культури вчителів, керівників шкіл.

Актуальними є ідеї С.Т. Шацького, який поєднував навчання, трудове виховання з емоційним розвитком особистості, вимагаючи, щоб усі сфери життя людини були пронизані естетичним елементом та щоб кожен був готовим до яскравого забарвлення життя.

В сучасних умовах продовжується вивчення, розробка нових ідей емоційно-вольового виховання та впровадження результатів у процес емоційно-вольового формування особистості такими авторами, як: В. Андрущенко, В. Бутенко, М. Верб, П.А. Гончарук, М. Лейзеров, А. Щербо, О. Рудницька, Л. Коваль, Ю.Є. Юцевич, С.І. Мельничук, Д.Б. Кабалецьким, Н.І. Киященко, Б.Т. Ліхачовим, Б.Н. Неменським, Ю.О. Лукіним, Є.С. Громовим, А.В. Луначарським, О.В. Лармінім, Л.П. Печко, О.В. Раппопортом, С. Сисоєвою, В.К. Скатерщиковим, О.А. Федій, Г.В. Шевченко та ін. І вже в новий період, коли Україна стала самостійною державою дослідження теми естетичного виховання продовжується.

В останнє десятиліття підготовлено й захищено дисертаційні роботи В.Г. Бутенко, Т.В. Гузій, І.Є. Зайцевої, О.І. Ігнатович, Я. Сопіної, Н.В. Тарапака, які містять аналіз окремих актуальних питань формування естетичного смаку й загальної культури. В них подано аналіз різних аспектів естетичного виховання, починаючи від етапу емоційно-почуттєвого сприйняття світу й мистецтва та завершуючи тлумаченням сутності таких понять, як емоційно-вольова, морально-духовна, естетична культура вчителя й професіонала.

Практика емоційно-вольового й естетичного виховання у діяльності В. Сухомлинського й А. Макаренка, сучасних шкіл та університетів, теоретичне узагальнення їх результатів науковцями створюють певну систему виховання, яка стала реальним утіленням переважної більшості прогресивних ідей щодо емоційно-почуттєвого розвитку вихованців.

Ознайомлення з літературними джерелами з теми відбувається через опрацювання не тільки тих робіт, що містили у своїх назвах поняття «емоції, воля», а й суміжних з ними. Такими були праці про підготовку і виховання вчителя взагалі, про місце і значення мистецтва у розв'язанні питань освіти та дослідження проблеми культури, культурологічних засад навчально-виховного процесу. Під впливом прочитаного і складалася концепція формування загальної емоційно-вольової і естетичної культури майбутнього вчителя з класичною університетською освітою. Така проблема досі не була темою спеціального вивчення. Вона стала основою даного дослідження, яке розбудовувалося на результатах спостереження, навчання, виховання й освіти студентів класичних університетів, які обирали педагогічну діяльність своєю майбутньою професією.

Таким чином, позитивні емоційні стани підвищують працездатність та зменшують утомлюваність людини. Психологи відмічають, що навіть при високій втомі працівник набуває здатності продуктивно працювати при умові високих емоційних переживань. Позитивні емоції зміцнюють загальний тонус, породжують бажання працювати, домагатись успіху. В той же час негативні переживання (сум, страх, горе, гнів, розпач, ненависть) породжують такі зміни, що гальмують психічну активність (ділову, громадську) та призводять до погіршення діяльності, зниження працездатності. У зв'язку з цим і слід переконувати студентів у тому, що підтримка позитивних емоційних переживань – то є шлях до взаєморозуміння і успішної роботи всього класу, групи, колективу.

Зовнішні прояви емоцій вимагають від особи реагувати на них певним чином та мати на увазі можливість застереження від негативних переживань. І тут включається вольовий механізм, який допома-

гає упорядкуванню життєдіяльності, виконання необхідних трудових чи навчальних операцій.

Для педагога осмислити проблему емоційно-вольової культури означає підготовку його до адекватної реакції на прояви поведінки учнів. Надзвичайно складною є методика виховання дисциплінованості. Учнів дратують звукові зауваження: тихо! Мовчати, сидіти спокійно! Не крутитись!

І тут необмежені можливості емоційно-вольової культури й поведінки допомагають педагогу успішніше впливати на учнів. Прояви радості й задоволення через посмішку, засудження поведінки – сміхом, позою, гострим поглядом, різними формами міміки, пантоміміки.

Для вираження найбільш високих почуттів і емоцій людство створило різні види мистецтва: музику, художню літературу, скульптура, танок та ін. застосування творів мистецтва педагогом завжди допомагає формуванню високих почуттів, позитивних намірів, бажання до позитивної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрющенко В.П. Педагогічні умови формування готовності майбутніх вчителів до музично-естетичної діяльності: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04/ Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2000. – 20 с.
2. Белинский В.Г. Избранные педагогические сочинения. / Под. ред. А.Ф. Смирнова. – М.: Педагогика, 1982. – 288 с.
3. Бердяев Н.А. Самопознание. (Опыт философской автобиографии). – Москва: «Книга», 1991. – 447 с.
4. Бушелева Б.В. О культуре поведения. – М.: Знание, 1974. – 178 с.
5. Нечепоренко М. В. Емоційно-вольова культура студента / Монографія. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 180 с.
6. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність. Монографія. – Харків: ХНУ. 2009. – 22 с.
7. Верб М.А. Педагогические основы формирования эстетической культуры старших школьников: Учеб. пособие для студентов пед. институтов. – Л.: ЛГИПИ, 1980. – 80 с.

УДК 378.147.091.33-027.22:398.23

ГУМОР В АУДИТОРІЇ: ВИКОРИСТАННЯ ТА РІЗНОМАНІТНІСТЬ ФОРМ

Павлова Л.В., Сергєєва О.А.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Гумор у представленій статті розглядається як невід’ємна частина безпосередньої поведінки, що у свою чергу може сприяти більш ефективному навчанню студентів. Особлива увага приділяється впливу гумору на емоційний стан студентів і визначенню типів і форм гумору, які є найбільш прийнятними для використання в аудиторії.

Ключові слова: взаємовідносини, гумор, гуманістичний підхід, безпосередність, типи гумору, комунікація.

ЮМОР В АУДИТОРИИ: УПОТРЕБЛЕНИЕ И РАЗНООБРАЗИЕ ФОРМ

Павлова Л.В., Сергеева Е.А.

Юмор в представленной статье рассматривается как неотъемлемая часть непосредственного поведения в общении, что в свою очередь может способствовать более эффективному обучению студентов. Особое внимание в исследовании уделяется влиянию юмора на эмоциональное состояние студентов и выявлению типов и форм юмора, наиболее подходящих для употребления в аудитории.

Ключевые слова: взаимоотношения, юмор, гуманистический подход, непосредственность, типы юмора, коммуникация.

HUMOUR IN THE CLASSROOM: USAGE AND DIVERSITY OF FORMS

Pavlova L.V., Sergeyeva O.A.

In the article presented humour has been considered as an integrant part of immediacy behaviour during the process of communication that can facilitate more effective students' learning. Special attention has been paid

to the impact of humour on the emotional state of students and finding the types and forms of humour, most appropriate to be used in the classroom.

Keywords: interaction, humour, humanistic approach, immediacy, types of humour, communication.

Гумор й сміх – це універсальний аспект людського життя, що має місце у всіх його сферах і є властивим буквально кожній людині [12]. Це різновид психологічної гри, який включає соціальні, когнітивні і емоційні компоненти [5, с. 227]. Гумор може приймати різні форми і виконувати різноманітні психологічні функції. У середовищі однолітків гумор допомагає привернути до себе увагу; у робочому процесі за допомогою гумору ми можемо змінити виникаючу напругу у відносинах між колегами; в актах комунікації, які виникають у групі, гумор використовується для підвищення згуртованості, визначення соціальних кордонів, пом'якшення критичних стверджень; в аудиторії студенти часто використовують гумор для того, щоб добитися доброзичливого ставлення до себе з боку викладача. Іншими словами – це складне соціальне явище, яке торкається багатьох аспектів нашого повсякденного життя, у тому числі навчання у вищих навчальних закладах.

Метою нашого дослідження є встановити вплив гумору на процес викладання іноземних мов у вузі і визначити типи і форми гумору, які є найбільш прийнятними для використання в аудиторії.

Беззаперечно гумор може відігравати важливу роль і в навчальному процесі, особливо при викладанні іноземних мов, де гумор може використовуватися не тільки як стратегія для досягнення тих чи інших педагогічних цілей, а й може виступати об'єктом наукового дослідження в курсі іноземної мови на філологічному, психологічному, соціологічному та інших факультетах.

Проте роль гумору у навчанні набагато складніша, ніж це може здаватися на перший погляд. Як показують дослідження гумор у цій сфері перш за все слід розглядати, як форму міжособової комунікації, яка у свою чергу виступає основою ефективного процесу навчання [5, с. 401].

Викладання у вищих навчальних закладах довгий час розглядалося як процес, який вимагає від викладача насамперед оцінки змісту предмету, та пошук шляхів і методик його викладання. Загалом, раніше у викладачів не виникало потреби замислюватися над своїми взаємовідносинами зі студентами, як в аудиторії, так і за її межами. Проте численні дослідження і досвід роботи свідчить, що викладання повинно протікати у двох площинах: зміст предмета, який викладається, пошук ефективних методів викладання і формування та розвиток взаємовідносин між викладачем та студентом. Викладачі повинні вправно балансувати у цих двох площинах, для того щоб ефективно сприяти процесу засвоєння інформації [9].

Одним з основних аспектів комунікації, які сприяють успішному розвитку взаємовідносин між викладачем і студентом виступає безпосередність у спілкуванні. Безпосередність – це педагогічне поняття, яке визначає межу до якої викладач встановлює близькі стосунки зі студентами в протилежність збереженню дистанції і стриманості [6, р. 549].

Останнім часом безпосередність у спілкуванні виступає основним поняттям для опису і розуміння природи взаємовідносин «викладач – студент». Дослідження показують, що безпосередність у поведінці викладача, яка досягається за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації, полегшує студентам засвоєння матеріалу. Гумор і розмаїття його форм від «консервованих жартів», спонтанних розмовних жартів, іронії до ненавмисних смішних висловлювань і дій, беззаперечно виступає одним із таких засобів.

Зв'язок між безпосередністю у спілкуванні і гумором, який викладач використовує в аудиторії був визначений у ряді робіт закордонних дослідників, зокрема у роботах Gorham і Christophel [10]. Розглянувши якісну і кількісну відміну між тим як викладач використовує гумор і який вплив цей гумор має на аудиторію, вони звернули свою увагу на те, що певна кількість і тип гумору істотно впливають на процес навчання, хоча і не в такій мірі як безпосередність. Вони зазначили, що зв'язок з гумором, який використовує викладач і навчанням студентів можна краще зрозуміти, якщо розглядати гумор разом з таким поняттям, як безпосередність у спілкуванні.

Теоретичне обґрунтування зв'язку між використанням гумору, навчанням і безпосередністю у спілкуванні викладача зі студентами базується, як на властивості гумору привертати і утримувати увагу аудиторії, так і на властивості безпосередності створювати відчуття близькості між суб'єктами комунікації на основі вербальних і невербальних засобів [11]. І гумор, і безпосередність, як показує практика, однаково позитивно впливають на процес навчання і формування мотивації у студентів, а також сприяють позитивному оцінюванню викладання. І, навпаки, відсутність гумору і безпосередності в процесі навчання в аудиторії вважається джерелом демотивації у студентів [10].

Почуття гумору – це риса, яка притаманна психіці людини і є однією зі складових його емоційного розвитку [3]. Тому емоційне стимулювання є одним з методів активізації навчальної діяльності студентів. Емоції та воля є основними психічними феноменами, що впливають на характер учбової діяльності.

Залучення емоційного компоненту у навчальний процес є одним із аспектів «гуманістичного підходу». Наприкінці минулого сторіччя багато досліджень, особливо за кордоном, відзначали важливу і незаперечну роль цього підходу у викладанні іноземних мов, який розглядає студентів не лише як суб'єктів, що вивчають іноземну мову, а як психологічно складних індивідів в рамках соціально-культурних контекстів [7; 18].

Сучасна психологія відводить важливе місце емоційним процесам у механізмах розумової діяльності, вважаючи, що ці процеси не тільки супроводжують розумову діяльність, активізують чи стримують її розвиток, але й виявляються фундаментом активного функціонування сприйняття, розуміння, осмислення, уваги, пам'яті. Навчальна діяльність студента породжує цілий спектр емоційних переживань. Позитивні емоції, як відомо, тонізують роботу головного мозку, підвищують продуктивність когнітивних процесів, сприяють творчому підходу до вирішення різного роду проблем, а негативні пригнічують роботу головного мозку.

Гумор може беззаперечно виступати одним з джерел позитивних емоцій і засобом для створення позитивної та безпосередньої атмосфери на заняттях з іноземної мови. Вчасні жарти, потішні епізоди з життя,

кумедні випадки, пов'язані з матеріалом теми, сприяють формуванню психологічного клімату на занятті. Гумор не лише допомагає перебороти психологічний бар'єр, забезпечуючи інтерес до заняття, але може виступати засобом зняття напруження у стомлених слухачів і створює сприятливі умови для відпочинку та нової роботи мозку [1, с. 187].

Позитивна емоція радості, яка супроводжує гумор, заміщує відчуття тривоги, депресії чи гніву. Це дозволяє людині мислити глибше й творчо вирішувати проблеми [8]. Існують медичні докази того, що сміх, що, як правило, супроводжує гумор викликає не різкий, але досить глибокий струс всього організму, що призводить до розслаблення м'язів і дозволяє зняти напругу, що викликана стресом і негативними емоціями [2]. Таким чином гумор можна розглядати як важливий механізм регулювання емоцій, котрий може сприяти укріпленню психічного здоров'я студентів.

Умовно гумор, який використовується у повсякденному житті можна розділити на три категорії [5]. Всі три категорії можуть успішно функціонувати і в аудиторії.

1) Заздалегідь підготовлені гумористичні текстові матеріали (анекдоти, оповідання). Заздалегідь підготовлені гумористичні тексти використовуються викладачами іноземних мов для відпрацьовування різних аспектів мови: фонетики, лексики, граматики, аудіювання тощо. Як показують дослідження, використання гумору у навіть тестових завданнях сприймається більшістю студентів досить добре за умов, якщо гумор є позитивним і зрозумілим [13].

2) Спонтанний цілеспрямований розмовний гумор, який використовується в процесі спілкування і може бути вербальним і невербальним. До цього типу гумору відносяться анекдоти, забавні історії, гра слів, іронія тощо [16], які використовуються для емоційної розрядки в аудиторії.

3) Нецілеспрямований, або випадковий гумор [15] у свою чергу підрозділяється на фізичний і лінгвістичний типи. Як правило, випадковий гумор є результатом висловлювання або дії, які з самого початку не мали бути смішними. До випадкового гумору відносяться: неправильне написання, використання і вимова слів, випадкова перестановка звуків, або «спунерізми». В процесі викладання іноземних мов викла-

дачі і студенти майже кожного дня зустрічаються з подібними випадками гумору і як результат це безумовно може привернути увагу до певних мовних аспектів. Важливо зазначити, що інформація, яка подається в гумористичній манері запам'ятовується краще, чим інформація, яка подається серйозно. Тим самим така інформація полегшує процес когнітивного опрацювання, допомагаючи зберегти її у довготривалій пам'яті [17].

За стилем гумор можна поділити на чотири типи: два відносно-здорових, або адаптивних – аффіліативний та самостверджуючий, та два відносно-нездорових, або потенційно-шкідливих – агресивний та самопринижуючий.

Більшість експертів в області освіти рекомендують викладачам уникати використання агресивних форм гумору. Вживання подібного гумору дуже часто асоціюється з менш позитивними оцінками викладача студентами, що в свою чергу може призвести до їх демотивації. Але, як показують дослідження, незважаючи на те, що викладачі усвідомлюють потенційний ризик використання занадто агресивного гумору, все ж подразнювання і жарти, що до помилок студентів становить більше 10% від усього гумору, який має місце в аудиторії [18].

Проте слід зазначити, що гумор може відігравати важливу роль в процесі виховання. Недаремно говорять, що глузування проникає навіть через панцир черепахи [3]. Тому гумористичні зауваження, щодо поведінки студента, як в аудиторії так і за її межами, за певних умов, можуть бути цілком доречними.

Роль гумору в аудиторії складна і багатогранна. Різні типи гумору можуть бути використані викладачами не тільки для того, щоб проілюструвати навчальний матеріал, а й для того, щоб зробити заняття з іноземних мов більш цікавими, емоційно насиченими, безпосередніми і комфортними для вивчення іноземних мов, що в свою чергу формує і активізує у студентів пізнавальний інтерес й підвищує їх внутрішню мотивацію. З іншого боку використання в аудиторії агресивного гумору, націленого на студента, може призвести до зовсім протилежних наслідків. Окрім того, як показують дослідження, невміле використання гумору може відволікати увагу студентів від більш важливих моментів у ході навчання або викривляти отриману інформацію.

Таким чином, успіх у навчанні за допомогою гумору залежить від вміння ефективно використовувати доцільний тип гумору в належних умовах і в потрібний час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Витвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи / С.С. Витвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
2. Головаха Е.И. Психология человеческого взаимопонимания / Е.И. Головаха, Н.В. Панина. – К.: Издательство политической литературы Украины, 1989. – 190 с.
3. Лук А.Н. Эмоции и личность / А.Н. Лук. – М.: Издательство «Знание», 1982. – 175 с.
4. Мартин Р. Психология юмора / Р. Мартин; [перевод с англ.]. – Санкт-Петербург : Питер, 2009. – 478 с.
5. Andersen J.T. Teaching immediacy as a predictor of teacher effectiveness / J.T. Andersen // *Communication Year Book*. – New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1979. – P. 543 – 559.
6. Atkinson D. “Humanistic” approaches in the adult classroom: an effective reaction” / D. Atkinson // *ELT Journal*, 1989. – Vol. 43/4. – P. 268 – 273.
7. Fredrickson B.L. The role of positive emotions in positive psychology / B. L. Fredrickson // *American Psychologist*, 2001. – Vol. 55 (3). – P. 218 – 226.
8. Frymier A.B. A model of immediacy in the classroom / A.B. Frymier // *Communication Quarterly*, 1994. – Vol. 41. – P. 454 – 464.
9. Gorham J. The relationship of teachers’ use of humour in the classroom to immediacy and student learning / J. Gorham, D. M. Christophel // *Communication Education*, 1990. – Vol. 39. – P. 46 – 62.
10. Kelley D.H. Effects of immediacy on recall of information / D.H. Kelley, J. Gorham // *Communication Education*, 1988. – Vol. 37. – P. 198 – 207.
11. Lefcourt H.M. Humor: The psychology of living buoyantly / H.M. Lefcourt. – New York: Kluwer Academic, 2001. – 211 p.
12. McMorris R. Humour in educational testing: A review and discussion. / R. E. McMorris, R. A. Boothroyd, D. J. Pietrangelo // *Applied Measurement in Education*, 1997. – Vol. 10 (3). – P. 269 – 297.
13. Neulip J.W. An examination of the content of high school teachers’ humor in the classroom // *Communication Education*, 1991. – Vol. 40/4. – P. 343 – 355.
14. Nilsen A.P. Encyclopedia of 20th-century American humour. Phoenix / A.P. Nilsen, D. L. F. Nilsen. – AZ: Oryx Press, 2000.

15. Norrick N.R. Issues in conversational joking. / N.R. Norrick // Journal of pragmatics, 2003. – Vol. 55(9). – P. 1333 – 1359.
16. Oppliger P.A. Humour and learning: Communications and Emotions. / P. A. Oppliger. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2003. – P. 255 – 273.
17. Stevick E. Humanism In Language Teaching / E. Stevick – Oxford: Oxford University Press, 1990.

UCK74. 584

**THE ORETICAL ANALYSIS OF CURRENT TRENDS
OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL
UNIVERSITIES**

Ponomaryova H.F.

*Rector Municipal Establishment «Kharkov
Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkov
Regional Council, doctor of Philosophy, professor Academician
of international Academy of Pedagogical Education honored
educationalist of Ukrainian public education*

Summary. In the paper identified and analyzed urgent directions for managing of innovative development of pedagogical universities.

The author notes that such components of the educational system of Ukraine as the content of educational activities, staffing, teaching resources, material and technical base, evaluation and monitoring results should be reformed.

Keywords: management, innovative development, pedagogical universities.

Introduction. According to the project of development concept of the pedagogical education in Ukraine [3], the goal of development is to develop a system of teacher education based on national heritage of world importance and established European tradition could be ensure the formation of teachers who are able to implement innovative professional activities on democratic and humanistic principles, to implement educational policy as a priority function of the state, aimed at development and personal fulfillment, satisfaction of its educational, spiritual and cultural needs, as well as the need to be competitive in the labor market.

Formulation of the problem – to identify and analyze urgent directions for managing of innovative development of pedagogical universities.

Results. To implement the theoretical foundations of pedagogical universities development according to the concept of teacher education accreditation it is necessary to determine the conditions of management of innovative development of pedagogical universities. Among them are the main creative and innovative orientation of teachers, availability of complex criteria for evaluating the effectiveness of the management of innovative development of pedagogical universities; availabilities of a system of criteria for evaluating the quality of innovative development programs and their possible comparison that provides synergy process of developing and implementing an innovative model program development, that is to say comprehensive analysis of the impact innovative development programs for university teaching activities, and the use of most effective borrowed resources.

Among the means of the theoretical bases of management of innovative development of pedagogical universities the leading are: educational, scientific and methodical work of teachers, introduction of teaching experience, the introduction of information and communication technologies and the creation of information-educational environment, innovative programs of universities etc.

Determination of conditions of the theoretical foundations enables election forecasting trends managing of innovative development of pedagogical universities.

Accordingly, and taking into account the analysis of the trends and challenges of teacher education, the main prognostic fields of management

of innovative development of pedagogical universities were identified: changing conceptual frameworks of educational activities, modernization elements of the educational system, ensuring constant innovation in the educational system, the intensification of theoretical research development and their integration in the educational process, bringing the theoretical and methodological foundations of university governance according to the modern standards of education.

It should be noted that each Pedagogical University has the right to determine the direction of personal development, taking into account the peculiarities of the relationship of elements and components of their own educational system.

The first set of directions is ensuring of conceptual change in the content of educational activities that includes: compliance training content to the current legal documents; transition to a two-tier system of education - bachelor, master; training students in new perspective directions and specialties; formation of a humane environment and creating conditions for the development of tolerance students; introducing integrated training programs with universities in other countries and developing of joint educational programs and curricula; changing of priorities - from orientation to teaching profession to focus on versatility classical university; focusing on open university, network interaction with social partners, employers, and their inclusion in the system of education quality evaluation, orientation on participation of public organizations in the development of universities; increasing the curriculum content education; development of distance education; improving organizational culture and image of the institution; professional development of faculty, development of logistics, namely the construction of new buildings, equipment, multimedia classrooms, playgrounds, etc., improving monitoring and evaluation system efficiency: the system management of universities, quality education process as scientific research, etc., creating an effective system of management of functional structures of universities [1, 2, 5].

So, it should be reforming of the educational system components such as: the content of educational activities, staffing, teaching resources, material and technical base, evaluation and monitoring results.

Another direction is to modernization of elements of the educational system, which aims: completing the transition to credit transfer system; providing high quality training; combination of educational and research processes to enhance the professional competence of students; improving of diagnostic and corrective developing work with students; development of lectures and practical course for parents and teachers; meeting the interests of applicants, students, teachers, administrative staff, the public and others who are interested in the establishment; development of new forms of interaction with partners, including employers who participate in all areas of the university; providing systematic, organized, continuous feedback and monitoring for the educational environment and its impact on applicants and students, which will also reliably predict the results of the process of education and gradually adjust them [1, 6].

And as a consequence, it is required transformation of the educational system elements such as: modernization of marketing activities, modernization of the educational process, educational practices, the changing of science role in school, modernization of management universities

Predictive direction of continuous introduction of innovation in the educational system will include: the creation of conditions for the introduction of innovative products into the practice of universities; development of technology and techniques of distance education; the creation of scientific and methodological works based on teaching experience and innovative technologies; creating new educational products; introduction of innovative learning technologies, education; the transition to an introductory electronic testing; forming environment for innovative thinking and receptivity focus on attracting talented young professionals for teaching and research activities; creating conditions for effective practical use established IT infrastructure and application environment of Universities, IT technology in the educational process on the basis of monitoring the internal environment; the development of innovation infrastructure in universities, achieving full provision of electronic resources by media center opportunities, information and communication networks and access to funds global cultural values, analysis, information dissemination, information storage capacity; foreign and internal information, etc. [4].

Thus, it should be introduced the innovative methods and technologies, creating information-educational environment.

Considering the predictive direction of intensified scientific developments and their integration in the educational process of high school, it should be noted that it forwards in increasing the effectiveness of research; development of scientific infrastructure of research in school, combining research with the needs of employers; systematizing and generalizing the results of innovation; creating editorial center of scientific and methodological papers; development of copyright educational methods; transformation of scientific activity by a factor of innovative economic development of the region in particular and the whole Ukraine; maintaining existing and building new schools and universities strengthen their resource base, and as a result, should be changing role of science in educational establishment [6].

Management activities presents in all content are a sand aspects of the school, so according to there as on able subject of this study, the following predictor direction of university education system reforming is to bring the or etical and methodological foundations of university management to modern standards of education that includes: in creasing the role of collective bodies; changing gin the organizational structure; the development of collective management and empowerment of the relevant authority; the use of new approaches to the structure of government; in crease of autonomy for universities; upgrading the quality management system of the educational process; the modernization of university management; effective interaction management universities collegial bodies of the institution, and namely academic Council, which determines the strategy of universities creates organizational and scientific terms for successive system changes, provides analysis and control of the university; scientific-methodical council that directs the work on improving the professional competence of the faculty, the realization of creative potential of team of universities with the student government, which are aimed to addressing current issues vital educational society; engaging students in socially-sensitive activities; introduction of modern management techniques operational activities of the institution; improve the organizational and pedagogical models of functional structures

of the institution (regional associations, educational and scientific center of innovation development, etc.) [5].

So, it should be updated the management of university through integration management approaches, principles, functions and methods and changes in the organizational structure.

In this study as innovation in the management of pedagogical universities it is considered models that change the nature of education in the light of its content and quality of important characteristics as: harmonized driven innovation development; humanistic, personal orientation; variability; providing a high quality education and protection consumers of educational services; the nature of the interaction of the teacher and the student and their positions during the learning process; effective organization of the educational process, particularly with the use of modern information and telecommunication technologies.

Conclusions. With the implementation of predictive control directions of innovative development of pedagogical universities it must have been taken into account the principles of governance, namely the principle of harmonized managed innovative development; the principle of providing high quality education and consumer protection educational services; the principle of regular feedback from consumers of educational services; principle of organizational culture; the principle of openness university management; the principle of constant innovation of university administration; the principle of continuous development of university staff, because an experience implementing innovative projects of many companies in the world shows that good results are achieved under consideration such factors as: the establishment of clear and achievable goals; adequate planning activities; skills of team members; the system controls of the timing and results of operations; the quality of the performed tasks, measures to overcome resistance to change.

The development of management theory and practice innovative development of pedagogical universities under modern conditions of modernization of education management can become a driving force of the educational process, become a factor in the quality of national education at the time of entry into the single European and global space.

LITERATURE

1. G. Elnykova Scientific basis of general management education in the region / G. Elnykova. – Kharkiv: Krok, 1999. – 303 p.
2. V. Olyinyk Management by development of professional growth of teachers of vocational education in today's / V. Olyinyk; NAPNUkraine, University of management education. – K., 2009. – 112 p.
3. Bylaw of Cabinet of Ministers of Ukraine № 1722 from 27.08.2010 «On Approval of the Concept of State program implementation in the educational process of schools ICT “One hundred percent” until 2015 year» [Electronic Resource] – Mode of access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1722-2010> p.
4. A. Kharkivska The problem of building a system for managing innovative development of pedagogical universities and approach to its solution / A. Kharkivska // Bulletin of the Carpathian University. Pedagogy: Proc. Science. works / Ch. editor. V. Greshchuk etc. – 2011. – Publication XL, Ч. 2. – P. 122–127.
5. Cobayshi T. Open Educational Resources: Main Tendencies [Электронный ресурс] / Toshio Cobayshi // International Conference IIITE 2010. – St.Petersburg, 2010. – Режим доступа : <http://iite.unesco.org/conference2010/16November/session3/>.
6. E. Hrykov Academic organization: teach. important among. / E. Hrykov. – K.: Knowledge, 2006. – 365 p.

УДК 371.134

**ОРГАНІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ
З ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ**

Рідкозубова С.О.

*Харківський національний автомобільно-дорожній
університет*

У статті розкрито особливості організації індивідуальної роботи з іноземними студентами. Зазначено, що вивченню індивідуальності кожного студента, його національної приналежності допомагає створення навчально-мовленнєвих ситуацій, використання інформаційно-комунікативних технологій, стимулювання виконання індивідуальних домашніх завдань.

Ключові слова: індивідуальна робота, майбутні фахівці, вищий навчальний заклад, інформаційно-комунікаційні технології.

**ОРГАНИЗАЦИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ РАБОТЫ
С ИНОСТРАННЫМИ СТУДЕНТАМИ**

Ридкозубова С.А.

В статье раскрыты особенности организации индивидуальной работы с иностранными студентами. Отмечается, что изучению индивидуальности каждого студента, его национального прилежания помогает создание учебно-разговорных ситуаций, использование информационно-коммуникативных технологий, стимулирование выполнения домашних заданий.

Ключевые слова: индивидуальная работа, будущие специалисты, высшее учебное заведение, информационно-коммуникативные технологии.

ORGANIZATION OF PERSONAL WORK WITH FOREIGNSTUDENTS

Ridkozubova S.A.

The article reveals the features of the organization of individual work with foreign students. It is noted that the creation of educational and conversational situations, the use of information and communication technologies and the encouragement of doing homework help to study the individuality of each student, his national assiduosity.

Keywords: individual work, future specialists, institution of higher education, information and communication technologies.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. В умовах реалізації положень Болонської декларації особливої уваги заслуговує робота з іноземними студентами. Студенти, які приїжджають в Україну на навчання, опиняються в нових соціокультурних умовах, до яких вони не завжди готові. У вітчизняних вищих навчальних закладах навчаються студенти різних національностей і віросповідань. До того ж вступають у ВНЗ іноземні студенти з низьким рівнем володіння українською та російською мовами. Студенти іноземних країн потребують великої індивідуальної роботи з боку професорсько-викладацького складу, органів студентського самоуправління. В умовах індивідуалізації процесу навчання й виховання викладач як консультант й наставник має активізувати навчальну діяльність іноземних студентів, сприяти досягненню поставленої для кожного студента навчальної мети, враховуючи його індивідуальні можливості. Як свідчить досвід роботи у вищому технічному навчальному закладі, під час організації індивідуальної роботи з іноземними студентами створюється атмосфера співробітництва, взаємодії, захищеності та емоційної комфортності, як між студентами, так і між студентами і викладачем, яка позитивно впливає на якість професійної підготовки студентів. Отже, організація індивідуальної роботи з іноземними студентами є актуальною проблемою сучасної педагогіки навчання та виховання.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання відповідної проблеми, виокремлення її характеристика актуальних питань проблеми, яким присвячується стаття. Різні аспекти цієї проблеми висвітлювали: А. Алексюк, Б. Ананьєв, М. Бондаренко, Т. Васильєва, Л. Виготський, В. Вихрущ, В. Володько, С. Гончаренко, Н. Завієна, Ж. Ковалів, І. Костюк, В. Мерлін, О. Напрасна, В. Онишук, Т. Некрасова, С. Овчаров, М. Сосяк, Т. Труханова, І. Унт та багато інших. Так, учені Ю. Бойчук і Т. Шмоніна стверджують, що забезпечення якісної природничо-наукової підготовки іноземних студентів в Україні є можливим за умови розробки індивідуальних траєкторій навчання з урахуванням культурно-національних особливостей, базової освіти і рівнів мовної підготовки іноземних студентів [7, с. 46].

Формулювання мети (завдань) статті – розкрити особливості організації індивідуальної роботи з іноземними студентами.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням здобутих результатів. Індивідуальна робота з іноземними студентами – це така організація навчально-виховного процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності студентів, рівень розвитку їхніх здібностей до навчання. Завдяки можливості вибору індивідуального темпу навчання, індивідуалізації мети, змісту і засобів навчання, організації систематичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю студента і здійснення її корекції формується особистість майбутнього фахівця.

У роботі зі студентами-іноземцями важливим моментом є *вивчення індивідуальності* як «сукупності рис, що визначають самотність людини, її відмінність від інших людей; своєрідність психіки та особливості індивіда, її неповторність» [2, с.144]. Індивідуальність виявляється в рисах темпераменту, характеру, в специфіці інтересів, якостей перцептивних процесів і інтелекту, потреб і здібностей індивіда, в національній приналежності. Як відзначає Н. Верцинська, існують два основних об'єкта діагностики: вихованість учня й сформованість колективу, а їх вивчення проводиться одночасно, оскільки особистість виявляється в колективних відносинах [1].

Студенти Азербайджану, Туркменістану, Узбекистану не навчаються на підготовчому відділенні, а одразу вступають на перший курс за обраними спеціальностями. Незважаючи на різний рівень підготовки, такі студенти навчаються в одній академічній групі, що дуже ускладнює процес навчання як фахових дисциплін, так і російської мови. Рівень володіння мовою на початку навчання в таких студентів залежить від середовища, в якому вони спілкуються на Батьківщині (російськомовне середовище, підготовка з російської мови у школі). Як свідчить досвід роботи з такими студентами, серед студентів 1-2 курсів є частина, яка для даного періоду навчання досить добре розмовляє, але важко пише та переписує текст, виконує письмові завдання. Інша частина – гарно виконує усі види письмових завдань, але розмовляє дуже погано (у деяких таких студентів це пов'язано з маленьким словниковим запасом, а в деяких – з психологічним бар'єром: «Я соромлюся розмовляти» та інш.).

Іноземні студенти з різними індивідуальними стилями можуть виконувати навчальні завдання різними способами, але отримати однаково високі результати. Практика показала, що не існує універсального зразка для індивідуального стилю діяльності (навчання). Нав'язування одному з іноземних студентів досвіду роботи іншого може в деяких випадках не тільки не покращити результат, а навпаки – погіршити його, що, в свою чергу, суттєво вплине на мотивацію навчання і бажання виконувати даний вид роботи. Найважливіше завдання педагога полягає в тому, щоб допомогти іноземному студенту віднайти свій власний стиль діяльності, який найкраще відповідає його національним особливостям та індивідуальним здібностям і можливостям. Виходячи з позицій особистісно-орієнтованого підходу у навчанні іноземних студентів, викладачі використовують *різнірівневі індивідуальні завдання*.

Вивчення дисциплін російською мовою викликає у більшості студентів страх сказати неправильно потрібне слово через страх бути гірше інших. Багато студентів вимовляють тільки ті слова, які вони можуть сказати правильно. Викладач повинен допомогти іноземним громадянам сприймати невдачу як сигнал зворотного зв'язку і використовувати його для навчання. Як стверджують учені Т. Дементьєва і

Л. Калашникова, досвід роботи на підготовчому факультеті та опитування викладачів показали, що іноземні студенти не зможуть практично оволодіти усним мовленням, якщо вони будуть вимовляти окремі слова і речення, не пов'язуючи їх з конкретною ситуацією. Тому *навчально-мовленнєва ситуація*, яка дозволяє користуватися іноземною мовою як засобом спілкування, розглядається як один із засобів формування комунікативної компетенції [3, с. 9].

Викладачі широко практикують таку форму самостійної діяльності як *індивідуальні домашні завдання*, які виконуються студентами у вигляді комп'ютерних лабораторних робіт або інших видів презентацій, зокрема презентації, які містять у собі теоретичний матеріал, необхідний для поглибленого вивчення й повторення та матеріалу з теми заняття. Слід відзначити, що іноземні студенти охоче виконують індивідуальні презентації в комп'ютерних презентаціях, аніж написання рефератів. Чільне місце займає питання навчально-методичного забезпечення самостійної роботи іноземних студентів. Викладачі фахової та мовної підготовки проводять плідну роботу по створенню навчальних посібників у відповідності до навчальних програм і сучасних вимог, допомагають іноземним студентам орієнтуватися в процесі навчання.

Конференція – дуже багатогранна та корисна форма студентської діяльності. Під час підготовки та участі в ній у студента розвиваються мовні, професійні, наукові навички. Також ця форма роботи сприяє подоланню студентом мовних, комунікативних та психологічних бар'єрів під час виступу перед багатонаціональною аудиторією. Студенти-іноземці *залучаються до наукової роботи*, пишуть разом з викладачами тези і статті, виступають з доповідями на конференціях, виконують курсові, дипломні, магістерські роботи з провідних фахових дисциплін.

Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє індивідуалізувати навчально-виховний процес у ВТНЗ, урахувавши усі розумові, навчальні, психологічні та фізіологічні особливості тих, хто навчається; залучити до активного навчання студентів із різними здібностями, рівнем підготовки, типом особистості, а також фінансово-матеріальним становищем та станом здоров'я. У процесі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій зміню-

ється роль викладача й студентів – з пасивної ролі сприймача готових знань на активну позицію дослідника за рахунок підвищення гнучкості навчання й викладання, стимулювання індивідуальної, парної та групової роботи, міжрегіональної та міжнародної співпраці, удосконалення форм організації навчальної та позанавчальної діяльності студентів, розширення сфери застосування професійних умінь та навичок, збільшення ефективності самостійної діяльності. Як відомо, велика відстань заважає працівникам деканату та кураторам студентських груп проводити співбесіди з батьками іноземних студентів. Але завдяки цим технологіям є можливість спілкуватися зі студентами з різних країн під час канікул та їхніми батьками протягом навчального року.

Поряд з навчальною роботою систематично проводиться і виховна робота зі студентами-іноземцями. За кожною навчальною групою, де навчаються іноземці, призначено кураторів. Особливо значущою є робота викладачів-кураторів з російської мови, оскільки вони частіше бачать студентів на заняттях з мови та є першими наставниками студентів у новій для них країні. Одним із обов'язків куратора групи є контроль навчальної успішності та побутових умов студентів у гуртожитках, у яких проживають студенти. Під час відвідування гуртожитку викладачами проводяться бесіди, консультації, обговорюються можливі шляхи усунення труднощів, що виникають у навчанні й побуті.

Заняття повинно бути організовано так, щоб студентам різних національностей і віросповідань було комфортно один з одним. Викладачі постійно включають елементи виховної роботи у навчальний процес, при необхідності проводячи п'яти хвилинні виховні бесіди на практичних заняттях, обговорюючи події студентського життя. Студенти-іноземці відвідують різноманітні екскурсії, театри, беруть участь у виховних і культмасових заходах у групі та на факультетах ВТНЗ.

Висновки і перспективи подальшого пошуку з означеної проблеми. Викладач повинен більше часу приділяти індивідуальній роботі з іноземними студентами, як навчальній, так і виховній, з метою підвищення мотивації і зацікавленості в навчальному процесі; розуміти національні особливості особистості, тимчасові психічні стани студентів; спостерігати за змінами у внутрішньому стані іноземних студентів.

Перспективою подальшого пошуку з означеної проблеми є вивчення механізмів професійного самовиховання іноземних студентів та його зв'язків з індивідуальною роботою, оскільки в здійсненні самопізнання важливу роль займають потреби, особистісні якості впевненості в собі, старанності, відповідальності за прийняті рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верцинская Н.Н. Индивидуальная работа с учащимися / Н.Н. Верцинская. – Мн. : Нар. аскета, 1983. – 143 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – С. 142-144.
3. Дементьева Т.І. Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Т.І. Дементьева. – Х., 2005. – 19 с.
4. Рибалко Л.С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) : [монографія] / Л.С. Рибалко. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. – 443 с.
5. Шмоніна Т.А. Теоретико-методичні аспекти природничо-наукової підготовки іноземних студентів на підготовчих факультетах : [монографія] / Т.А. Шмоніна, Ю.Д. Бойчук. – Х. : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2013. – 168 с.

УДК 811.111.27:316.422.44

**КОНФЛИКТ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ
ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ
У КОНТЕКСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Сердюк В.М., Хіменко Н.Л., Кобзар О.І.

*Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
Харківський національний аграрний університет
ім. В.В. Докучаєва*

**КОНФЛИКТ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА НАУКОВО-
ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ У КОНТЕКСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Сердюк В.М., Хіменко Н.Л., Кобзар О.І.

Робота присвячена опису мовної особистості на сучасному етапі розвитку суспільства. Мова розглядається як соціальне явище у контексті культурологічної лінгвістики, мовна особистість – як носій мовної свідомості. Зроблено висновок про конфлікт між науково-технічним прогресом і культурою. Намічено деякі шляхи подолання цього конфлікту.

Ключові слова: комунікація, лінгвокультурна особистість, лінгвокультурна ситуація, науково-технічний прогрес, мовна особистість.

**КОНФЛИКТ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ ЛИЧНОСТИ И НАУЧНО-
ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА В КОНТЕКСТЕ ВЫСШЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

Сердюк В.Н., Хименко Н.Л., Кобзарь Е.И.

Работа посвящена описанию языковой личности на современном этапе развития общества. Язык рассматривается как социальное явление в контексте культурологической лингвистики, языковая личность – как носитель языкового сознания. Делается вывод о конфликте научно-технического прогресса и культуры. Намечаются некоторые пути преодоления данного конфликта.

Ключевые слова: коммуникация, лингвокультурная личность, лингвокультурная ситуация, научно-технический прогресс, языковая личность.

**THE CONFLICT OF A LINGUISTIC AND CULTURAL
PERSONALITY AND SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS
IN THE CONTEXT OF HIGHER EDUCATION**

Serdiuk V.N., Khimenko N.L., Kobzar O.I.

The paper deals with the description of a linguistic personality at the modern stage of the development of society. Language is considered as a social phenomenon in the context of culturological linguistics, the linguistic personality – as a bearer of linguistic consciousness. The conclusion is made that there is a conflict between scientific and technical progress and culture. Some ways of overcoming the conflict are patterned.

Keywords: communication, linguistic and cultural personality, linguistic and cultural situation, scientific and technical progress, linguistic personality.

Донедавна головним завданням мовознавства був системний опис засобів вираження смислів, семантики в текстах. Їхня структурна характеристика однозначно вкладалася в багаторівневе уявлення про будову мовного механізму, котрий складається з фонетики, морфології та синтаксису, лексики.

Змістовий бік текстів теж є об'єктом суто лінгвістичного інтересу. У мовознавстві останнім часом спостерігається розширення семантичної складової аналізу як окремих мовних одиниць, так і їх об'єднань різного порядку: від вивчення значення слів і словосполучень – до дослідження значення речень, семантичних полів і цілих текстів.

Рівень, пов'язаний із відображенням дійсності, прийнято називати когнітивним. Світогляд, залишаючись переважно об'єктом інтересу різних дисциплін філософського, психологічного та інших напрямів, усе більшою мірою стає й лінгвістичним об'єктом, саме через своє вербальне втілення. Тому когнітивна лінгвістика має право на існування поряд із когнітивною психологією.

Важливий аспект аналізу тексту пов'язаний із цільовою спрямованістю. Він охоплює прагматичний опис як самого мовленнєвого твору, так і його автора та знаменує тим самим діалектичний перехід від вивчення мовленнєвої діяльності людини до висновків про діяльність останньої в широкому сенсі, а значить, включає і креативні (творчі й пізнавальні) моменти цієї діяльності.

У контексті розмови про історію вивчення втіленої в мовленні мови особистості можна сказати, що в традиційних філологічних дисциплінах дослідження в цьому напрямі, як правило, певною мірою не йшли далі за встановлення та класифікацію характеристики висловлювання або тексту. З появою теорії мовленнєвих актів відбулося рішуче зрушення від простого перерахування мовних засобів, що виражають певні емоційно-психологічні та інтелектуально-оцінні стани мовця, до їх динамічного вивчення як комплексу мовних засобів, пов'язаних із інтенціональностями особистості.

Проте недостатність теорії мовленнєвих актів виявляється відразу ж за межами короткочасних емоцій і намірів авторів мовленнєвих творів. Ця теорія не є достатньою для опису стабільних, довгострокових, домінантних установок.

Загальновідомий опис мовної особистості, яка є **об'єктом** дослідження охоплює усі ці аспекти вивчення мови. Аналізу мовної особистості сьогодні присвячено чимало робіт [2, 3] та ін. **Актуальність** теми дослідження зумовлена зацікавленістю до всебічного аналізу мови як соціального явища та мовної особистості на сучасному етапі розвитку мовознавства. **Метою** дослідження є аналіз конфлікту мовної особистості, а саме мовної особистості студента й науково-технічного прогресу в сучасних умовах.

У психології особистість розглядається як індивід в єдності його соціально-біологічних характеристик у зв'язку з визначальною роллю його спільної діяльності з іншими індивідами та як системна якість індивіда, котра формується в сучасній діяльності та спілкуванні [1:84; 6:193]. Ця системна якість становить відмітну та відносно стабільну модель поведінки, мислення, мотивів і емоцій [7:58].

Під мовною особистістю розуміють сукупність здібностей і характеристик людини, котрі зумовлюють створення та сприйняття

останньою мовленнєвих творів (текстів) [2:96]. Вони розрізняються за ступенем структурно-мовної складності, глибиною й точністю віддзеркалення дійсності й певною цільовою спрямованістю [3:5]. Тому, говорячи про основні характеристики мовної особистості, неможливо не згадати про мовний паспорт цієї особистості та її мовний ідіостиль.

Мовний паспорт – це сукупність тих комунікативних особливостей мовної особистості, що роблять її унікальною. Ідіостиль – це вибір особистістю тих чи інших засобів спілкування, тому що стиль передбачає вибір.

Мовний паспорт – аспект комунікативної поведінки, що є сукупністю комунікативних дій, фактів реального спілкування, усвідомлених та неусвідомлених вчинків, що розкривають характер та образ життя людини.

Ідіостиль – аспект комунікативної компетенції, що є вмінням здійснювати спілкування в його різноманітних проявах для оптимального досягнення мети, а також систему несвідомих оцінок, що відображають системність мови в мовленнєвому процесі та суспільні мовні ідеали, систему установок людини щодо мови та мовлення.

Таким чином, мовний паспорт як компонент мовної поведінки та ідіостиль як компонент комунікативної компетенції мовної особистості є її об'єктивними та суб'єктивними характеристиками [4:22].

Мова як соціальне явище існує в індивідуальній та колективній мовній свідомості, що є основним об'єктом лінгвокультурології. Культурологічна лінгвістика фокусує увагу на соціальному аспекті мовних явищ, на значущих характеристиках комунікативних ситуацій [2:96].

Носієм мовної свідомості є мовна особистість, тобто людина, що існує в мовному просторі, – у спілкуванні, у стереотипах поведінки, зафіксованих у мові, у значеннях мовних одиниць і сенсах текстів. Тому мовна особистість є носієм культури в мовному середовищі.

Мовна свідомість як надзвичайно важлива одиниця мовленнєвої організації виявляється в мовленнєвій діяльності, в процесах говоріння, письма й розуміння. Мовленнєва організація та мовленнєва діяльність тісно взаємопов'язані і можуть бути співставленні як сутність і явище.

Мовленнєва організація включає мовну здатність як можливість навчитися вести мовне спілкування; комунікативну потребу, тобто спрямованість на комунікативні умови, на учасників спілкування, мовний колектив, носіїв культури; комунікативну компетенцію як уміння здійснювати спілкування для оптимального досягнення мети; мовну свідомість як активне вербальне відображення у внутрішньому світі зовнішнього світу [5:24]; мовленнєву поведінку як усвідомлену та неусвідомлену систему вчинків, що розкривають характер і спосіб життя учасників спілкування.

Перераховані компоненти мовленнєвої організації людини неоднорідні. Найбільш конкретним є акт мовленнєвої поведінки, найбільш абстрактним – мовна свідомість людини, що включає відчуття, волю, мислення, пам'ять в їхній нерозривній єдності.

Мовна здатність і комунікативна потреба є передумовами оволодіння мовою та здійснення спілкування, комунікативна компетенція становить прояв мовної свідомості у виборі засобів спілкування. Реалізація цих засобів у конкретній мовленнєвій діяльності виражається в тексті, який зазвичай вимовляє або пише особистість, а не народ. Отже, аналіз текстів, котрі були вимовлені або написані конкретним індивідом, дозволяє дати об'єктивні й суб'єктивні характеристики лінгвокультурної особистості.

Науково-технічна революція кінця минулого й початку нинішнього століття призвела до гігантського інформаційного вибуху та зростлого потоку нової інформації. Обсяг наукової інформації в сучасному світі подвоюється щоп'ять років, і є підстави вважати, що він зростатиме ще швидше.

Сучасному студенту в процесі його навчання та становлення особистості доводиться переробляти такий обсяг інформації, який його пращури були не в змозі засвоїти сто років тому. Якщо додати до цього потік соціально-політичної та поп-інформації, котрий постійно ллється зі всіх засобів масової інформації, то в молодій людини просто не залишається часу для культурно-особистісного розвитку, для розширення своїх загальнокультурних фонових знань.

Сучасний студент майже припинив читати художню літературу, відвідувати оперу, концерти народної та класичної музики, не відчу-

ваючи в цьому анінайменшої потреби. Усе це призводить, у кращому разі, до однобічного технічного, економічного або іншого професійного розвитку, залишаючи осторонь загальнокультурні фонові людські знання й потребу в прилученні до шедеврів світової культури, а в гіршому – до повної деградації особистості.

При описі середньостатистичної мовної особистості студента ХХІ століття в плані його лінгвокультурної характеристики спробуємо виділити найбільш характерні лінгвокультурні похибки, що як викликають негативне сприйняття реципієнтом повідомлюваної інформації, так і призводять до повного її спотворення на всіх мовних рівнях.

На фонетичному рівні слід зазначити погіршеності, викликані міжмовною інтерференцією, наприклад: вимова фонемі [г] (*Гоголь* замість *Гоголь*); неправильний наголос як у запозиченій лексиці (*доцент*), так і в словах з українським корінням (*перипетії*).

Що ж до граматичного рівня, в морфології спостерігається неправильний вибір прийменника (*Сумую по тобі*). Також має місце грубе порушення синтаксису (*Читаючи цей роман, там були позитивні герої*).

У лексичному плані дуже часто доводиться стикатися з недоречним вживанням іноземних слів, наприклад: *гарний лук*, тобто *вигляд*; абсолютно неграмотним використанням тих чи інших слів, наприклад: *інцидент* замість *прецедент*, або навпаки.

Тому необхідний терміновий, цілеспрямований комплекс заходів із виховання високорозвиненої, гармонійної та культурної особистості студента ХХІ століття. Саме гуманітарні науки (філологія, історія, психологія, філософія, педагогіка) мають відіграти провідну роль у цьому процесі. Оскільки формування такої особистості починається з раннього дитинства, надзвичайно важливим є весь ланцюжок: від сім'ї та системи дошкільного виховання через систему середньої освіти й до вищих навчальних закладів, виховну роль яких важко переоцінити.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский / Под ред. В.В. Давыдова. – М. : АСТ: Астрель, 2010. – 671 с.

2. Карасик В.И. Аспекты языковой личности / В.И. Карасик // Проблемы речевой коммуникации: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. М.А. Кормилицыной. – Саратов: Изд.-во Саратов. Ун-та, 2003. – 296 с.
3. Караулов Ю.Н. Предисловие // Язык и личность / Ю.Н. Караулов : Сб. науч. тр. – М.: Из-во ЛКИ ISBN: 978-5-382-01071-7, 1990. – С. 5-20.
4. Костомаров В.Г. Языком вкуса эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа / В.Г. Костомаров. – М. : Высш. Школа, 1994. – 274 с.
5. Лурия А.Р. Язык и сознание / А.Р. Лурия: под редакцией Е.Д. Хомской. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1998. – 320 с.
6. Современный словарь по психологии / Авт.-сост. А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
7. Banvard P. Psychology: Theory and Application / P. Banvard, N. Hayes. – London: Chapman & Hall, 1994. – 564 p.

УДК 378.013.42

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ВНЗ

Сєдєнкова Р.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ВНЗ

Сєдєнкова Р.В.

У статті визначено сутність, особливості та основні форми соціально-педагогічної діяльності з професійної орієнтації майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі; висвітлено основні поняття та конкретизовано визначення «соціально-педагогічної діяльності з професійної орієнтації майбутніх педагогів».

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, професійна орієнтація, вищий навчальний заклад, професійне самовизначення.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ С ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ВУЗ

Седенкова Р.В.

В статье определены сущность, особенности и основные формы социально-педагогической деятельности с профессиональной ориентации будущих педагогов в условиях высшего учебного заведения; освещены основные понятия и конкретизировано определение «социально-педагогической деятельности с профессиональной ориентации будущих педагогов».

Ключевые слова: социально-педагогическая деятельность, профессиональная ориентация, высшее учебное заведение, профессиональное самоопределение.

SOCIO-PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF FUTURE HIGH SCHOOL TEACHERS IN TERMS OF PROFESSIONAL ORIENTATION

Sedenkova R. V.

The article outlines the essence, the peculiarities and the basic forms of socio-pedagogical activities in terms of professional orientation of future high school teachers. The main terms are reported; the definition of 'socio-pedagogical activities of future high school teachers in terms of professional orientation' is given.

Keywords: socio-pedagogical activities, vocational guidance, high schools, professional self-determination.

Постановка проблеми. Згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Закону України «Про вищу освіту», з Концепцією державної системи професійної орієнтації населення формування професійної компетентності майбутніх педагогів є важливим завданням вищої школи.

За умови ефективної організації професійної підготовки у ВНЗ у майбутніх педагогів за період навчання має бути сформовано стійкий інтерес до професії педагога, мотивація до свідомого професійного самовизначення.

Формування професійних та особистісних якостей студентів – майбутніх педагогів відбувається в процесі виконання ними різноманітних видів робіт в межах навчальної, практичної, дослідницької діяльності у ВНЗ. Зазначені види діяльності спрямовані на оволодіння молоддю певною сумою професійних знань, умінь та навичок.

Аналіз досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення проблеми підготовки, становлення і зростання педагога як професіонала займалися такі видатні вчені як: А. Дистерверг, А. Макаренко, В. Сухомлинський, Ж.-Ж. Руссо. К. Ушинський. Серед сучасних дослідників, які детально займаються вивченням окремих аспектів цієї широкої проблеми, пов'язаних з професійною орієнтацією педагогів у вищому навчальному закладі, слід відзначити: О.І. Васюти (дослідження професійного становлення майбутніх працівників соціальної сфери); В.І. Лазаренко (розвиток професійного мислення майбутніх працівників соціальної сфери); Н.М. Мамай (формування соціально-трудової активності майбутніх фахівців соціальної сфери) та ін.

Але недостатньо розглянуті питання соціально-педагогічної діяльності діючого складу викладачів з формування професійної орієнтації майбутніх педагогів в умовах вищого навчального закладу, що зумовило вибір теми дослідження: «соціально-педагогічна діяльність з професійної орієнтації майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі».

Мета статті полягає у визначенні змісту та особливостей соціально-педагогічної діяльності з професійної орієнтації майбутніх педагогів.

Для реалізації поставленої мети нами були поставлені наступні **завдання**:

- 1) на основі узагальнення та аналізу літератури визначити особливості діяльності викладацького складу з соціально-педагогічної діяльності з професійної орієнтації майбутніх педагогів;
- 2) конкретизувати поняття «соціально-педагогічна діяльність з професійної орієнтації майбутніх педагогів».

Виклад основного матеріалу статті.

За визначенням О.В. Безпалько [2] соціально-педагогічна діяльність – це різновид професійної діяльності, яка спрямована на реалі-

зацію завдань соціального виховання, створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб або відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності.

О.В. Безпалько [1] зазначає, що мета соціально-педагогічної діяльності полягає у створенні сприятливих соціокультурних умов соціалізації особистості.

І.Д. Зверєва [5] стверджує, що один із пріоритетів у соціально-педагогічній діяльності – це допомога в позитивній соціалізації особистості, зокрема в інтеграції у суспільство, допомога в її розвитку, вихованні, освіті, професійному самовизначенні. Тому її мета – сприяння в адаптації та позитивній соціалізації особистості шляхом допомоги їй у засвоєнні соціальних норм і цінностей; створення умов для психологічного комфорту та безпеки як дорослого так і дитини; задоволення потреб і забезпечення прав особистості; попередження негативних явищ у сім'ї, школі, іншому найближчому соціальному оточенні. Дослідник вважає, що соціально-педагогічна діяльність переважно «адресна», спрямована на конкретну людину та вирішення її індивідуальних потреб шляхом вивчення особистості та навколишнього середовища, пошуку засобів, які допоможуть індивіду вирішити його проблему.

Аналіз робіт О.В. Безпалько [1] та І.Д. Зверєвої [5] дозволяє стверджувати думку про те, що головне у соціально-педагогічній діяльності викладацького складу – це створення для особистості приймаючого та підтримуючого середовища, «оздоровлення» її соціальних стосунків, здатність до самоорганізації, саморозвитку, самозабезпечення на будь-якому рівні – від індивідуально-особистісного до групового.

О.М. Василенко [3], А.О. Малько [3] розглядаючи соціально-педагогічну діяльність викладацького складу у вищих навчальних закладах визначили, що гуманістична парадигма сучасної освітньої ситуації, реформування освіти й виховання та розв'язання соціально-педагогічних завдань соціалізації молоді потребують гарантій з боку держави щодо забезпечення прав і можливостей особистості в новій соціальній ситуації.

Дослідники вважають, що основою соціально-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі як центрі освіти та виховання молоді є: задоволення потреб особистості в інтелектуальному, культурному й моральному розвитку; виховання в осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі поваги до Конституції України. Дослідники зазначають, що успішність соціального виховання (яке включає професійну орієнтацію) залежить не тільки від його організації на основі додержання закономірностей та принципів, але й від визначення його мети як ідеального передбачення результатів виховного процесу [3].

Соціально-педагогічна діяльність з професійної орієнтації майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі не можлива без соціального замовлення держави.

Аналіз робіт О.М. Василенко [3] та А.О. Малько [3] дає підстави стверджувати, що протягом десятиліть наша держава формувала соціальне замовлення – виховання всебічно, гармонійно розвиненої людини з певними суспільно значущими рисами, якостями [3]. На думку дослідників, з точки зору соціальної педагогіки, виконання даного соціального замовлення потребує виховання у студентів таких взаємопов'язаних якостей:

1) самосвідомості, гідності, самостійності, самодисципліни, незалежність тверджень у поєднанні з повагою до думок інших людей, вміння приймати рішення і відповідати за них;

2) милосердя, доброти, здатності до співпереживання, альтруїзм, готовність надати допомогу, прагнення до миру, злагоди, терпимості і доброзичливості до людей, незалежно від раси, національності, віросповідання;

3) розвиток духовних потреб у пізнанні і самопізнанні, спілкуванні, творчості, пошук сенсу життя, щастя;

4) повага до своєї майбутньої професійної діяльності, усвідомленість значущості своєї професії;

5) формування певних професійних та особистісних якостей щодо майбутньої професії;

6) вірність, почуття обов'язку, ввічливість, мужність і скромність, потреба у служінні людям;

7) розвиток здібностей і потреб у перетворюючій діяльності, практична підготовка до життя у конкретному культурному просторі.

Отже, проблема соціально-педагогічної діяльності з професійної орієнтації майбутніх педагогів в умовах вищого навчального закладу – це проблема саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення особистості студента, яка вирішується, перш за все, завдяки створенню у суспільстві суб'єктивних і об'єктивних умов, що спонукають молоду людину формувати в собі необхідні якості за допомогою вихователя і в процесі самовиховання.

Проаналізувавши наукові роботи стосовно проблеми соціально-педагогічної діяльності з професійної орієнтації у вищому навчальному закладі можна стверджувати, що головною метою соціально-педагогічної діяльності з професійної орієнтації зі студентською молоддю є створення у вищих навчальних закладах освіти певних умов для позитивно орієнтованої соціалізації особистості, яка сприяє соціальному розвитку та самореалізації молодого покоління в інтересах особистості та суспільства. Виховання фізично та морально здорової людини, яка здатна визначити та творчо виконувати пріоритетні фахові завдання; формування соціально активної, самостійної особистості, яка в поєднанні з професійною майстерністю та ініціативністю проявляє оптимізм, навички позитивного мислення – ці та інші риси молодого спеціаліста формуються в процесі проведення соціально-педагогічної роботи у ВНЗ, активної взаємодії всіх структур виховання та студентського самоврядування закладу вищої освіти.

В.І. Лазаренко [7] стверджує думку про те, що профорієнтаційна робота у ВНЗ має враховувати професійно важливі якості. Тобто, кожна професійна діяльність має суб'єктивний компонент, а саме психологічні характеристики, які необхідні кожній конкретній людині для оволодіння та ефективного виконання професійної діяльності. Це ряд професійно важливих якостей, таких як спрямованість особистості, мотиви і цілі включення людини до певного виду діяльності, потреба у творчості в процесі праці, професійні домагання, задоволеність працею, а також професійна свідомість, професійний тип мислення.

Однією з дієвих форм профорієнтації в умовах вищого навчального закладу є залучення студентів у суспільну роботу. У всіх вищих

навчальних закладах ця форма загальна та широко використовується. Використовується дуже багато різноманітних форм організації професійної орієнтації студентів. До простих форм (за структурою) відносять: бесіди, екскурсії, вікторини, диспути, культпоходи, концерти, зустрічі з цікавими людьми. Складні форми, як правило, складаються з простих. Це конкурси професійної майстерності, святкові вечори, вечори пам'яті, конференції, ігри (КВК, «Що? Де? Коли?»). Комплексні форми складаються з цілеспрямованої добірки (комплексу) простих та складних форм. Це День відкритих дверей, День професії, День знань; неділя факультету, неділя кафедри; рік професії, рік самоврядування тощо.

Здійснивши аналіз наукових робіт, нами було конкретизовано поняття соціально-педагогічна діяльність з професійної орієнтації майбутніх соціальних педагогів.

Висновки. На основі узагальнення літератури нами визначено: мету соціально-педагогічної діяльності; пріоритети соціально-педагогічної діяльності; умови створення середовища, які впливають на формування значущих для студентів професійних якостей під час соціально-педагогічної діяльності викладацького складу.

Конкретизація даного поняття та перелік дієвих форм соціально-педагогічної діяльності з професійної орієнтації майбутніх педагогів у ВНЗ, не є вичерпними. Отже, **перспективи подальших наукових розробок** у більш ґрунтовному дослідженні питання щодо основних засобів та методів соціально-педагогічної роботи з професійної орієнтації майбутніх педагогів із зазначенням на специфіку знань, умінь, навичок майбутнього фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях [навч. посібник]. – О.В. Безпалько. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 134с.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М.: Аспект Пресс, 1989.
3. Василенко О.М. Соціально-педагогічна діяльність у закладах освіти / О.М. Василенко, А.О. Малько. – Х.: Крок, 2003 – 53 с.

4. Закон України «Про освіту» від 23.05.91 № 1060 – XII. – Режим доступа з: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
5. Зверева І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика: Монографія / І.Д. Зверева. К.: Правда Ярославичів, 1998. – 393.
6. Концепція державної системи професійної орієнтації населення : проблема, на розв'язання якої спрямована Концепція : затв. постановою Каб. Міністрів України від 17 верес. 2008 р. № 842 // Труд. підготовка в закл. освіти. – 2009. – № 1/2. – С. 3–5.
7. Лактінова Г.М. «Лідер майбутнього» / Г.М. Лактінова // Практична психологія та соціальна робота. – К.: 2002 р. № 3.
8. Соціальна робота: (теорія і практика) : підручник / за ред. М.П. Лукашевич, Т.В. Семигіна. – К. : Каравела, 2009. – 368 с.

УДК 37. 031.378.1

**ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ
ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ**

Смертіна А.В., Тесленко О.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті йдеться про підвищення ефективної роботи вчителя для формування предметних компетентностей в учнів на уроках географії за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, використання мережі Інтернет; підкреслюється необхідність формування світоглядного розуміння природи Землі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; визначається завдання вчителя – створити оптимальні умови для формування предметних компетентностей в учнів на уроках географії.

Ключові слова: предметна компетентність, географічна компетентність, інформаційно-комунікаційні технології.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕДМЕТНЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ

Смертина А.В., Тесленко О.В.

В статье речь идет о повышении эффективной работы учителя по формированию предметных компетентностей у учащихся на уроках географии с помощью информационно-коммуникационных технологий, использования сети Интернет; подчеркивается необходимость формирования понимания природы Земли с помощью информационно-коммуникационных технологий; определяется задача учителя – создать оптимальные условия для формирования предметных компетентностей у учащихся на уроках географии.

Ключевые слова: предметная компетентность, географическая компетентность, информационно-коммуникационные технологии.

THE USAGE OF INFORMATION COMMUNICATION TECHNOLOGIES ON GEOGRAPHY LESSONS FOR FORMATION OF SUBJECT COMPETENCES OF PUPLS

Smertina A.V., Teslenko O.V.

The article is about the rise of teacher's effective work for formation of subject competences of pupils on Geography lessons by means of information communication technologies, Internet network usage; the necessity of formation of world outlook comprehension of the Earth nature in consciousness of pupils by means of information communication technologies is underlined;

the designated task of a teacher is creation of optimal conditions for formation of the subject competences of pupils on Geography lessons.

Keywords: subject competence, geography competence, information communication technologies.

Проблема розвитку особистісних здібностей учнів є найактуальнішою у сучасному процесі навчання і виховання. В цьому контексті розглядаються особисті досягнення учнів – результати навчальної діяльності. Інтерес до навчальних досягнень протягом шкільних років

зосереджується навколо таких паралелей: що учень знає, як багато він уміє зробити, як співвідносяться здібності учня з освітніми цілями, та наскільки результати навчання відповідають вхідним ресурсам. Ці співвідношення важливі не тільки для визначення, чого навчати дітей і молодь, а й для вибору ефективних шляхів та форм навчання, від яких залежить набуття учнями найскладніших інтегрованих умінь і компетентностей. Допомогти учням навчитись знаходити правильні рішення у конкретних ситуаціях, навчальних, життєвих, потім – професійних, – одне із завдань сучасної освіти.

Діяльність людини, зокрема й засвоєння будь-яких знань, умінь і навичок, складається з конкретних дій, операцій, що їх виконує людина. Виконуючи ці дії, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їх важливість для себе або для суспільства, людина тим самим розвиває компетентність у тій чи іншій життєвій сфері. Поняття «компетентності» визначається як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Якщо сфера життя, в якій людина відчуває себе здатною ефективно функціонувати, є достатньо широкою, йдеться про так звані «ключові» компетентності. Якщо ж компетентність поширюється на вузьку сферу, наприклад, у рамках певної наукової дисципліни, то можна говорити про предметну чи галузеву компетентність.

Поняття «ключових компетентностей» застосовується для визначення таких, що дають змогу особистості ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах, які роблять внесок у поліпшення якості суспільства та сприяння особистому успіхові, що може бути застосовано до багатьох життєвих сфер. Ключові компетентності становлять основний набір найзагальніших понять, які слід деталізувати в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відношень за навчальними галузями і життєвими сферами школярів.

Предметні географічні компетенції – це специфічні для географії знання, вміння й навички та досвід їхнього застосування; досвід твор-

чої діяльності; вміння мислити просторово й комплексно; емоційно-ціннісні установки щодо довкілля та діяльності в ньому (погляди, переконання, ціннісні орієнтації). Предметні компетентності з географії як результат навчання визначено в новому Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Реалізація географічного компоненту передбачає оволодіння учнями знань і вмінь про складові географічної науки, методи географії, роль і місце людини в географічному просторі, про регіони і країни світу, географічні аспекти взаємодії людини і природи, про глобальні проблеми людства і шляхи їх розв'язання.

Підвищенню ефективної роботи вчителя щодо формування предметних компетентностей в учнів на уроках географії сприяє впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, використання мережі Інтернет.

Інтернет природно вписується в життя учнів і є одним з найефективніших засобів, що допомагають значно урізноманітнити процес навчання. Ефективний педагогічний досвід засвідчує, що заняття з використанням Інтернет-сайтів викликає емоційний підйом; навіть учні, що відстають від інших, з радістю спілкуються з комп'ютером, а, наприклад, поганий результат тестування чи спілкування on-line, внаслідок прогалин у знаннях, спонукає їх до звернення за допомогою до вчителя або самостійно здобувати ці знання. Також цікаво, що у процесі сумісної комп'ютерно-навчально-ігрової діяльності виникає «кооперуючий ефект»: учні в навчальній грі проти комп'ютера несвідомо допомагають один одному, передають знання менш навченим. Отже, утворюється такий безцінний зв'язок «учень-учень».

Інформаційно-комунікаційну технологію можна використовувати на різних етапах уроку, демонструвати відеоролики чи фільми, наочність. Інформаційно-комунікаційну технологію не обов'язково використовувати під час всього уроку, можна лише на якомусь його етапі. Інформаційно-комунікаційні технології сприяють розвитку активності, забезпеченню пізнавальної діяльності учнів. Актуальність визначеної теми обумовлена новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, прийняттям нової Стратегії розвитку освіти

в Україні до 2021 року, вимогами навчальних програм, сьогоденням, необхідністю формування в учнів світоглядного розуміння природи Землі, її географічної оболонки як природного та природно-технічного середовища, в якому існує людина, гуманістичного світогляду, виховання дбайливих господарів, любові до рідного краю, набуття умінь і навичок адаптації до навколишнього середовища, адекватної поведінки в ньому.

Методологічну основу та теоретичну базу досвіду становлять положення щодо гуманізації, гуманітаризації, соціокультурної цінності освіти, визначені у нормативно-правових документах у галузі освіти: Укази Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти України», «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні», Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про засади державної мовної політики», Національна доктрина розвитку освіти України, Національна стратегія розвитку освіти в Україні до 2021 року, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти.

Класичні підходи до визначення місця й ролі географії у формуванні особистості громадянина під час навчання, висвітлені у працях науковців та педагогів В.О. Сухомлинського, С.Л. Рудницького, С.Ф. Русової, К.Д. Ушинського, сучасної школи соціальної та економічної (суспільної) географії Ф.Д. Заставного, М.Д. Пістуна, О.Г. Топчієва, О.І. Шаблія, методичних засадах вивчення географії в школі А.В. Даринського, А.Й. Сиротенка, Г.А. Понурової, В.П. Корнєєва, С.Г. Коберніка, Л.Б. Паламарчука, психологічної теорії розвитку особистості, діяльності та спілкування Л.С. Виготського, Е. Еріксона, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейна Е. Шпангера; психологічних вимог до процесу вивчення географії в школі (Е.Н. Кабанової-Меллер, Т.А. Кормана).

Завданнями впровадження інформаційно-комунікаційних технологій на уроках географії для формування предметних компетентностей учнів є:

- вивчити і забезпечити реалізацію вимог Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти з 2014 року;

- опрацювати методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо вивчення географії та забезпечити їх виконання;
- визначити психолого-педагогічні, методичні умови, принципи, методи і прийоми вивчення географії відповідно до сучасних вимог (в умовах компетентнісного підходу до навчання);
- впроваджувати інформаційно-комунікаційні технології; проводити моніторинг результативності роботи;
- створювати оптимальні умови для забезпечення формування предметних компетентностей в учнів на уроках географії.

Відповідно до визначених завдань було використано такі методи дослідження: теоретичні-аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з погляду на обрану тему; осмислення ефективного педагогічного досвіду; аналіз навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Географія. Економіка. 6–11 класи, 2005; «Географія. Економіка. 10–11 класи, 2010», підручників, навчальних посібників, емпіричні-спостереження, анкетування, тестування, бесіди, опитування; аналіз письмових робіт учнів, усних висловлювань учнів; спостереження за динамікою формувань предметних компетентностей учнів; теоретичний аналіз процесу вивчення теми; проведення внутрішньопредметного моніторингу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – Київ, 2011.
2. Мармаза О.І. Менеджмент в освіті: дорожня карта керівника. – Х.: Видав. група «Основа», 2007. – 448 с.
3. Пермяков О.А. Педагогіка: навч. посіб. / О.А. Пермяков, В.В. Морозов. – 2-ге вид. – К.: Знання, 2010. – 171 с.
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. 10 – 11 класи. Рівень стандарту. Київ, 2010.

УДК 378.14

КОМП'ЮТЕРНА ГРАФІКА В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ЗАПОРУКА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПІЗНАННЯ

Харківська А.А.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

У статті розглянуто дидактичні функції комп'ютерної графіки, можливості та резервів її застосування в навчальному процесі.

Автор аналізує головні принципи застосування комп'ютерної графіки у навчанні, а також психолого-педагогічні проблеми комп'ютерного навчання.

Ключові слова: комп'ютерна графіка, навчальний процес, психолого-педагогічні проблеми, наочність, візуальне мислення, педагогічні принципи.

КОМПЬЮТЕРНАЯ ГРАФИКА В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ЗНАНИЙ

Харьковская А.А.

В статье рассмотрены дидактические функции компьютерной графики, возможности и резервы ее применения в учебном процессе. Автор анализирует основные принципы применения компьютерной графики в обучении, а также психолого-педагогические проблемы компьютерного обучения.

Ключевые слова: компьютерная графика, учебный процесс, психолого-педагогические проблемы, наглядность, визуальное мышление, педагогические принципы.

COMPUTER GRAPHICS IN EDUCATIONAL PROCESS AS MEANS OF INCREASE OF LEVEL OF KNOWLEDGE

Kharkovskaya A.

In the article describes the didactic function of computer graphics, the possibilities and reserves of it's use in the educational process. The author analyzes the basic principles on the use of computer graphics in education, as well as psycho-pedagogical problems of computer training.

Keywords: computer graphics, educational process, psychological and pedagogical problems, visibility, visual thinking, pedagogical principles.

Постановка проблеми. Процес інформатизації освіти, що швидко розвивається, дозволяючи використовувати в навчанні широкий спектр засобів комп'ютерних технологій, вимагає від майбутніх учителів належного оволодіння цими засобами з метою подальшого впровадження в навчально-виховному процесі. Одним із таких засобів виступає комп'ютерна графіка, що є важливою компонентою освіти сучасного вчителя. Відповідно виникають нові вимоги до підготовки майбутніх учителів.

Істотними компонентами графічної підготовки є наявність наочно-образного та логічного мислення, що вимагають розвинутої просторової уяви. Комп'ютерна графіка порівняно нова галузь діяльності людини, що представляє комплекс апаратних і програмних засобів для створення, зберігання, передачі, обробки та наочного представлення графічної інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми професійної підготовки вчителя приділяється належна увага, зокрема теоретичні та методичні аспекти підготовки вчителя висвітлені в працях О. Абдулліної, Ю. Бабанського, В. Галузинського, С. Гончаренка, М. Євтуха, І. Зязюна; можливості реалізації дидактичних функцій комп'ютерної графіки під час вивчення шкільних курсів розглядається в роботах багатьох вчених: Г. Сергєєвої, Б. Жебровського, Г. Ломаковської, О. Ямпольської, В. Бикова, Я. Вовк, Б. Ломова, П. Лосюк, О. Польшиної, Т. Іванюшенко та інших.

Учені приходять майже до одностайних висновків: використання комп'ютерної графіки в навчанні – новий, більш удосконалений інструмент пізнання, засіб навчання й виховання. Її використання сприяє розв'язанню багатьох педагогічних завдань.

Зараз зростає кількість освітніх предметів, де застосовується комп'ютерна графіка. Так, це не тільки математика (А. Романенко, В. Самородок, О. Кивлюк, О. Зівакіна, І. Дмитренко, І. Кравченко, М. Жалдак, Ю. Горошко), але й фізика (О. Легкий, О. Колодінська, В. Грищенко, В. Муляр, Ю. Несвітайло), англійська мова (Н. Рошак, Л. Карась, В. Краснопольський), музика (Н. Белявіна, В. Штепа), трудове навчання (О. Ващук), хімія (О. Бородіна), образотворче мистецтво (М. Левшин, Н. Завієна, О. Ямпольська). Роботи цих вчених присвячені розробці методики застосування комп'ютерів та комп'ютерної графіки в процесі вивчення окремих питань шкільних курсів.

Мета статті – обґрунтувати необхідність використання комп'ютерної графіки в навчальному процесі; розкрити можливості реалізації дидактичних функцій комп'ютерної графіки; визначити вплив комп'ютерної графіки на рівень пізнання

Виклад основного матеріалу. Важливою складовою частиною комп'ютерних технологій є комп'ютерна графіка. Комп'ютерна графіка, як зазначають Ю. Бадаєв та Ю. Дорошенко, надає необхідної глибини розуміння представленої інформації та виступає найбільш природнім засобом спілкування людини з комп'ютером.

Як показує аналіз робіт, присвячених застосуванню в навчальному процесі комп'ютерних технологій і однієї із їх складових – комп'ютерної графіки, головна увага в них приділяється виявленню дидактичних функцій комп'ютера, методики його застосування в процесі навчання, принципам побудови навчальних програм, а також дидактичних функцій комп'ютерної графіки, можливостей та резервів її застосування в навчанні.

І. Марєв стверджує, що технологія навчання в сучасних умовах покликана інтелектуалізувати навчання та поставити його на службу розвитку інтелекту і його оптимального використання. Інтелектуалізація освіти має випереджувати інтелектуалізацію науки, а та в свою чергу – інтелектуалізацію техніки та технології.

Отже, навчання покликане оптимально використовувати сучасні технічні засоби, зокрема персональні комп'ютери як засіб передачі інформації та візуалізації навчального змісту, чи забезпечення його наочності, приймаючи до уваги їх допоміжний характер. Бо, якщо інформація не буде засвоюватися творчо, тобто використовуватися для генерування нових ідей, то людство буде приречене на застій, буде заглинено інформаційним потоком [3, 11-53].

На думку Б. Гершунського, комп'ютер має вирішити проблему поширення меж пізнання об'єктивного світу та вдосконалення практичної діяльності [1]. Можливості комп'ютерів проявляються, в першу чергу у виконанні таких дидактичних задач, які не можуть бути повністю розв'язані при традиційному навчанні. Це: перебудова структури навчального предмету та зміна мети пізнавальних задач на різних етапах процесу навчання; варіювання видів самостійної роботи учнів і форм корекції та контролю; зміна форм взаємодії учнів один з одним та з вчителем.

Комп'ютерна графіка дозволяє індивідуалізувати самостійність навчання, де може бути реалізована манера засвоєння, обробки інформації, а також манера спілкування кожного окремого учня. Комп'ютеризація навчання ставить особливі вимоги до психологічних теорій. Важливою передумовою ефективного застосування комп'ютера в навчальному процесі є удосконалення теорії навчання, перш за все його психологічних основ.

З психологічної точки зору, існують певні співвідношення між зоровою і слуховою інформацією, що засвоюється мозком. Так, Н. Вінер говорить, що співвідношення між площиною кори головного мозку, пов'язаного з зоровим аналізатором, і площиною, пов'язаною зі слуховим, дорівнює 100:1. На його думку, в тому ж співвідношенні знаходиться й кількість інформації, що поступає в свідомість по зоровому і слуховому каналі [7, 212].

Вище сказане свідчить, що візуально інформація засвоюється краще, а значить і знання будуть міцніші. Саме комп'ютерна графіка надає можливість візуалізації навчального процесу, тобто за допомогою комп'ютера виникають якісно нові умови і можливості для забезпе-

чення наочності навчального процесу, а це має велике значення для процесу пізнання.

Розглядаючи психолого-педагогічні проблеми комп'ютерного навчання, болгарські вчені підкреслювали, що під час застосування комп'ютерів в навчальному процесі необхідно керуватися теоретичною концепцією, зберігаючи педагогічні принципи: індивідуалізація і диференціація навчання з метою формування творчих здібностей; активізація навчального процесу, раціональне використання принципу наочності в навчанні, формування творчих здібностей [1, 196].

Головними принципами застосування комп'ютерної графіки у навчанні, на нашу думку, є принципи спрямованості процесу навчання на всебічний і гармонійний розвиток особистості, зв'язку навчання з життям, науковості, доступності, систематичності й послідовності, наочності, стимулювання і мотивації позитивного ставлення до навчання.

Принцип спрямованості процесу навчання на всебічний і гармонійний розвиток особистості, проголошений ще І. Песталоцці, де він стверджує, що діючому, природовідповідному формуванню людини сприяє лише те, що захоплює людину, впливаючи на сили її природи у всій їхній сукупності, тобто на серце, розум і руку.

Активізуючи візуальне мислення, розвиваючи навичку почуттєвого сприйняття, розвиваючи навичку перекладу візуальних образів у вербальні та їхній аналіз, комп'ютерна графіка може зіграти величезну роль у природовідповідному розвитку особистісних, загальноінтелектуальних і професійних здібностей, оскільки розвиток таких здібностей, за словами Н. Петрової, починається з враження, що ми одержуємо в процесі почуттєвого сприйняття усіх предметів, оскільки вони, торкаючись наших внутрішніх і зовнішніх почуттів, збуджують і оживляють властиві силам нашого розуму прагнення до саморозвитку [6, 5].

Важливим є також принцип зв'язку навчання з життям. Знання з комп'ютерної графіки істотно адаптує тих, хто навчається до реального світу завдяки розвитку вибірковості, критичного мислення, здатності розумного співпереживання. Крім того, робота з застосуванням комп'ютерної графіки передбачає й групову роботу. Це сприяє розвитку соціальності учнів, їхніх людських якостей.

Принцип науковості, який вимагає приділяти особливу увагу основним напрямкам, по яких здійснюється розвиток образного мислення в процесі навчання: перехід від одиничних, предметно-абстрактних образів до абстрактних, умовно-схематичних і назад; можливість фіксації в образі теоретичних зв'язків і залежностей (просторових, структурних, функціональних, тимчасових); розвиток динамізму образу тощо.

У своїй практичній діяльності вчителі часто зтикаються з проблемою досягнення учнями необхідної глибини розуміння навчальної інформації, що містить у собі процеси й явища, описати або схарактеризувати які досить важко і які потребують створення навчально-методичного забезпечення на основі комп'ютерної графіки [5].

За допомогою застосування комп'ютерної графіки в навчанні відбувається візуальна «підтримка» навчальних предметів. З'єднання на екрані тексту, звуку і зорового образу дає могутній образ досліджуваних об'єктів, процесів, явищ, що дає змогу добре їх запам'ятати. Так, наприклад, у викладанні літератури показниками читацького сприйняття традиційно вважаються рівень конкретності представлень і рівень проникнення читача в художній образ. Досвід показує, що перегляд та створення анімаційних ілюстрацій до казок та інших літературних творів допомагає учителю глибше продемонструвати учню суть творів, осмислити роль персонажів та ідею автора. У математиці моделювання засобами комп'ютерної графіки планіметричних і стереометричних об'єктів і задач, перегляд ілюстрацій з геометрії та алгебри (рухливі графіки, перетини стереометричних об'єктів, складні геометричні конструкції) дає візуальний образ, що добре запам'ятовується.

Учителі біології, хімії, фізики мають унікальну можливість моделювати засобами комп'ютерної графіки самі і разом зі своїми учнями реальні, але недоступні оку, тобто почуттєвому сприйняттю процеси.

Тож, якщо в традиційному розумінні під наочністю розумілась перш за все ілюстративна компонента, забезпечення потреби учня побачити в будь-якій формі предмет чи явище, то в комп'ютерному навчанні наочність дозволяє бачити те, що не завжди можливо побачити у реальному житті навіть за допомогою чуттєвих і точних приладів. Більше того, з об'єктами, що подаються в комп'ютерній формі можна здійснити різні дії, вивчити не тільки їх статичне зображення, але й

динаміку розвитку в різних умовах. При цьому комп'ютер допомагає як відокремити головні закономірності предмету чи явища, що вивчається, так і роздивитися його в деталях.

Наочність, що забезпечується комп'ютером, дозволяє говорити про новий інструмент пізнання – когнітивної комп'ютерної графіки, яка не тільки подає знання у вигляді образів – картинок і тексту, а також дозволяє візуалізувати ті людські знання, для яких ще не знайдено текстовий опис, чи які потребують вищих сходинок абстракції.

Принцип стимулювання і мотивації позитивного ставлення до навчання, який теж є важливим при застосуванні комп'ютерної графіки в навчанні, оскільки процес навчання із застосуванням графічних зображень, анімації для візуального сприйняття навчального матеріалу та створення образів, явищ завдяки властивостям комп'ютерної графіки завжди є цікавим та творчим.

У процесі застосування комп'ютерної графіки в навчальному процесі відбувається розвиток візуального мислення, а візуальне мислення – це суттєвий компонент технології застосування комп'ютерної графіки в навчанні. Н. Петрова говорить, що саме відрив освіти від досвіду привів до розвитку «візуального навчання», дуже корисного для того, щоб додавати зміст словами, які призначені для запам'ятовування та засвоєння учнями. Але використання візуального матеріалу не може саме по собі привести до візуального мислення.

Н. Петрова виділяє таку причину цього: візуальне мислення – це не тільки використання понять, для яких існують конкретні аналоги. Візуальне мислення – це мислення за допомогою візуальних операцій. Тобто твір образотворчого мистецтва є не ілюстрацією до думок його автора, а кінцевим проявом самого мислення.

Зорові образи грають важливу роль в мисленні. Мислення, стверджує Н. Петрова, саме по собі не приводить ні до яких знань про зовнішні об'єкти. Вихідним пунктом усіх досліджень слугує чуттєве сприйняття. Істинність теоретичного мислення досягається за рахунок зв'язку його з усією сумою даних чуттєвого досвіду [6].

А. Енштейн відмічав, що слова не грають ніякої ролі в механізмі його особистого мислення. Психічними елементами цього мислення є знаки чи образи, які він міг достатньо вільно відтворювати та комбі-

нувати. Ці елементи, за зізнанням А. Енштейна, були візуального чи зрідка рухомого типу. Слова чи інші умовні знаки йому приходилося з трудом підшукувати тільки на другій стадії, коли ця гра асоціацій дала деякий результат і може бути за бажанням відтворена в формі тексту чи умовних знаків. Такі факти підтверджують первинність образного та візуального мислення, а також його важливу роль в навчанні учнів [2]. Розвиток візуального мислення завдяки комп'ютерній графіці та анімації свідчить, за словами Н. Петрової, той факт, що креслення й малюнки, тобто переведення об'єкта в візуальну форму, частіше більш успішно виконують функцію інтерпретації, ніж наближені та випадкові форми фотографій [4].

Справа в тому, що бачити властивості якого-небудь предмету значить сприймати його як приклад втілення певних загальних понять. Крім цього, ми знаємо, що ніяку інформацію про предмет не вдається безпосередньо передати спостерігачу, якщо не уявити цей предмет в структурно-виразній формі.

Висновки. Широке поширення мультимедіа технологій викликає необхідність посилити теоретичну підготовку майбутніх учителів з основ комп'ютерної графіки, адже у процесі застосування комп'ютерної графіки в навчальному процесі відбувається розвиток мислення, відбувається візуальна «підтримка» навчальних предметів, виникають якісно нові умови та можливості для забезпечення наочності навчального процесу, а це має великий вплив на підвищення рівня пізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере образования: Проблемы и перспективы. – М.: Педагогика, 1987. – 264 с.
2. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка. – К., 2000. – 303 с.
3. Марев И.С. Методические основы дидактики: Пер. с болг. – М.: Педагогика, 1987. – 224 с.
4. Островерхова Н.М. Аналіз уроку: концепції, методики, технології / Надія Островерхова; Ін-т педагогіки АПН України. – Київ: ІНК ОС, 2003. – 350 с.
5. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін. ; за ред. З.Н. Курлянд. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 399 с.

6. Петрова Н. Комп'ютерна графіка і анімація як засіб медіаосвіти // file: 21/htm.
7. Цолов В. Психологія в допомог на учителите. – София, 1981. – 78 с.

УДК 378.015.311 – 054.62

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА САМОАКТУАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ ИНОСТРАННОГО СТУДЕНТА

Шалаева В.С.

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

В статье исследуется сущность понятия самоактуализация личности иностранного студента и определяется структура процесса самоактуализации.

Ключевые слова: самоактуализация, сущность, структура, личность, иностранный студент.

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ІНОЗЕМНОГО СТУДЕНТА

Шалаєва В.С.

У статті досліджується сутність самоактуалізації особистості іноземного студента та визначається структура процесу само актуалізації.

Ключові слова: самоактуаліція, сутність, структура, особистість, іноземний студент.

ESSENCE AND STRUCTURE OF SELF-ACTUALIZATION PROCESS OF FOREIGN STUDENT PERSONALITY

Shalaeva V.S.

The paper investigates the essence of the self-actualization concept of foreign student personality and determines the structure of the self-actualization process.

Keywords: self-actualization, essence, structure, personality, foreign student.

Современные гуманистические тенденции развития образования в условиях глобализации обуславливают необходимость разработки новых технологий обучения иностранных студентов. Профессиональная подготовка будущих специалистов связана, в первую очередь, с формированием *самоактуализированной личности*, способной ставить перед собой цель и проектировать способы ее достижения. Способность к самообразованию является неотъемлемым элементом процесса самоактуализации иностранных студентов. *Самоактуализация* рассматривается как стремление личности достичь максимально возможного уровня развития в сфере профессиональной деятельности [5], поэтому одной из основных задач профессиональной подготовки иностранных студентов является активизация как непосредственных, так и опосредованных дидактических факторов, важнейшими из которых выступают механизмы профессиональной самоактуализации.

Цель статьи – определить сущность, структуру и педагогические особенности процесса самоактуализации иностранного студента.

Анализ исследований и публикаций по проблеме. Вопросом изучения процесса самоактуализации личности занимался ряд отечественных и зарубежных исследователей. К. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Роджерс являются основоположниками теории *самоактуализации личности*. К. Роджерс понимает самоактуализацию как процесс реализации человеком своего потенциала на протяжении всей жизни. Американский ученый Абрахам Маслоу, являясь основателем *гуманистической* психологии и педагогики, выдвинул свою психолого-педагогическую концепцию, основываясь на изучении жизни успешных людей, находящихся в гармонии с собой и окружающим миром, и добившихся выдающегося успеха в профессиональной сфере [6]. Термин *самоактуализация*, выдвинутый Куртом Гольдштейном, А. Маслоу употребляет в более специфичном значении, имея ввиду стремление человека к самовоплощению, к актуализации заложенных в нем потенциалов. Ученый называет это стремление стремлением к идентичности [5]. Вся работа А. Маслоу посвящена вопросу роста и развития личности. *Самостоятельность* и *самодостаточность* ученый рассматривает как основные принципы развития самоактуализиро-

ванної личности. Согласно данной концепции, обучаемый является активным участником, то есть *субъектом* процесса обучения. А. Маслоу настаивает на необходимости создания таких условий обучения, при которых будет возможным уникальное развитие личности учащегося [6]. По мнению исследователя, важную роль в процессе самоактуализации играют *побуждения* и *личные стремления* личности обучаемого. Всевозможные уровни проявления активности человека А. Маслоу объясняет разработанной им иерархией потребностей [4].

В отечественной педагогике и психологии самоактуализация рассмотрена К.А. Абульхановой-Славской, А.В. Донцовым, Т.И. Артемьевой, Е.И. Головахой, Д.А. Леонтьевым и др. Проведены исследования взаимосвязи особенностей процесса самоактуализации с возрастом обучающихся (Е.Е. Вахромов, И.С. Кон, Ю.А. Миславский, О.Н. Пушкина). Ряд исследовательских работ посвящен изучению специфики самоактуализации различных профессиональных сфер (Е.Е. Вахромов, Т.Д. Дубовицкая, А.М. Кириченко, А.З. Узденов, И.Н. Вербицкая). В научных работах Б.С. Гершунского, В.М. Розина, В.А. Сластенина, Ю.Б. Тупалова, М.И. Фишера, П.Г. Щедровицкого представлены аксиологические характеристики самоактуализации как основного элемента педагогической деятельности. В.И. Андреев, А.В. Мудри, И.А. Винтин определяют самоактуализацию как цель образовательно-воспитательного процесса.

Изложение основного материала. Период обучения в вузе является одним из самых важных моментов в становлении личности. *Самоактуализация* представляет собой важнейшую составляющую формирования будущего иностранного специалиста. Существует много определений, трактующих данное понятие. Например, в словаре терминов по общей и социальной педагогике *самоактуализация* рассматривается как высшая жизненная потребность индивида, под которой А. Маслоу понимает стремление человека к выявлению своих потенциальных возможностей, проявлению его способностей становиться всем, чем он захочет, достижению своих целей, проявлению своей общечеловеческой и личностной сущности [2]. С.М. Вишнякова определяет самоактуализацию как:

1) стремление человека к возможно более полному выявлению и развитию своих потенциальных возможностей и способностей;

2) самостоятельную учебную деятельность, направленную на то, чтобы привести знания, умения в соответствие с современными требованиями [1].

Педагогический словарь Г.М. Коджаспировой и А.Ю. Коджаспирова трактует *самоактуализацию* (от лат. actualis – действительный, настоящий) – как одно из важнейших понятий гуманистической психологии. По взглядам американского психолога А. Маслоу, *самоактуализация* – это стремление человека к возможно более полному выявлению и развитию своих личностных возможностей, потребность в совершенствовании, в максимальной реализации своего потенциала. *Подлинная самоактуализация* предполагает наличие благоприятных социально-исторических условий и соответствующего воспитания [3].

Готовность к дальнейшей профессиональной деятельности иностранного студента должна быть обусловлена достижением соответствующего уровня профессиональной подготовки. С этой целью целесообразно определить структуру самоактуализации и обозначить ее компоненты.

Проводя исследования процесса обучения студентов, Л.В. Цурикова выделяет следующие компоненты самоактуализации: *мотивационно-целевой* (характеризуется наличием познавательного и профессионального интереса), *содержательный* (действенность и системность знаний), *регулятивный* (рефлексивность и самостоятельность) [10]. И.Г. Садилов в своих научных работах по изучению личности лицеиста делает акцент на *мотивационно-целевом* компоненте, *операциональном* компоненте и компоненте *обеспечения*. *Мотивационно-целевой* компонент отражает формирование мотивов личности, изменение ее качеств, типологических особенностей и свойств под воздействием ситуации обучения и личности обучающего. *Операциональный* компонент и компонент *обеспечения* нацелены на организацию образовательной среды, психологическое, методическое, организационное, информационное и технологическое подкрепление учебной деятельности [7, 8]. Слаженное единство дидактических компонентов может

обеспечить активизацию познавательной деятельности личности иностранного студента.

Л.Р. Шафигулина рассматривает профессиональную самоактуализацию личности как составляющую повышения квалификации и определяет как сознательный и целенаправленный процесс выявления профессионально значимых качеств личности. Основными компонентами профессиональной самоактуализации Л.Р. Шафигулина считает следующие: *ценностно-мотивационный* (осознание роли самоактуализации в профессиональном становлении, приоритет общечеловеческих, гуманистических ценностей), *гностический* (представление о сущностных характеристиках категории «самоактуализация», знание способов и средств, стимулирующих самоактуализацию личности, активное стремление к саморазвитию в профессиональной деятельности), *рефлексивный* (интерес к себе и профессии, эмоциональная устойчивость, направленность на осознание своего «Я», самоанализ собственной деятельности) и *креативный* (инициативность, способность к преобразованию действительности, направленность на реализацию творческих импульсов в профессиональной деятельности, формирование и развитие индивидуального стиля деятельности) [11].

Из всего выше сказанного можно сделать вывод, что структура самоактуализации личности иностранного студента может быть представлена как единство трех основных компонентов: *мотивационно-потребностного, ценностно-смыслового и функционально-регулятивного*. *Мотивационно-потребностный* компонент отражает мотивационную направленность на личностный и профессиональный рост и готовность к успешной профессиональной деятельности. *Ценностно-смысловой* компонент представлен жизненными ориентациями, сопоставлением значимых личных и профессиональных ценностей и целей, стремлением достичь и воплотить их в социально-приемлемой форме. Иностранному студенту постоянно уточняет для себя смысл своей будущей профессии, соотнося его со своими целями в жизни. *Функционально-регулятивный* компонент рассматривается как обеспечивающий самоактуализационную активность и регулирующий самоотношение рефлексии, ответственности и творческой активности. При этом именно *ценностно-смысловой* компонент является основным

[8], поскольку он выражает мировоззренческую направленность личности иностранного студента и выступает как один из движущих механизмов учебного процесса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вишнякова С.М. Профессиональное образование: Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. – М., НМЦ СПО, 1999. – 538 с.
2. Воронин А.С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике. – Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2006 – 135с.
3. Годжаспирова Г.М., Годжаспиров А.Ю. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 176с.
4. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу ; пер. с англ. — СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
5. Маслоу А. Самоактуализация / А. Маслоу // Психология личности. Тексты. – М., 1982. – С.108–117.
6. Попова Ю.И. Психолого-педагогические идеи А.Г. Маслоу в современной теории и практике обучения и воспитания в США. Автореф. дис... к. пед. наук / Ю.И. Попова. – Волгоград, 2009, 34 с.
7. Садилов И.В. Самоактуализация личности лицеиста в учебной деятельности. Автореф. дис... к. пед. наук / И.В. Садилов. – Саратов, 2002, 19 с.
8. Самаль Е.В. Самоактуализация личности в процессе обучения в вузе : автореферат дис... кандидата психологических наук / Е.В. Самаль. – Ярославль, 2008, 24 с.
9. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М.: Рус. яз., 1989. – 624 с.
10. Цурикова Л.В. Самореализация студентов в учебно-профессиональной деятельности: Автореф. дис... канд. пед. наук – Белгород, 2005, 17 с.
11. Шафигулина Л.Р. Педагогические условия формирования профессиональной самоактуализации личности молодого учителя в процессе внутришкольного повышения квалификации: Автореф. дис. ... к. пед. наук / Л.Р. Шафигулина. – Астрахань, 2009, 25 с.

УДК 378. 56. 345

**ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ
СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ**

Шведова Я.В.

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

**ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ
СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ**

Шведова Я.В.

У статті відзначається актуальність використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського в становленні спеціаліста в класичному університеті. Навчально-виховний процес в університетах ХХІ століття повинен ґрунтуватися на педагогічному оптимізмі, вірі в можливість кожного студента, атмосфері доброзичливості, на створенні умов для переживання студентами успіху на шляху освіти та професійного становлення.

Ключові слова: виховання студентів, гуманізм, професійна освіта.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ
В.А. СУХОМЛИНСКОГО В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ
ОБРАЗОВАНИИ СОВРЕМЕННЫХ СТУДЕНТОВ**

Шведова Я.В.

В статье отмечается актуальность использования педагогического наследия В. Сухомлинского в становлении специалиста в классическом университете. Учебно-воспитательный процесс в университетах ХХІ века должен основываться на педагогическом оптимизме, вере в возможности каждого студента, атмосфере доброжелательности, на создании условий для переживания студентами успеха на пути образования и профессионального становления.

Ключевые слова: воспитание студентов, гуманизм, профессиональное образование.

USING PEDAGOGICAL HERITAGE OF V.O.SUCHOMLINSKY IN VOCATIONAL EDUCATION OF MODERN STUDENTS

Shvedova Ya.V.

The article noted the relevance of the use of pedagogical heritage of Sukhomlinsky in becoming a specialist in classical university. The educational process at universities XXI century should be based on pedagogical optimism, faith in the ability of each student an atmosphere of goodwill, to create conditions for students experiencing success in the way of education and professional development.

Keywords: education students, humanity, professional education.

Спадщина видатного українського педагога В.О. Сухомлинського містить наукову і практичну основу для формування гуманістичного світогляду сучасних студентів. Існує багаторічна національна традиція виховання молодих педагогів на засадах науково-гуманістичної теорії В.О. Сухомлинського, на його педагогічному досвіді. Але не всі університети і не всі факультети готують студентів за педагогічним напрямом. Тому з'являється необхідність більш універсального підходу до підготовки молодих спеціалістів.

Навчальні плани, за якими сьогодні ведеться підготовка студентів, обов'язково містять дисципліни гуманітарного циклу, але їхній психолого-педагогічний компонент значно зменшено. Тому стає актуальною проблема знаходження додаткових резервів гуманітарно-педагогічного виховання студентів класичних університетів.

Сьогодні ця проблема стоїть гостро, адже гуманізація і демократизація заявлені як основні принципи системи освіти. Саме освіта розглядається як засіб безпечного і комфортного існування особистості в сучасному світі, як спосіб саморозвитку особистості. Одним з пріоритетних напрямків модернізації системи освіти є підвищення якості професійної освіти. Однак, незважаючи на пріоритетність названого вище завдання, спостерігається зниження його якості і падіння рівня загальної культури сучасних студентів. Нерідко по дорозі до університету, а іноді і в Альма-матер можна почути нецензурні вирази, гру-

бість, лайку. Очевидно, тут є і наша вина, викладачів. Піклуючись про професійний розвиток студентів, нерідко ми упускаємо питання морального виховання. Тому сьогодні особливо актуально звучать слова В.О. Сухомлинського: «... все життя людини, все життя нашого суспільства залежить вирішальною мірою від того, яка буде моральна серцевина в нашої людини».

Виховання – це не тільки процес зовнішнього впливу на студента, а саморозвиток, самовираження особистості, коли студент є дійсним суб'єктом виховання. Саме на такому розумінні завдань виховання молоді ґрунтується педагогічна теорія В.О. Сухомлинського.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти ускладнилися проблеми виховання студентів у зв'язку зі змінами потреб людини, її соціальними прагненнями і ціннісними орієнтирами. У період глибоких економічних і соціально-політичних перетворень в Україні великого значення набуває гуманізація різних сфер життя людини і, насамперед, сфери її освіти і виховання. У сучасній вищій школі потрібне духовне оновлення педагогічного процесу, яке відбувається тоді, коли цей процес стає гуманістичним. Гуманізація університету сприятиме глибокому усвідомленню студентами таких понять, як честь, добро, людяність.

Проблема гуманізації суспільства і виховання є спільною для філософів, соціологів, психологів і педагогів, бо ці поняття є багатоаспектними, що зумовлюється поліструктурністю і поліфункціональністю людського життя і діяльності в суспільстві. Для з'ясування філософських аспектів феномена гуманізму велике значення мають праці філософів: В. Біблера, І.А. Зязюна, І.С. Кона, А.Ф. Лосева, Г.Л. Тульчинського. Вагоме значення мають праці дослідників Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, В.В. Давидова, Н.В. Кузьміної, О.М. Леонтьєва, К. Роджерса, С.Л. Рубінштейна та інших, у яких окреслено підходи до гуманізації виховання і навчання людини, розглядається проблема внутрішніх рушійних сил формування особистості взагалі. В історії педагогічної думки ідея гуманізації навчання і виховання знайшла свою практичну реалізацію у педагогічних системах Я.А. Коменського, І.Г. Песталоцці, Жан-Жака Руссо, Г.С. Сковороди, Л.М. Толстого, К.Д. Ушинського, Я. Корчака, А.С. Макаренка. Гідним

продовженням їхніх прогресивних поглядів є творча спадщина В.О. Сухомлинського.

В.О. Сухомлинський надавав великого значення вихованню і становленню справжньої Людини, Громадянина, Спеціаліста, Вчителя-гуманіста. У творі «Сто порад учителяві» він називає учительську професію людинознавством, зазначаючи, що об'єктом праці вчителя є найдорожче у світі – людина, найтонші сфери духовного життя особистості, яка формується.

З позицій сьогодення очевидно, що В.О. Сухомлинський досягнув рівня світової філософської і педагогічної думки. Відштовхуючись від ідей великих мислителів-гуманістів минулого і джерел народного виховання, він сформулював педагогічну концепцію, яка має загально-людський характер.

У перші повоєнні роки своєї педагогічної діяльності Василь Олександрович уважно вивчав та узагальнював передовий педагогічний досвід роботи школи, вибудовував теоретичні основи творчої професійної діяльності на гуманістичних принципах доброти, поваги особистості, перевіряв теоретичні положення у своїй творчій педагогічній роботі.

Гуманістична основа в спадщині педагога ґрунтується на положеннях про безумовну неповторність і цінність людини, її індивідуальну свободу й гідність, на створенні умов для всебічного розвитку особистості й щастя кожної людини. Педагогічне його кредо – безмежна любов до дітей («Чим важча дитина, тим більше я її люблю»), педагогічний оптимізм («Кожна дитина хоче бути хорошою, талановитою і повинна бути щасливою»), прогнозування виховання справжньої людини, громадянина, спеціаліста, сім'янина.

Одним із складників гуманістичної системи Сухомлинського є вигоди до діяльності вихователів: знати дитину – без знання душі, прагнень, можливостей дитини – виховання сліпе; любити дітей і кожну дитину такою, якою вона є, проєктуючи в ній краще, захищаючи її від лихого, навчаючи бути щасливою; поважати дитину, її гідність, бо кожна дитина неповторна; вірити в дитину, в її талант до певної діяльності, у добре її начало («Вір в людину і вона буде людиною!»); розуміти дитину – «відчуття дитинства», «стати дитиною»; дбайливо ставити-

ся до природи і духовного світу дитини, бо вона – неповторний світ. Не боятися бути ласкавими, душевними, доброзичливими; розвивати почуття власної гідності дитини, піклуватися про її всебічний розвиток; залучати дитину до життя і діяльності інших людей, починаючи з рідних і близьких; мудра влада вихователя над розумом і серцем дитини, її друга й порадника, захисника від бід життя, прикладу в житті й діяльності.

Основи цих вимог можна перенести на виховання і професійну підготовку кожної людини, творчого спеціаліста і гуманної особистості. Отже, винятково важливу роль у професійному становленні вчителя як і спеціаліста з іншої спеціальності відіграють його ідейно-політичні, моральні і ділові якості, любов і повага до людей, толерантність, наполегливість, вимогливість, постійне самовдосконалення. Сухомлинський писав: «Пам'ятай, що без праці людина вироджується... праця – нелегка справа... Знай, що майстерність безмежна... Виховуй у собі майстра, умій бути невдоволеним тим, що ти вже зробив. Є сотні спеціальностей, всіма ними ніколи не оволодієш. Оволодівай чим-небудь одним, але оволодівай так, щоб бути господарем у своїй справі... Радість праці – це самовираження в праці... радість праці, трудова творчість, пошуки самого себе, трудове самовиховання – усе це можливе лише в тому разі, коли в праці розкривається індивідуальність» [1, с. 612–614].

Ми вважаємо доцільним ознайомлення студентів із такими творами В.О. Сухомлинського, як «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Павлівська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Як виховати справжню людину», «Розмова з молодим директором школи», «Людина неповторна», «На нашій совісті людина», «Людина – найвища цінність» та іншими [1] для поглиблення моральної освіти і для формування знань про основи системи гуманістичного виховання особистості і педагогічну етику.

Майбутніх спеціалістів слід навчати розумінню людських стосунків, співпереживанню і співчуттю, передавати їм педагогічне кредо Василя Олександровича Сухомлинського – безмежну любов до дітей, педагогічний оптимізм, повагу до людини.

Проведене дослідження проблеми дає змогу зробити ряд висновків. Відзначається актуальність використання педагогічної спадщини

В. Сухомлинського в становленні спеціаліста в класичному університеті. Ознайомлення студентів із системою роботи і науковою спадщиною Сухомлинського сприяє вихованню справжньої Людини, Громадянина, Спеціаліста. Навчально-виховний процес в університетах ХХІ століття повинен ґрунтуватися на педагогічному оптимізмі, вірі в можливості кожного студента, атмосфері доброзичливості, на створенні умов для переживання студентами успіху на шляху освіти та професійного становлення.

Використовуючи ідеї педагога-гуманіста, необхідно враховувати особливості спеціалізації студентів. Треба впроваджувати різні форми і методи для творчого пошуку студентами педагогічних ідей в спадщині В.О. Сухомлинського. Зокрема, через читання спецкурсів, між-факультетські конференції студентів і викладачів, конкурси робіт в університеті тощо.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5-ти т. / Сухомлинський В.О. – К.: Радянська школа, 1977.
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані педагогічні твори: В 5 т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 5-279.
3. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / Сухомлинський В.О. // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 2.
4. Сухомлинский В.А. О воспитании / Сухомлинський В.О. – М., 1975. – 228 с.

УДК 37.013.42-053.2-058.64

**СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ НЕПОВНОЛІТНІХ,
ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ
ОБСТАВИНАХ**

Шевелева М.О.

Харківська державна академія культури

**СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ НЕПОВНОЛІТНІХ,
ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ
ОБСТАВИНАХ**

Шевелева М.О.

У статті розглядаються особливості розвитку дитини в період неповноліття, сутність соціально-педагогічних проблем та фактори, що спричинили виникнення складних життєвих обставин.

Ключові слова: складні життєві обставини, неповнолітні, «діти вулиці», дитяча безпритульність.

**СУЩНОСТЬ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ, ОКАЗАВШИХСЯ В СЛОЖНЫХ
ЖИЗНЕННЫХ ОБСТОЯТЕЛЬСТВАХ**

Шевелева М.А.

В статье рассматриваются особенности развития ребенка в период несовершеннолетия, сущность социально-педагогических проблем несовершеннолетних и факторы, которые повлекли возникновение сложных жизненных обстоятельствах.

Ключевые слова: сложные жизненные обстоятельства, несовершеннолетние, «дети улицы», беспризорность.

ENTITY OF SOCIAL PROBLEMS FROM MINORS WHO FIND THEMSELVES IN DIFFICULT CIRCUMSTANCES

Sheveleva M.A.

The article discusses the features of child development during adolescence, the nature of social and educational problems of minors, and factors that led to the emergence of complex life circumstances.

Keywords: complex life circumstances, minors, «street children», homelessness.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства соціальна сфера відчула на собі низку реформувальних та перетворень, спрямованих на підвищення якості соціальних послуг та соціально-педагогічної допомоги населенню, в тому числі сім'ям та дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах. До складних життєвих обставин можна віднести такі соціальні явища як: малозабезпеченість, алкоголізм, безробіття, жебракування та інші, що знижує виховний потенціал сім'ї, породжує проблеми недостатньої уваги до дітей та педагогічну занедбаність. За таких умов найбільш незахищеними та уразливими групами є діти, які дуже гостро реагують на всі зміни, що відбуваються в суспільстві.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» дитина – це особа віком до 18 років (повноліття) [8, с. 298]. З точки зору дієздатності, у Цивільному кодексі України, неповнолітнім прийнято вважати фізичну особу у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (ст. 32 ЦК). Сімейний кодекс України використовує термін «дитина», тобто особа до досягнення нею повноліття (ст.6 СК), яка поділяється на дві категорії: малолітню – дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (ч. 2 ст. 6 СК), та неповнолітню – дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (ч. 3 ст. 6 СК).

Поняття «підліток» вживається в деяких нормативно-правових актах, однак жоден нормативно-правовий акт не містить юридичного визначення поняття. Таким чином, коли ми говоримо про підлітків у юридичному контексті слід керуватися поняттям «дитина» або «неповнолітні».

Отже, підсумовуючи аналіз нормативного-правової бази, важливо зазначити, що потреба виділення самостійної вікової категорії – «неповнолітній» – зумовлена необхідністю поєднання правових норм, що стосуються такої особи.

Таким чином, у даній статті будемо вважати неповнолітніми – дітей віком від 14 до 18 років, яким в період цього етапу онтогенезу притаманні характеристики підліткового віку, обумовлені специфічними особливостями психосоціального розвитку особистості: фізичної, розумової, моральної, соціальної тощо.

Як зазначає І. Бех, підлітковий вік – один з найскладніших періодів розвитку кожної людини оскільки, він багато в чому визначає подальше життя індивіда. Зокрема, саме на підлітковий вік припадає пік формування якостей характеру, ціннісних орієнтацій, вольових якостей. Підлітки прагнуть користуватись таким самими правами як і дорослі [1, с. 17].

Більшість науковців, які досліджували специфічні особливості підліткового віку, вважають що підлітки проходять великий шлях в своєму розвитку. Частіше за все він зумовлений внутрішніми конфліктами з самим собою та іншими, прагненням відчувати себе особистістю, бажанням відокремитись від батьків і тих, хто мав щоденний вплив та виховував. Особливу увагу хотілось би звернути на те, що «нездорова» атмосфера в сім'ї тільки затягує процес адаптації дитини у суспільстві й призводить до негативних наслідків у життєдіяльності неповнолітнього.

В процесі свого становлення для підлітків характерні такі поведінкові реакції: реакція емансипації (підліток намагається вийти з під опіки дорослих та контролю); реакція групування з однолітками (проявляється в інстинктивному тяжінню до згуртованості, в процесі чого формуються навички соціальної взаємодії, вміння підкорюватись колективній дисципліні, завоювання авторитету); реакція захоплення (хобі) (необхідне для становлення особистості підлітка, так як в процесі захоплення формуються інтереси, уміння, індивідуальні здібності); реакція пов'язана з сексуальною поведінкою (процеси статевого дозрівання пов'язані із цілісною перебудовою дитячого організму: інтенсивний

ріст, різкі зміни структури метаболічної активності організму, сексуальна активність) [3, с.13-14; 6, с. 31-34].

Таким чином, усі вище перераховані специфічні підліткові реакції можуть виступати як норма, так і представляти собою патологічні порушення поведінки, особливо у випадку неправильного батьківського, соціально-педагогічного та психолого-педагогічного впливу.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» складні життєві обставини – обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності або можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті [8, с. 429].

Діти за таких обставин не мають необхідних умов для всебічного, повноцінного розвитку і потребують допомоги та посиленої уваги з боку соціальних інститутів.

Вивчення сучасної наукової літератури дає можливість визначити категорію «неповнолітніх дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах» – це діти віком від 14 до 18 років, до якої відносяться дітисироти та діти, позбавлені батьківського піклування; діти, які вживають алкогольні напої, наркотичні речовини та практикують ризиковану поведінку; діти, які знаходяться в спеціальних навчально-виховних установах, виховних колоніях, які повернулися з місць позбавлення волі; діти які зазнали насилля; «діти вулиці» та безпритульні діти; діти, які проживають у сім'ях, що опинилися у складних життєвих обставинах, і стосовно яких є загроза вилучення їх із сімейного оточення.

Аналіз науково-методичної літератури, дає можливість охарактеризувати групу дітей, які опинилися у важких життєвих обставинах – це безпритульні діти, «діти вулиці» та діти, які практикують ризиковану поведінку, зупинимось детальніше на кожній з них.

Безпритульні діти – це діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання [8, с. 298].

Отже, дитяча безпритульність полягає у відсутності у дітей та підлітків належного сімейного або державного піклування, педагогічного

нагляду, нормальних умов життя. Саме тому, нашу думку, дитяча безпритульність породжує нове соціальне явище «Діти вулиці» – жертви проблем економічного розвитку, втрати традиційних цінностей, жорстокого поводження в сім'ї, фізичного та психологічного насилля. Причинами виходу на вулиці дитини може бути: перспектива вільного життя, відчай і розуміння того, що більше нікуди іти, бажання задовольнити свої основні потреби [7, с. 8].

Ці діти є носіями низки проблем, які ми можемо умовно поділити на соціальні проблеми – неграмотність, дискримінація, дефіцит доступних ресурсів, насильство, усталене негативне ставлення більшості членів суспільства, фізичні – неповноцінне харчування, проблеми зі статевою гігієною і репродуктивним здоров'ям та психологічні проблеми – стреси, вживання шкідливих речовин, залежності, бродяжництво, kleптоманія, фобії.

Діти, які практикують ризиковану поведінку — це особи, які внаслідок своєї поведінки використовують такі поведінкові практики, які погрожують його стану здоров'я та нормальній життєдіяльності [6, с. 43].

До даної категорії дітей, можна віднести дівчат та хлопців, які споживають наркотичні речовини, мають незахищені статеві контакти внаслідок сексуальної експлуатації, хлопці, які практикують одностатеві сексуальні контакти [5, с. 10].

До спільних факторів, що впливають на дитину, що спричиняє вихід на вулицю можна поділити на три категорії:

- фактори пов'язані з сім'єю (безвідповідальність батьків, сімейні конфлікти, проблеми пов'язані з вживанням наркотичних речовин та алкоголю, участь у азартних іграх, фізичне або сексуальне насилля над дитиною, розпад сім'ї або смерть батьків);

- фактори пов'язані з місцем проживання (відсутність роботи та перспектив для працевлаштування, недостатність житлової площі та незадовільні побутові умови, природна та техногенні катастрофи);

- фактори пов'язані з суспільством в цілому: політичні, економічні та соціальні кризи [7, с. 11-12].

На сьогодні в українському суспільстві одними з найбільш несприятливих умов соціалізації є такі, що супроводжуються проявами

насильства щодо дитини. Насильство може мати форми фізичного, сексуального, психологічного впливу.

Насильство – це умисне застосування людиною, групою різних форм примусу щодо конкретної особи, групі з метою досягнення якихось цілей (утиск конституційних прав і свобод як громадянина, заподіяння шкоди або загроза фізичному, психічному стану). Розглянемо більш конкретно всі види насильства.

Психологічне (емоційне) насильство – постійний або періодичний негативний психічний вплив батьків або інших дорослих на дитину, пред'явлення до нього вимог, що не відповідають його віковим можливостям, незаслужених звинувачень, приниження гідності, демонстрація нелюбові, ворожості, словесні образи, погрози, обман, примус до здійснення діянь, що становлять небезпеку для його життя чи здоров'я, а також ведуть до порушення психічного розвитку [4, с. 98].

Сексуальне насильство – це взаємодія між дитиною та старшою за неї або дорослою людиною, де дитина використовується як об'єкт задоволення сексуальних потреб старшої за неї особи. Сексуальне насильство над дитиною є латентним явищем. Для неповнолітніх, які зазнали насилля характерні такі ознаки як: відрізка, сором, провина, недовіра, сексуальні порушення, почуття власної непотрібності, спроби суїциду, втечі з дому, агресивна поведінка, уникнення тілесної та емоційної інтимності [2, с. 5-8].

Фізичне насильство – умисне нанесення людині (дитині) фізичних травм, тілесних ушкоджень (побої, удари, ляпаси, укуси, припікання гарячими предметами, спроби задушення або утоплення), позбавлення його волі, житла, їжі, одягу та інших нормальних умов життя, а також ухилення батьків або осіб, які їх заміщають, від задоволення потреб малолітніх у догляді, турботі про здоров'я та особистої безпеки, що може призвести до смерті, завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю, особистісному розвитку дитини [4, с. 99-100].

Таким чином, насильство має важкі наслідки. Саме тому все більше опиняється в центрі уваги світової спільноти проблема забезпечення для всіх дітей сприятливих умов для життя, розвитку та виховання, гарантій захищеного дитинства, вільного від жорстокості та насильства.

Отже, формування повноцінної системи захисту дитинства в останні роки є одним із пріоритетних напрямів соціальної політики України, перед якою стоїть ряд завдань направлених на профілактику соціального сирітства та забезпечення прав і законних інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на забезпечення їх безпеки та боротьбу зі злочинами проти дітей та організації своєчасного виявлення неблагополучних сімей, особливо створення профілактичної роботи та комплексної системи реабілітації дітей, які знаходяться в складних життєвих обставинах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості : [підручник] / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
2. «Зелені кімнати»: психологічні особливості організації роботи з дітьми / Н.П. Бочкор, О.М. Цільмак, О.В. Швед та ін. – К.: ТОВ «Агенство «Україна», 2012. – 112 с.
3. Надання медико-соціальних послуг дітям та молоді на основі дружнього підходу: Методичні рекомендації / О.А. Голоцван, С.І. Осташко, О.М. Мешкова та ін. – К.: Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), 2008. – 179 с.
4. Організація соціальної роботи з дітьми та молоддю, які опинилися у складних життєвих обставинах. Практичний посібник для спеціалістів соціальної сфери. // Авт. кол.: С.С. Валько, Л.С. Лоріашвілі, А.І. Павловський, Ю.А. Саранков, Я.М. Туреханов, Ю.М. Удовенко. – К., 2011. – 304 с.
5. Підлітки груп ризику в Україні: виклики та час дій. Адвокаційний документ / ЮНІСЕФ, Укр. ін.-т. соц. Досліджень ім. О.Яременка. – К.: Версо, 2011. – 56 с.
6. Подростки групп риска к инфицированию ВИЧ : Книга для участника: учебно-методическое пособие / [Аноприенко Е.В., Журавель Т.В., Пархоменко Ж.В.] / Под общ. ред. Т.В. Журавель. – К.: ПЦ «Фолинт», 2012. – 228 с.
7. Профилактика распространения ВИЧ-инфекции в среде детей улицы. Работа с детьми улицы в местах их пребывания : Руководство для тренеров и участников / Под общ. ред. Е. Пурик. – К.: МБФ «Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине», 2012. – 269 с.
8. Соціальні допомоги, пільги та послуги за законодавством України: Збірник нормативних актів / Упорядники: доц. Т.М. Додіна, проф. Г.І. Чанишева. – Х.: ТОВ «Одісей», 2008. – 520 с.

НАШІ АВТОРИ

Нечепоренко Лідія Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки факультету психології Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, лауреат міжнародної премії з педагогіки.

Акімова Олена Михайлівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Бєлоліпцева Олена Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Бєляєв Сергій Борисович – доцент, кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Боченко Ольга В'ячеславівна – старший викладач кафедри педагогіки факультету психології Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Гапон Владлен Іванович – кандидат технічних наук, доцент кафедри педагогіки факультету психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Гапон Ельвіра Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри експериментальної фізики фізичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Гусарова Анастасія Валеріївна – аспірантка кафедри педагогіки, факультету психології Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Донцов Анатолій Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки факультету психології Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Єфремов Сергій Володимирович – кандидат педагогічних наук, викладач ХНТУСГ ім. П. Василенка.

Зозуля Катерина Володимирівна – аспірантка кафедри теорії і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Ключко Анна Геннадіївна – викладач кафедри української та російської філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Кобзар Олена Іванівна – ст. викладач кафедри англійської мови ХНУ ім. В.Н. Каразіна.

Краснокутська Світлана Миколаївна – здобувач кафедри педагогіки Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Кузнецова Олена Юрійвна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов № 3, Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого.

Малихіна Яна Анатоліївна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України.

Манойло Ірина Семенівна – старший викладач кафедри педагогіки Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Маренич Ірина Іванівна – учитель початкових класів Харківської ЗОШ № 104, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, старший учитель.

Мокроменко Олена Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовної підготовки ХНТУСГ ім. Петра Василенка.

Нечепоренко Максим Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки факультету психології Харківського університету ім. В.Н. Каразіна.

Павлова Лариса Володимирівна – викладач кафедри англійської мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Пономарьова Галина Федорівна – доктор філософії, професор, академік Міжнародної академії наук педагогічної освіти, заслужений працівник народної освіти України, ректор Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Попельнюх Олександр Іванович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та російської мов Харківського національного університету будівництва та архітектури.

Ремзі Ірина Владленівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Рідкозубова Світлана Олександрівна – викладач-стажист кафедри мовної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, пошукувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Сергеева Олена Анатоліївна – старший викладач кафедри англійської мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Смертіна Анастасія В'ячеславівна – учитель географії Харківської ЗОШ № 104, спеціаліст I категорії.

Сердюк Вікторія Миколаївна – канд. філол. наук, доцент кафедри англійської мови ХНУ ім. В.Н. Каразіна.

Тесленко Оксана Валеріївна – директор Харківської ЗОШ № 104, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови ХНУ ім. В.Н. Каразіна.

Харківська Алла Анатоліївна – доктор пед. наук, канд. фіз.-мат. наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Хіменко Наталя Львівна – канд. хім. наук, доцент кафедри загальної хімії Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва.

Черниченко Василь Васильович – учитель української мови та літератури Харківської ЗОШ № 104, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, старший учитель.

Шаласва Валерія Станіславовна – аспірант кафедри педагогіки ХНУ ім. В.Н. Каразіна, викладач кафедри мовної підготовки ЦМО.

Шведова Ярослава Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, факультету психології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Шевелева Марина Олександрівна – аспірант першого року навчання без відриву від виробництва кафедри соціальної педагогіки, Харківська державна академія культури, факультет управління та бізнесу, кафедра соціальної педагогіки.

Наукове видання

«НАУКОВІ ЗАПИСКИ КАФЕДРИ ПЕДАГОГІКИ»

Випуск XXXV

Збірник наукових праць
Українською, російською та англійською мовами

Підписано до друку 04.06.2014 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 12,79. Обл. вид. арк. 10,54.

Тираж 300 прим. Замовлення № 210
Ціна договірна

61077, м. Харків, пл. Свободи, 4
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Віддруковано в друкарні № 18 ПЗ.
61052, м. Харків, вул. Червоноармійська, 7, тел. 724-23-70
Свідоцтво про державну реєстрацію ХК № 34 від 27.06.2001 р.